

‘De kleine oorlog om de Grote Oorlog’

**Het politieke beleid in België omtrent de honderdjarige herdenking van Wereldoorlog I
(2014-2018)**

Annelien Noppe

Promotor: Prof.dr. Antoon Vrints

Commissarissen: Prof.dr. Christophe Verbruggen, Giselle Nath

Masterproef voorgelegd aan de Faculteit Letteren en Wijsbegeerte
voor het behalen van de graad van Master in de Geschiedenis

Academiejaar 2012-2013

Universiteit Gent
Examencommissie Geschiedenis
Academiejaar 2012-2013

Verklaring in verband met de toegankelijkheid van de scriptie

Ondergetekende, *Annelien Noppe*

afgestudeerd als master in de Geschiedenis aan Universiteit Gent in het academiejaar 2012-2013 en auteur van de scriptie met als titel:

'De kleine oorlog om de Grote Oorlog'. Het politieke beleid in België omtrent de honderdjarige herdenking van Wereldoorlog I (2014-2018)

verklaart hierbij dat zij/hij geopteerd heeft voor de hierna aangestipte mogelijkheid in verband met de consultatie van haar/zijn scriptie:

- de scriptie mag steeds ter beschikking worden gesteld van elke aanvrager;
- de scriptie mag enkel ter beschikking worden gesteld met uitdrukkelijke, schriftelijke goedkeuring van de auteur (maximumduur van deze beperking: 10 jaar);
- de scriptie mag ter beschikking worden gesteld van een aanvrager na een wachttijd van jaar (maximum 10 jaar);
- de scriptie mag nooit ter beschikking worden gesteld van een aanvrager (maximumduur van het verbod: 10 jaar).

Elke gebruiker is te allen tijde verplicht om, wanneer van deze scriptie gebruik wordt gemaakt in het kader van wetenschappelijke en andere publicaties, een correcte en volledige bronverwijzing in de tekst op te nemen.

Gent,(datum)

.....(handtekening)

Dankwoord

Een thesis schrijven is een werk van lange adem waarbij ik op heel wat steun kon rekenen in mijn omgeving. In de eerste plaats wil ik mijn promotor, prof. dr. Vrints bedanken voor zijn aanstekelijk enthousiasme en steun voor mijn thesis. Daarnaast wil ik mijn stagebegeleider Kim Van Belleghem bedanken voor haar medewerking aan mijn thesis en de leerrijke stage die me inzichten bijbracht die ook voor deze thesis van nut waren.

Een thesis schrijven betekent ook op tijd en stond een pauze inlassen wanneer het even niet meer gaat. Hiervoor gaat mijn speciale dank uit naar Kaat voor de muzikale invulling van mijn pauzes en Céline voor de motivatieberichtjes.

Verder wil ik Martine en andere lezers bedanken voor het kritisch nalezen van mijn thesis. Tenslotte gaat mijn speciale dank uit aan mijn ouders en familie voor de steun gedurende mijn studies de afgelopen vier jaar.

INHOUD

1	Inleiding	1
1.1	De belangstelling voor het verleden.....	1
1.2	Theoretisch kader.....	2
1.2.1	Het collectief geheugen: terminologische overvloed?.....	2
1.2.2	Oorlogsherdenking: het politieke paradigma en het social agency paradigma.....	4
1.2.3	De herdenking van 100 jaar Eerste Wereldoorlog in België.....	6
1.3	Probleemstelling	8
1.4	Methode: hoe bestudeer je nog levende geschiedenis?.....	11
2	De Herdenking van de eerste wereldoorlog in België in historisch perspectief..	15
2.1	Inleiding	15
2.2	Het rouwen om de doden	15
2.3	Het gebruik van het verleden: patriottisme en pacifisme in het interbellum	20
2.4	In de schaduw van WOII en zijn nasleep.....	22
2.5	Van heropleving naar herinneringshause	22
2.6	Een diverse herdenking	26
3	Het beleid van de politieke overheden voor de herdenking in 2014-2018.....	28
3.1	De Belgische Staatstructuur: verdeling van bevoegdheden	28
3.2	De federale overheid	29
3.2.1	Context.....	29
3.2.2	2014-18: Herdenking van de Eerste Wereldoorlog in België.....	31
3.2.2.1	<i>Het herdenkingsproject in de beleidsdocumenten.....</i>	<i>31</i>
3.2.2.2	<i>De organisatie van de herdenking.....</i>	<i>32</i>
3.2.2.3	<i>Het discours</i>	<i>33</i>
3.2.2.4	<i>Het beleid.....</i>	<i>34</i>
3.3	De Vlaamse Regering	36
3.3.1	Context.....	36
3.3.2	2014-2018: ‘100 jaar Grote Oorlog’	39
3.3.2.1	<i>Het herdenkingsproject in de beleidsdocumenten.....</i>	<i>39</i>

3.3.2.2	<i>De organisatie van de herdenking</i>	40
3.3.2.3	<i>Het discours</i>	42
3.3.2.4	<i>Buitenlands Beleid: Vlaanderen internationaal op de kaart plaatsen</i>	43
3.3.2.5	<i>Onroerend Erfgoed: Het landschap als laatste getuige</i>	46
3.3.2.6	<i>Toerisme: Vlaanderen als topbestemming</i>	48
3.3.2.7	<i>Cultuur</i>	49
3.3.2.8	<i>Onderwijs: herinneringseducatie</i>	52
3.4	Wallonië en de federatie Wallonië-Brussel	55
3.4.1	De context.....	55
3.4.2	2014-2018: Commémorer 14-18.....	57
3.4.2.1	<i>Het herdenkingsproject in de beleidsdocumenten</i>	57
3.4.2.2	<i>De organisatie van de herdenkingen</i>	58
3.4.2.3	<i>Het discours</i>	58
3.4.2.4	<i>Het actieplan: 5 principiële assen</i>	61
3.4.2.5	<i>Communicatie, informatie en sensibilisatie</i>	62
3.4.2.6	<i>Geheugen en erfgoed</i>	63
3.4.2.7	<i>Educatie en wetenschappelijk onderzoek</i>	63
3.4.2.8	<i>Samenwerking en communicatie met het buitenland</i>	64
3.4.2.9	<i>Contact met de lokale actoren</i>	64
3.5	De Duitstalige gemeenschap	65
3.5.1	De context.....	65
3.5.2	2014-2018	65
3.5.2.1	<i>Het herdenkingsproject in de beleidsdocumenten</i>	65
3.5.2.2	<i>De organisatie van de herdenkingen</i>	66
3.5.2.3	<i>Het discours</i>	66
3.5.2.4	<i>Het beleid</i>	67
4	Spanningen in het Belgische hedendaagse herdenkingsveld	69
4.1	De institutionele context van de herdenkingen	69
4.1.1	Regionaal zwaartepunt.....	69
4.1.2	De Vlaamse regering als koploper.....	70
4.1.2.1	<i>Federale recuperatie</i>	71
4.1.2.2	<i>It takes two to tango</i>	74
4.1.2.3	<i>De Martelaarssteden</i>	76

4.2	De maatschappelijke context van de herdenkingen	79
4.2.1	Historici en de politiek van de herinnering.....	79
4.2.2	De maatschappelijke betrokkenheid van historici in Vlaanderen	81
4.2.3	Historici en de honderdjarige herdenking van Wereldoorlog I.....	85
4.2.4	Wetenschappelijke onderbouw	91
4.3	Het verhaal van België in Wereldoorlog I	92
4.3.1	Vergeten vs. Herinneren	92
4.3.2	Wat zal herdacht worden in 2014-2018 ?	94
4.3.3	Profileringsdrang?.....	96
4.3.3.1	<i>De Flanders Fields Declaration</i>	97
4.3.3.2	<i>Een Vlaamse of Belgische oorlog?</i>	99
4.3.4	<i>Vrede verspreiden</i>	102
4.4	Pralines, <i>In Flanders Fields</i> Paté en frontbier: de commercialisering van de oorlog	106
4.4.1	<i>Herdenken en toerisme</i>	106
4.4.2	<i>Een Vlaamse kermis</i>	107
5	Besluit	112
6	Opgave van Bronnen en literatuur	115
6.1	Geraadpleegde literatuur	115
6.2	Geraadpleegde bronnen	117
6.2.1	<i>Officiële politieke documenten</i>	117
6.2.2	<i>Pers 119</i>	
6.2.3	<i>Websites</i>	120
6.2.4	<i>Andere</i>	124
6.2.5	<i>Persoonlijk archief</i>	124

1 INLEIDING

1.1 De belangstelling voor het verleden

In 2014 start in veel landen de herdenkingsperiode rond het honderdjarig bestaan van de Eerste Wereldoorlog. In de Belgische geschiedenis zal het de eerste keer zijn dat een historische gebeurtenis zo groots herdacht wordt. Dit is een uniek fenomeen dat omwille van zijn grootschaligheid alle eerdere herdenkingsinitiatieven in België zal overstijgen. Herdenkingsinitiatieven zoals deze zijn een indicatie dat er in de 21^e eeuw een grote interesse is in het verleden. Deze interesse is geen recent fenomeen, maar heeft zich reeds in het verleden gemanifesteerd in aandacht voor *memory*, het geheugen. Dit wordt in de literatuur aangeduid als de zogenaamde *memory boom*. Volgens J. Winter steunt de *memory boom* van de late 20^e eeuw op een vroegere golf van interesse in het geheugen. Zo onderscheidt hij twee generaties; deze van 1890 tot 1920 en deze die ontstond in de jaren '70-'80. In de eerste generatie werd geheugen beschouwd als een essentieel element in de vorming van identiteiten, waaronder de nationale identiteit en in mindere mate de sociale of culturele identiteit. In deze generatie schreef de socioloog M. Halbwachs *Les Cadres Sociaux de la Mémoire*, wat later een standaardwerk zou worden. De tweede generatie, waarin het werk *Les Lieux de Mémoire* van P. Nora een bestseller werd, ving aan vanaf de jaren '70. De nationale identiteiten die in de vorige generatie zo centraal stonden, waren sindsdien meer gefragmenteerd.¹ In de tweede *memory boom* kreeg de Tweede Wereldoorlog een prominente plaats en kwamen er nieuwe dragers van het geheugen op. Zo werden getuigen belangrijk in herdenkingsceremonies.²

Deze twee golven hebben vandaag geleid tot een 'herinneringshousse'. In de literatuur is er enorm veel aandacht voor het fenomeen geheugen en deze aandacht heeft geleidelijk de focus op klasse, gender en ras doen vervagen. Dit uit zich in heel wat academische disciplines zoals cultuurgeschiedenis, literatuurstudies, cognitieve psychologie, psychoanalyse etc.³ Wat de academische geschiedschrijving betreft, heeft het stijgende belang van het geheugen als onderzoeksobject grote implicaties met zich meegebracht in het begin van de 20^e eeuw. Er kwam een reflectie over de kaders waarin de geschiedschrijving gerepresenteerd werd (vooral deze van tijd en

¹ J. Winter, *Notes on the memoryboom. War, remembrance and the uses of the past*. In: D. Bell, ed., *Memory, trauma and world politics. Reflections on the relationship between past and present*. Hamsphire en New York, Palgrave MacMillan, 2006, p.55.

² J. Winter, *op.cit.*, p.60.

³ J. Winter, *op.cit.*, p. 54.

plaats), en over haar politieke en ethische consequenties.⁴ Dit bracht met zich mee dat niet het verleden *an sich* centraal stond, maar wel de manier waarop het verleden ervaren en gerepresenteerd werd door verschillende groepen. Er kwam publieke aandacht voor controversies over monumenten, musea, rechtszaken, waarheidscommissies en reparatiebetalingen.⁵

Maar zoals G. Rosenfeld stelde “*memory became virtually inescapable in everyday life*”, beperkte de grote aandacht voor het geheugen zich niet tot de academische geschiedschrijving, maar vond de interesse ook ingang in allerlei sectoren van de maatschappij.⁶ Zo vond de *memory boom* in heel wat uiteenlopende maatschappelijke gebieden ingang, zoals de culturele, sociale en politieke sector. Dit uitte zich in allerlei initiatieven door zeer diverse actoren. Er is een massale productie ontstaan die tot de dag van vandaag geen verzadiging kent: oorlogsmusea reizen als paddenstoelen uit de grond, televisieseries over de oorlog zijn kijkcijferkanonnen, op het internet worden er steeds meer websites gelanceerd en ook het aantal niet-academische publicaties kent sindsdien een grote groei.⁷ Naast deze ‘producten’ van de *memory boom* is er ook een politieke en juridische implicatie van deze grote interesse in de oorlog. Er zijn steeds meer slachtoffers van historische gebeurtenissen bereid om publieke erkenning te vragen voor hun ervaringen. Deze erkenning gaat vaak samen met morele en materiële compensaties, waarbij onderzoeken worden opgestart in de politieke en legale sfeer.⁸

1.2 Theoretisch kader

1.2.1 *Het collectief geheugen: terminologische overvloed?*

Een studie over oorlogsherdenking is onmiskenbaar verbonden met de studie van het collectief geheugen. Wat is een collectief geheugen, hoe maak je het onderscheid tussen publiek of privaat geheugen? Deze vragen staan centraal in het onderzoeksveld van de *memory studies*. Dit studiegebied kende een enorme opmars in het kader van de *memory boom*, maar is volgens W. Kansteiner niet

⁴ C. Lorenz, *Unstuck in time. Or: the sudden presence of the past*. In: K. Tilmans, F. Van Vree en J. Winter, eds., *Performing the Past. Memory, History, and Identity in Modern Europe*. Amsterdam, Amsterdam, 2010. University Press, 2010, p. 69.

⁵ C. Lorenz, *op.cit.*, p. 83.

⁶ C. Lorenz, *op.cit.*, p. 83.

⁷ J. Winter, *Remembering war. The Great War between memory and history in the twentieth century*. New Haven en Londen, Yale University Press, 2006, p. 6.

⁸ T. Ashplant, G. Dawson en M. Roper, eds., *The politics of war memory and commemoration*. Londen, Routledge, 2000, p. 3.

voldoende begeleid door significant conceptueel en methodologisch onderzoek.⁹ Naast dit gebrek aan onderzoek wordt er volgens Kansteiner vaak een foute en metaforische terminologie uit de psychologie en neurologie gehanteerd. Deze terminologie misrepresenteert vaak de sociale dynamieken van het collectief geheugen als een effect en uitbreiding van het individuele geheugen. Kansteiner besluit zijn artikel met drie stellingen. Collectief geheugen wordt, ten eerste, te weinig nauwkeurig geconceptualiseerd. Er wordt bijvoorbeeld te vaak te weinig onderscheid gemaakt met het individuele geheugen. Ten tweede is er niet voldoende aandacht voor het concept receptie, wat zowel uit de methode als uit de bronnen van de werken blijkt. Op deze manier kan volgens Kansteiner de sociologische basis van historische representaties niet goed weergegeven worden. Ten slotte oppert hij voor meer gebruik van methodes en concepten uit de media- en communicatiestudies, vooral met betrekking tot het onderzoek naar receptie.¹⁰

Het collectief geheugen dient geconceptualiseerd te worden als het resultaat van interactie tussen drie types van historische factoren; intellectuele en culturele tradities die het kader vormen van al onze representaties van het verleden; de *memory makers* die deze selectief adopteren en manipuleren en tenslotte de gebruikers, die deze artefacten negeren of transformeren in hun eigen belang.¹¹ Het feit dat er geen consensus is in de literatuur over het concept collectief geheugen, wijst erop dat dit een zeer complex fenomeen is. Kansteiner stelt dat in de meeste literatuur het werk van de socioloog M. Halbwachs als startpunt genomen wordt. Halbwachs stelde dat collectieve geheugens collectief gedeelde representaties zijn van het verleden. Voor de ontwikkeling van dat collectieve geheugen legde hij de nadruk op de functie van alledaagse communicatie. Halbwachs beschouwde het geheugen als iets dat steeds sociaal gekaderd is. Hoewel zijn werk vaak als een belangrijk referentiewerk geldt, wijken toch veel auteurs af van Halbwachs' essentie. Velen kunnen zich bijvoorbeeld niet vinden in het feit dat Halbwachs stelde dat geheugen volledig sociaal gedetermineerd is, en dus nog weinig persoonlijk is. Zo wordt er in de literatuur vaak terug gekoppeld naar het individu, wiens objectieven en acties centraal stonden. Al deze zaken leidden volgens Kansteiner tot een terminologische overvloed aan concepten in de *memory studies*. Enkele daarvan zijn *social memory*, *popular history making*, *countermemory* en *public memory*. Soms worden nieuwe concepten ook verlaten ten voordele van het vroeger vaak gebruikte concept 'mythe'.¹²

⁹ W. Kansteiner, "Finding meaning in memory: a methodological critique of collective memory studies.", in: *History and Theory*, 41 (2002), 2, pp. 179-197.

¹⁰ W. Kansteiner, *op.cit.*, pp.179-180.

¹¹ W. Kansteiner, *op.cit.*, p.180.

¹² W. Kansteiner, *op.cit.*, p. 181.

J. Winter en E. Sivan opperden in 1999 voor een shift in de terminologie: van *collective memory* naar *collective remembrance*. Collectieve herinnering mag in hun opzicht niet beschouwd worden als iets statisch, maar wel als een set van praktijken. Op deze manier wensten ze generalisaties die geen steek hielden te vermijden; het collectieve geheugen van de oorlog is immers niet wat iedereen denkt over de oorlog.¹³ Deze shift heeft heel wat voordelen volgens de auteurs. Het kan een strategie zijn om trivialisatie van de term geheugen te vermijden door alle facetten van de omgang met het verleden te betrekken. Hierbij zijn de vragen wie, wanneer, waar en hoe belangrijk. Dit is veel breder dan de term collectief geheugen gezien het duidt op tijd, plaats en de acties die mensen stellen om te herdenken.¹⁴ Het komt er volgens Winter en Sivan dus op neer om herinnering en herdenking te benaderen als een gevarieerde set van culturele praktijken, waarin veel mensen actief zijn in het veld. Deze shift is volgens hen noodzakelijk omdat de twee concepten die normaal gehanteerd worden voor een veldonderzoek, geheugen en geschiedenis, niet volstaan.¹⁵

1.2.2 Oorlogsherdenking: het politieke paradigma en het social agency paradigma

Binnen het studiegebied van de oorlogsherdenking zijn er twee hoofd-paradigma's te onderscheiden.¹⁶ Het eerste paradigma beschouwt een herdenking als iets fundamenteel politiek. Herdenking wordt hierin bijvoorbeeld gekoppeld aan rituelen van nationale identificatie om de burgers in een natie te binden aan een collectieve nationale identiteit. Belangrijke pioniers binnen dit paradigma zijn E. Hobsbawm en B. Anderson.¹⁷ E. Hobsbawm bekommerde zich om de rol van het geconstrueerde verleden in de maatschappij en zijn rol bij het vormen van sociale cohesie en legitimeren van autoriteit. B. Anderson lanceerde de term *imagined communities*, waarbij hij stelde dat de geestelijke verbeelding essentieel is voor het voortbestaan van een gemeenschap doorheen de tijd. Beide werken zien een belangrijke link tussen politieke actoren die de identiteit van een natie willen waarborgen en oorlogsherdenkingen.¹⁸

¹³ J. Winter en E. Sivan, eds., *War and remembrance in the Twentieth Century*. Cambridge, Cambridge University Press, 1999, p. 9.

¹⁴ J. Winter, *Remembering war. The Great War between memory and history in the twentieth century*. New Haven en Londen, Yale University Press, 2006, pp. 3-5.

¹⁵ J. Winter, *op.cit.*, p.8.

¹⁶ T. Ashplant, G. Dawson en M. Roper, eds., *The politics of war memory and commemoration*. Londen, Routledge, 2000, p. 7.

¹⁷ E. Hobsbawm en T.Ranger, *The invention of tradition*. Cambridge, Cambridge University Press, 1983.

B. Anderson, *Imagined Communities: reflections on the origin and spread of nationalism*. Londen, Verso, 1985.

¹⁸ T. Ashplant, G. Dawson en M. Roper, eds., *The politics of war memory and commemoration*. Londen, Routledge, 2000., pp. 7-8.

Een tweede paradigma, gelanceerd door J. Winter, is het *social agency paradigm*. Volgens Winter staan niet politieke doeleinden centraal bij oorlogshedenkingen, maar staat wel de functie van het rouwen die vervuld wordt door sociale groepen. In *Sites of memory, sites of mourning* onderzocht hij, aan de hand van een casus over de Eerste Wereldoorlog, hoe individueel verdriet zich omzet in een publiek rouwen voor de doden.¹⁹ Deze twee verschillende benaderingen hebben geleid tot twee verschillende manieren om de processen die centraal staan bij herinnering en herdenking te theoretiseren. De eerste school zet de staat centraal en de tweede school focust zich op de *agencies* van de burgermaatschappij. Beide stellen deze actoren centraal, alsof ze niet met elkaar verbonden zijn. T. Ashplant *et.al.* stellen echter dat deze dichotomie tussen beide stromingen te groot is, waardoor beide benaderingen niet voldoen om het fenomeen herinnering en herdenking te bestuderen. In beide versies wordt immers de complexe relatie die er tussen de twee mechanismen, de staat en de burgermaatschappij, is, sterk onderbelicht. Volgens de auteurs is het noodzakelijk om de relaties tussen de verschillende actoren te bestuderen.²⁰

Naast deze twee benaderingen is er ook nog een derde stroming binnen het studiedomein van de herdenking. Dit is het *life story paradigm*. Deze stroming gaat ervan uit dat men een analyse moet starten vanuit de persoonlijke herinneringen van mensen, in de plaats vanuit officiële gelegenheden of nationale narratieven. Een belangrijk voorbeeld van dit derde paradigma is te vinden in het werk van de *Popular Memory Group* en het werk van A. Thomson.²¹ In dit werk staat het onderscheid tussen de publieke representatie van het verleden en de private herinnering centraal. Deze interactie tussen beide aspecten van het geheugen wordt getheoretiseerd aan de hand van Gramsci's theorie over het hegemonisch proces van ideologische dominantie en verzet.²² Het belang van Thomson's analyse ligt in het feit dat hij het concept van *politics of memory* verbreedt. Hij wijst bijvoorbeeld op het belang

¹⁹ T. Ashplant, G. Dawson en M. Roper, eds., *op.cit.*, p.8.

J. Winter, *Sites of memory, sites of mourning. The Great War in European cultural history*. Cambridge, Cambridge University Press, 1995.

²⁰ T. Ashplant, G. Dawson en M. Roper, eds., *op.cit.*, pp. 8-12.

²¹ De Popular Memory Group werkte in 1979 en 1980 in het Centre for Contemporary Cultural Studies te Birmingham, Engeland. De groep bestond toen uit M. Bommers, G. Clarke, G. Dawson, J. Eichler, T. Fock, R. Johnson, C. Meyer, R. O'Rourke, R. Pakleppa, H. Poser, M. Skov-Carlson, A. Turley en P. Wright. Zie ook: *Popular memory. Theory, politics, method. Popular Memory Group* in: R. Perks en A. Thomson, eds., *The oral history reader*. Londen, Routledge, 1998.

A. Thomson bracht de theorie van de Popular Memory Group in de praktijk met een werk over de Anzac memory: A. Thomson, *Anzac memories, living with the legend*. Oxford, Oxford University Press, 1994.

²² T. Ashplant, G. Dawson en M. Roper, eds., *The politics of war memory and commemoration*. Londen, Routledge, 2000, p.13.

van subjectiviteit en contestatie bij de productie van herdenking en herinnering. Op die manier vestigt hij de aandacht op het feit dat verschillende agenten opereren, zowel de staat als de burgermaatschappij. Deze visie, centraal in de *Popular Memory* benadering, en gevolgd door T. Ashplant *et al.*, duidt op één van de problemen die de staatcentrische en *social-agency* benaderingen met zich meebrengen. De staatcentrische school slaagt er bijvoorbeeld niet in om de subjectieve rol die een officiële herdenking kan hebben, uit te leggen. Dit wordt opgelost door een onderscheid te maken tussen privé en publiek geheugen. Verder, in contrast met de *social-agency* benadering, tonen ze aan dat het persoonlijke rouwen en vormen van verdriet, die in dit paradigma ver van de politiek lijken te staan, altijd zijn ingekaderd in bepaalde dominante narratieve vormen en genres, en wel degelijk kunnen worden gemobiliseerd door conflicterende politieke actoren.²³

1.2.3 De herdenking van 100 jaar Eerste Wereldoorlog in België

In 2010 deed het Vlaams Vredesinstituut een onderzoek naar de oorlogsherdenking in België.²⁴ Deze verkennende studie concentreerde zich op de hedendaagse herdenkingspraktijken en de problemen die daarmee gepaard gaan. Centraal in de studie is het onderzoek naar de hedendaagse betekenis en relevantie van oorlogsherdenkingen, met name de herdenkingsplechtigheden. De studie neemt als uitgangspunt dat herdenkingen vandaag op een keerpunt gekomen zijn en duidt op drie aandachtspunten met betrekking tot deze hedendaagse herdenkingspraktijken. Ten eerste stelt de studie dat betrokken actoren zich bewust moeten zijn van het feit dat herdenkingspraktijken altijd meer dan één boodschap hebben uitgedragen. Verder duiden ze op het belang van met meerdere lenzen naar het oorlogsverleden te kijken en op het belang van een nieuw en jong publiek in de herdenkingsceremonies aan te spreken. Een derde aandachtspunt zijn de verschillende mogelijkheden en uitdagingen van het herdenkings- en herinneringstoerisme. De studie geeft aan dat er nood is aan een reflectieproces over de hernieuwing van de herdenkingspraktijken en wijst hierbij op het belang van de diversiteit van oorlogservaringen.²⁵

In 2011 verscheen een rapport van het Vlaams Vredesinstituut met betrekking tot de vredesboodschap die de herdenking van Wereldoorlog I kan uitdragen.²⁶ Dit rapport gaat specifiek over de herdenking van Wereldoorlog I en was bedoeld om een advies te geven aan de Vlaamse Overheid om hun herdenkingsproject een vredesinvulling te geven. Het rapport belicht ook kort elementen uit de

²³ T. Ashplant, G. Dawson en M. Roper, eds, *op.cit.*, p. 14.

²⁴ F. Migneault, I. la O' en M. Van Alstein, *Oorlogsherdenking herdacht*. Brussel, Vlaams Vredesinstituut, 2010.

²⁵ F. Migneault, I. la O' en M. Van Alstein, *op.cit.*, pp. 33-36.

²⁶ M. Van Alstein, *Honderd jaar Eerste Wereldoorlog in het teken van vrede*. Brussel, Vlaams Vredesinstituut, 2011.

geschiedenis van de herdenking van Wereldoorlog I in België. In de studie worden vier belangrijke tendensen binnen het hedendaagse herdenkingslandschap aangestipt. Ten eerste stelt de studie dat de laatste decennia de herinnering aan beide wereldoorlogen vaak wordt benaderd via verzoening in het kader van de Europese integratie, vrede en mensenrechten. Verder stellen ze dat de individuele dimensie een belangrijk element is bij de aanbod- en afnemerszijde. Zo werken veel musea en projecten met persoonlijke oorlogservaringen om het verleden tastbaarder te maken. Anderzijds voelen volgens het rapport bezoekers de behoefte om hun individuele identiteiten binnen grotere patronen te plaatsen, zoals de familie, generatie of gemeenschap. Ten derde stelt het rapport dat herinnering en herdenking nog steeds ingezet worden door de politiek en de samenleving vanuit de specifieke, hedendaagse context. Ten slotte wordt de economische dimensie volgens het instituut steeds belangrijker. Commerciële logica, marktdenken en aanzienlijke budgetten vinden hun ingang via de erfgoedsector en het herinneringstoerisme.²⁷

Met betrekking tot de rol van politieke overheden bij de honderdjarige herdenking van Wereldoorlog I in België werd nog geen uitgebreid specifiek onderzoek verricht, deze thesis wil hier dan ook een aanzet toe geven. Er verscheen in 2012 wel een themanummer van het Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis omtrent herinnering, waarin drie auteurs een debat lanceerden over de herdenking in 2014-2018 waarbij het beleid van de politieke overheden werd aangehaald en kritisch bekeken.²⁸ Deze bijdrages zijn geschreven door Sophie De Schaepdrijver, Nico Wouters en Laurence Van Ypersele en werden in deze thesis geïntegreerd.²⁹

²⁷ M. Van Alstein, *op cit.*, pp.19-20.

²⁸ Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis, 42 (2012), 2.

²⁹ S. De Schaepdrijver, “België ’14-’18: een verhaal in het midden”, in: *Belgisch tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis*, 42 (2012), 2, pp. 189-192.

N. Wouters, “‘Poor little Belgium’? De Vlaamse en Franstalige herdenkingspolitiek”, in: *Belgisch tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis*, 42 (2012), 2, pp.198-205.

L. Van Ypersele, « Les préparatifs des commémorations de 14-18 par la Fédération Wallonie-Bruxelles et la Wallonie », in: *Belgisch tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis*, 42 (2012), 2, pp. 193-197.

1.3 Probleemstelling

In de aanloop naar de grootse herdenkingsperiode 2014-2018 staat anno 2013 de herdenking van Wereldoorlog I op de politieke agenda van de Belgische overheden. In deze thesis wordt het politieke Belgische herdenkingslandschap onderzocht aan de hand van de voorbereidingen die de regeringen nemen om Wereldoorlog I in 2014-2018 te herdenken. Nog nooit in de Belgische geschiedenis zal een historische gebeurtenis zo groots herdacht worden als Wereldoorlog I in de komende vier jaar waardoor dit een goed moment is om de hedendaagse politiek van de herinnering in België te onderzoeken.

Zoals reeds vermeld in de inleiding, zijn er twee hoofdparadigma's waarbinnen oorlogsgeheugen en herdenking in het verleden werden bestudeerd. In deze thesis wordt vertrokken vanuit het politieke paradigma. Deze benadering stelt dat het collectief geheugen centraal gevormd wordt door de staat en dat herdenkingen door politici aangewend worden ten behoeve van nationale identificatie. Herinnering en herdenking worden in dit opzicht dus beschouwd als een politiek instrument.³⁰ Dit paradigma moet echter op bepaalde punten genuanceerd worden. Herdenkingen vandaag zijn immers sterk geëvolueerd. In de eerste werken binnen het politieke paradigma werd vaak de focus gelegd op het gebruik van de herinnering als een ritueel van nationale identificatie, als een middel om het volk door een gemeenschappelijke geschiedenis aan zich te binden. De doeleinden waarom politici de herinnering 'gebruiken' is vandaag niet louter toe te schrijven aan het belang van de identiteit voor de natie. De hedendaagse context waarin herdenkingen zich vandaag afspelen is niet meer dezelfde als in de beginjaren van het paradigma. Binnen een hedendaagse context bewegen diverse hedendaagse doelstellingen politici toe tot het promoten van herdenkingen.

Een tweede nuance die moet worden aangebracht gaat over de veelheid aan actoren binnen het herdenkingsveld. De staat wordt binnen het politieke paradigma benaderd als de centrale actor, als de schepper van het collectief geheugen. Deze staatcentrische benadering sluit echter een compleet beeld van het complexe fenomeen van herdenking uit. Een nadruk op de staat als belangrijke actor hoeft namelijk niet in te houden dat de staat de enige relevante speler in het herdenkingsveld is.³¹ Diversiteit, welke reeds vroeg ontstaan was bij de eerste herdenkingen, is een centraal gegeven. Het is niet dé staat die dé versie van het collectief geheugen oplegt. Het beleid van de politieke overheden staat dan ook niet op zich, maar wordt gevormd binnen een bepaalde context, waarin andere actoren invloed uitoefenen op de beleidsvorming van de politieke overheden. Er bestaat dus geen ultieme (politieke)

³⁰ T. Ashplant, G. Dawson en M. Roper, eds., *The politics of war memory and commemoration*. Londen, Routledge, 2000, pp. 7-8.

³¹ T. Ashplant, G. Dawson en M. Roper, eds., *op.cit.*, p. 16.

versie van het collectief geheugen want ook andere actoren binnen het herdenkingsveld schuiven hun versie van het verleden naar voren. De verbinding tussen deze politieke en niet-politieke actoren is dan ook een belangrijk element binnen de studie van oorlogsherdenking. Deze diversiteit impliceert ook de nuance die Ashplant *et al.* aanbrachten met betrekking tot de absolute scheiding tussen de twee hoofdparadigma's binnen de studie van oorlogsherdenking, het politieke paradigma en het psychologische paradigma. In het psychologische paradigma, waar niet de staat maar sociale middengroepen als centrale actoren beschouwd worden, ligt de nadruk op de functie van het rouwen bij herdenkingen. Ashplant kan zich echter niet vinden in een absolute scheiding tussen de zogenaamde politieke doelstellingen van de staat en het rouwen van deze sociale middengroepen. Een tussenpositie lijkt aangewezen.³² Het is echter vandaag de dag geen 'of of', maar een 'en en' zoals hij stelde:

"the politics of war memory and commemoration always has to engage with mourning and with attempts to make good the psychological and physical damage of war; and wherever people undertake the tasks of mourning and reparation, a politics is always at work".³³

Het rouwelement is met andere woorden ook aanwezig bij de organisatie van politieke herdenkingen, zoals ook middengroepen of lokale spelers vandaag de dag ook andere doelstellingen hebben dan het louter rouwen.

De herdenking van Wereldoorlog I in 2014-2018 is een goede casus om het politieke engagement in België binnen het herdenkingslandschap te onderzoeken. Het onderzoek naar het politieke beleid voor de herdenking van de Eerste Wereldoorlog wordt opgebouwd aan de hand van twee delen, een beschrijvend en een analyserend deel. Het eerste deel bestaat uit een korte schets van de Belgische staatsstructuur omdat dit een belangrijke factor is bij de beleidsmogelijkheden van de overheden. Vervolgens worden het federale niveau en de drie regeringen op regionaal niveau vervolgens afzonderlijk benaderd. Eerst wordt de context geschetst waarbinnen de politieke overheden hun beleid voor 2014-2018 ontwerpen. Dit kunnen algemene initiatieven zijn omtrent herinnering en geschiedenis op het politieke niveau of zeer specifieke maatregelen die een invloed hebben gehad op de beleidskeuzes voor 2014-2018. Na de context wordt het herdenkingsbeleid van de verschillende overheden voor 2014-2018 belicht. Gezien deze thesis geschreven wordt in 2012-2013 gaat het hier slechts om de voorbereidende maatregelen en is het overzicht dus niet eindig. De voorbereidingen evolueren immers op moment van schrijven voortdurend.

³² T. Ashplant, G. Dawson en M. Roper, eds., *The politics of war memory and commemoration*. Londen, Routledge, 2000.

³³ T. Ashplant, G. Dawson en M. Roper, eds., *op.cit.*, p.9.

De bespreking van het beleid van de overheden wordt thematisch onderverdeeld in verschillende onderzoeksvragen. Een eerste element dat onderzocht wordt is de organisatiestructuur. In dit onderdeel wordt de samenstelling van de organisatiecomités van dichterbij bekeken. Hoe is dit comité samengesteld? Is hierin plaats voor andere spelers zoals lokale actoren of academici? Ten tweede wordt er ingezoomd op het discours dat de overheden uitdragen in hun herdenkingsproject. Welke normen en waarden worden aan de herdenking gekoppeld? Hierbij wordt stilgestaan bij de motivatie van de overheden om Wereldoorlog I te herdenken. Wat zijn hun voornaamste doelstellingen en met welke normen en waarden verbinden ze hun herdenkingsproject? Na de bespreking van het discours volgt een overzicht van enkele concrete beleidsmaatregelen voor de herdenking in 2014-2018. In dit onderdeel wordt onderzocht waar de zwaartepunten in het beleid liggen. Welke budgetten besteden de overheden aan de herdenking, Binnen welk beleidsdomein worden de meeste maatregelen genomen?

Na dit beschrijvend onderdeel wordt in een analyserend onderdeel de gelijkenissen en verschillen tussen de verschillende overheden belicht aan de hand van vier grote thema's. In de eerste plaats wordt de institutionele context waarin de overheden zich bevinden vergeleken met elkaar. In hoeverre heeft de institutionele context gevolgen voor het beleid van de overheden? Tot welke spanningen leidt deze institutionele context? Vervolgens wordt de maatschappelijke context waarin het herdenkingsbeleid van de overheden tot stand komt belicht. Welke plaats hebben herinnering en geschiedenis op de politieke agenda? Welke rol wordt hierbij toegedeeld aan historici? Heeft deze context een gevolg voor de betrokkenheid van historici bij de herdenking in 2014-2018? Een derde thema is het discours dat de overheden met hun herdenkingsproject uitdragen. Wat zal herdacht worden in 2014-2018? Zijn er grote verschillen tussen de verschillende overheden? Tot welke spanningen in het herdenkingsveld leidt dit? Ten slotte wordt de discussie rond commercialisering van oorlogsherdenking belicht in het kader van de herdenking in 2014-2018. Omdat de overheden niet de enigste spelers in het herdenkingsveld zijn wordt in dit analyserend onderdeel niet enkel het beleid van de overheden geanalyseerd, maar wordt er ook aandacht besteed aan de perceptie van dit beleid. Hoe wordt hun beleid onthaald door lokale politici, historici en lokale actoren?

1.4 Methode: hoe bestudeer je nog levende geschiedenis?

Omdat er nog geen gelijkaardig onderzoek vooraf is gegaan aan mijn thesis had ik bij de aanvang van mijn onderzoek geen methodologisch kader voorhanden. In eerste instantie ben ik met een open blik, zonder vaste probleemstelling, vanaf oktober 2012 op zoek gegaan naar welke informatie beschikbaar en bruikbaar was voor een onderzoek. Naarmate het opzoekingswerk vorderde kreeg mijn probleemstelling steeds meer vorm en ontwikkelde ik een methodologisch kader om mijn onderzoek af te bakenen en efficiënt in te vullen.

In de eerste plaats ben ik vertrokken vanuit enkele basiswerken binnen het studiegebied van oorlogsherdenking in het algemeen. Deze werken boden verschillende benaderingswijzen en concepten om toe te passen in mijn onderzoek. Meerbepaald het werk van J. Winter en T. Ashplant *et.al.* vormden een belangrijke inspiratie. Vervolgens ben ik op zoek gegaan naar specifieke werken rond de honderdjarige herdenking. Hier was het onderzoek van het Vlaams Vredesinstituut een interessante bron als achtergrondinformatie over belangrijke actoren, discours en tendensen in hedendaagse herdenkingen. Deze literatuur bood een theoretische achtergrond en heeft mijn zoektocht naar bronnen in zekere zin geïnspireerd. Ik heb echter niet louter op basis van de literatuur naar bronnen gezocht. In eerste instantie heb ik zoveel mogelijk informatie verzameld en deze op verschillende wijzen gerangschikt en gecategoriseerd om uiteindelijk tot de huidige onderzoeksvraag en indeling van mijn thesis te komen.

Het feit dat mijn thesis de voorbereiding van de herdenking in 2014-2018 als onderwerp heeft, en in se dus gaat over een evenement dat nog moet gebeuren, had zowel zijn voor- en nadelen. Het grote voordeel was dat het een actueel onderwerp is waardoor ik over heel veel informatie beschikte. De honderdjarige herdenking kwam meermaals op de politieke agenda en was ook vaak het onderwerp van discussie in de media. Verder was er ook een grote bereidheid bij betrokken actoren om hun medewerking te verlenen aan mijn thesis. Omdat er over sommige zaken nog niet veel gedetailleerde informatie beschikbaar was heb ik dan ook een persoonlijk archief aangelegd van informatie die ik verkregen heb door interviews en mailcontact met betrokken actoren.

De keuze voor dit onderwerp bracht echter ook enkele methodologische problemen met zich mee. De grote beschikbaarheid van bronnen had ook zijn nadelen. Bij het schrijven van mijn thesis kwamen er steeds bronnen bij, waardoor informatie vaak veranderde en diende aangepast te worden. Op dat vlak was het soms moeilijk om het onderzoek te begrenzen, waar en wanneer stop je met nieuwe bronnen te consulteren? Vooral in de laatste twee maanden van het schrijven van mijn thesis is er veel informatie bijgekomen, waardoor het vaak moeilijk werd om een overzicht te bewaren. Flexibiliteit was dan ook

een basisbeginsel bij het schrijven van mijn thesis. 30 april werd gekozen als algemene grens om nieuwe bronnen te verzamelen, zodat ik mijn thesis op tijd zou kunnen afwerken. Op federaal vlak ben ik daar echter van afgeweken. Tot 30 april was er heel weinig informatie beschikbaar om een goed beeld te geven over de aard en de omvang van hun project. Toen het federaal herdenkingsproject in mei 2013 officieel gelanceerd werd heb ik dan ook deze informatie nog geïntegreerd in mijn thesis. Op deze manier kunnen de lezers gebruikte informatie gemakkelijk consulteren via de officiële website van het federale herdenkingsproject.

Een tweede nadeel situeerde zich in de vergelijking van het beleid van de verschillende politieke overheden. Het was snel duidelijk dat er verschillende snelheden in de beleidsvorming van de verschillende regeringen waren, waardoor het soms moeilijk was om het beleid te vergelijken. Dit nadeel bleek echter ook een interessant punt van analyse, waardoor belangrijke spanningen en tendensen konden worden blootgelegd. Het verschil in snelheden zorgde echter ook voor een beperking in de analyse. Omdat de Vlaamse Regering sterk voorloopt op de andere regeringen wordt er in deze thesis meer aandacht besteed aan het Vlaamse niveau, omdat er over de andere regeringen nog niet zoveel bekend is.

Om hun rol van de politieke overheden in het hedendaagse herdenkingsveld te onderzoeken heb ik telkens vier zaken belicht die een vergelijking tussen de verschillende overheden mogelijk maakten. In de eerste plaats werd onderzocht welke plek het herdenkingsproject kreeg in de beleidsdocumenten van de overheid. Vervolgens werden de organisatie en discours belicht. Bij discours onderzocht ik welke waarden en normen ze aan de herdenking hechten en welke doelstellingen ze poneren. Tenslotte werden ook de beleidsmaatregelen die ze reeds genomen hebben belicht. Hier dient natuurlijk voor ogen gehouden worden dat al deze informatie tijdelijk is en er veel nog niet bekend is. Toch gaf deze informatie al een eerste beeld van het beleid van de overheden. Omdat de overheden zich als een actor in een netwerk van diverse actoren bevinden, werden in het laatste hoofdstuk ook andere actoren belicht zoals historici en lokale spelers. Dit gaf een beeld van hoe het beleid van de overheid gepercipieerd wordt door andere betrokken actoren.

Het beleid van de overheid werd in de eerste plaats geanalyseerd aan de hand van officiële documenten waaronder decreten, wetteksten, resoluties, beleidsbrieven en regeerakkoorden. Daarnaast waren parlementaire discussies ook een belangrijke bron. Verder werd er ook gebruik gemaakt van documenten die de overheden bij het publiek verspreid hebben zoals brochures en hun website over het herdenkingsproject. Deze documenten werden inhoudelijk geanalyseerd samen met een discoursanalyse om na te gaan welke accenten ze in hun beleid leggen en hoe de overheden hun beleid inkleden. Naast deze politieke documenten werd ook gebruik gemaakt van persartikels, persberichten

en opiniestukken. Deze gaven een zicht op hoe het beleid van de overheid gepercipieerd wordt door andere actoren en door het publiek.

Naast deze beschikbare bronnen werd er ook een persoonlijk archief aangelegd door mailcontact met enkele belangrijke actoren. Voor meer informatie contacteerde ik Yasmine Amire, verantwoordelijke in het secretariaat van het federaal organisatiecomité, Klaartje De Boeck van het Bijzonder Comité voor Herinneringseducatie, Pierre Ruyffelaere van het Vlaamse Projectsecretariaat, Herbert Ruland als coördinator van het herdenkingsbeleid in de Duitstalige Gemeenschap en de verantwoordelijke voor informatie en documentatie van het parlement van de Duitstalige Gemeenschap Myriam Pelzer. Ten slotte heb ik mijn persoonlijk archief aangevuld met drie interviews met lokale actoren die actief zullen zijn in 2014-2018. Omdat drie interviews geen volledig beeld kunnen geven van het diverse lokale veld dat actief zal zijn in 2014-2018 werd hier gekozen om de interviews te integreren in het vierde hoofdstuk, waar ze een bijdrage leverden aan de informatie over de spanningen die daar besproken worden. Voor de interviews werd een vragenlijst opgesteld die peilde naar de motivatie om te herdenken in 2014-2018 en de opbouw van hun project. Er werd echter ook ruimte gelaten aan de geïnterviewde om hun visie te geven op het gehele herdenkingsproces en op de rol van de overheid daarin. Een eerste interview was met Kim Van Belleghem, projectcoördinator bij de projectvereniging BIE te Roeselare. Binnen deze projectvereniging ontwikkelt de erfgoedcel het project ‘zeven gemeentes tijdens veertien achttien. De mens in tijden van oorlog’ waarin de geschiedenis van Wereldoorlog I van de gemeentes Roeselare, Staden, Ingelmunster, Lichtervelde, Moorslede, Izegem en Hooglede verteld wordt aan de hand van toeristische ontwikkelingen en een website.³⁴ Er werd een tweede interview afgenomen met Frederik Demeyere, coördinator van ‘Oorlog en Vrede in de Westhoek’. ‘Oorlog en Vrede in de Westhoek’ is een provinciaal project, opgestart in 2002, om alle initiatieven die Wereldoorlog I herdenken te structureren aan de hand van een beleidsvisie. Het netwerk zorgt voor communicatie, ondersteuning van lokale projecten en de ontsluiting van sites in de Westhoek.³⁵ Ten slotte werd er een interview afgenomen met Piet Buysse (CD&V), burgemeester van Dendermonde en voorzitter van de Vlaamse projectvereniging ‘Martelaarsteden’ en met Joachim Spyns, projectmanager van de Vlaamse Martelaarssteden. Het project van de Martelaarssteden is een samenwerking tussen de Vlaamse VZW ‘Martelaarsteden’ met de steden Dendermonde, Aarschot en

³⁴ Meer info over het herdenkingsproject zie: Projectvereniging BIE, *Zeven gemeenten tijdens veertienachttien*, in: <<http://www.bieterf.be/zeven-gemeenten-tijdens-veertienachttien>>

³⁵ Meer info over het netwerk ‘Oorlog en Vrede in de Westhoek’ zie: Provincie West-Vlaanderen, *Oorlog en Vrede*, in: <http://www.west-vlaanderen.be/genieten/Cultuur/erfgoed/streekgerichteprojectenengebiedswerking/oorlog_vrede/Pages/default.aspx>

Leuven en met de Waalse VZW ‘Les villes Martyres’ met de steden Andenne, Dinant, Sambreville en Visé.³⁶

³⁶ Persoonlijk archief, Persdossier Martelaarssteden: Martelaarsteden herdenken samen 100 jaar Grote Oorlog.

2 DE HERDENKING VAN DE EERSTE WERELDOORLOG IN BELGIË IN HISTORISCH PERSPECTIEF

2.1 Inleiding

Vooraleer het politieke herdenkingslandschap in het kader van de honderdjarige herdenking van Wereldoorlog I in België te onderzoeken, wordt in dit hoofdstuk een kort historisch overzicht gegeven van hoe men in het verleden de Eerste Wereldoorlog in België heeft herdacht. Uit dit overzicht zal blijken dat de herdenking van Wereldoorlog I in de loop der jaren geëvolueerd is. Een algemeen historisch overzicht over de herdenking van Wereldoorlog I in België, en de rol van de overheid daarin, werd echter nog niet geschreven. Toch worden in dit hoofdstuk enkele belangrijkste tendensen blootgelegd aan de hand van enkele artikels die een specifiek aspect van de herdenking onderzocht hebben. Dit overzicht geeft bijgevolg geen volledig beeld van de geschiedenis van de herdenking, aangezien daarover nog meer onderzoek moet worden gedaan.

2.2 Het rouwen om de doden

J. Winter wees in *Sites of memory, sites of mourning* op het belang van rouwen in herdenkingspraktijken.³⁷ De Eerste Wereldoorlog had een groot aantal slachtoffers geëist, waardoor er een algemene maatschappelijke behoefte ontstond om deze doden te herdenken. De grootschaligheid van de oorlog, maar ook het feit dat het grootste deel van de slachtoffers aan het front waren begraven, waren hiervoor belangrijke redenen. De begrafenis, een essentieel onderdeel in het rouwproces, vond plaats zonder de aanwezigheid van familie en vrienden. Daarbij kwam dat heel wat doden ook geen aanwijsbaar graf hadden, waardoor familieleden dit na de oorlog niet konden bezoeken. Als gevolg daarvan stond rouwen in de eerste herdenkingspraktijken centraal, het herinneren van de doden werd gezien als een plicht voor de hele samenleving.³⁸ Naast dit rouwkarakter kende de Belgische herinnering in de eerste jaren na de oorlog een patriottisch en anti-Duits karakter. Dit had te maken

³⁷ J. Winter, *Sites of memory, sites of mourning. The Great War in European cultural history*. Cambridge, Cambridge University Press, 1995.

³⁸ J. Meire, *De stilte van de Salient. De herinnering aan de Eerste Wereldoorlog rond Ieper*, Tielt, Lannoo, 2003, pp.141-142.

met de specifieke oorlogscontext van België. België werd aangevallen als neutraal land, en in propaganda van de geallieerden werd België vaak als martelaarsnatie geportretteerd.³⁹

Op 22 november 1918 hield koning Albert I zijn eerste troonrede in het parlement sinds het einde van de oorlog. Het land was blij dat de oorlog voorbij was en er was hoop op een goede toekomst, er heerste echter ook een grote sfeer van rouw voor de duizenden slachtoffers. De koning had heel wat lof voor de soldaten maar vestigde in zijn troonrede ook de aandacht op de burgers.⁴⁰ De boodschap van zijn rede was een mix van heroïsme, patriotisme, martelaarschap, geluk en triestheid. Sinds de Duitse inval in augustus 1914 was er een groot samenhangsgevoel onder de Belgen, maar al snel zou blijken dat de Belgische overheid het moeilijk zou hebben om dit gemeenschapsgevoel te handhaven in een consequent herdenkingsbeleid.⁴¹

Enkele voorbeelden binnen de verschillende beleidsdomeinen die het herdenkingsbeleid vormgaven tonen aan dat de overheid een aarzelende houding innam. Op 9 juli 1919 werd in de kamer van volksvertegenwoordigers een wet gestemd die 4 augustus instelde als de wettelijke, publieke feestdag om de oorlog te herdenken. De regering koos deze datum in de plaats van de gebruikelijke datum 11 november. Dit deden ze om het Belgisch patriotisme dat na de aanval van 4 augustus 1914 sterk was aangewakkerd, blijvend te stimuleren. Maar al snel bleek dat deze keuze niet het gehoopte effect zou bereiken. 4 augustus werd eerder geassocieerd met de start van een lange, duistere periode in de Belgische geschiedenis. De overheid herzag deze beslissing en wijzigde in 1922 de datum toch naar 11 november.⁴²

Naast het instellen van een nationale feestdag, speelt ook het repatriëringbeleid van de overheid een belangrijke rol, gezien het expliciete rouw karakter van de herdenkingen in de eerste naoorlogse jaren. De kwestie van het repatriëren van lijken naar burgerlijke kerkhoven was een emotioneel geladen debat waarbij de Belgische regering lang aarzelde om een duidelijk standpunt in te nemen. Ontgravingen werden in principe verboden, al weerhield dit verbod sommigen niet om te proberen het lichaam van een familielid illegaal op te graven en te herbegraven. In februari 1921 werden hiervoor

³⁹ L. Van Ypersele, *Rapport de L. VAN YPERSELE*, in: S. Jaumain, M. Amara, B. Majerus, A. Vrints (eds.), *Une guerre totale ? La Belgique dans la Première Guerre Mondiale. Nouvelles tendances de la recherche historique*. Brussel, Archives générales du Royaume, 2005, p.537.

⁴⁰ S. De Schaepdrijver, *De Grootte Oorlog. Het Koninkrijk België tijdens de Eerste Wereldoorlog*, Antwerpen, Uitgeverij Atlas, 1997, pp. 292-293.

⁴¹ V. Rosoux en L. van Ypersele, "The Belgian national past: Between commemoration and silence", in: *Memory Studies*, 5 (2012), 1, pp. 46-47.

⁴² V. Rosoux en L. van Ypersele, op.cit. p. 47.

enkele mensen veroordeeld tot een geldboete, het ontgraven van soldaten werd immers beschouwd als grafschennis. In maart 1921 besliste de overheid dan toch dat de repatriëring van lichamen was toegestaan. Dit had als resultaat dat ongeveer de helft van de gesneuvelden naar een burgerlijk kerkhof werd overgebracht.⁴³

Verder werden er door de ministeries van defensie en onderwijs enkele maatregelen genomen ter bevordering van de herinnering aan de ‘Grote Oorlog’. In juni 1919 werd bijvoorbeeld door de minister van Wetenschap en Kunst, Alphonse Harmignie, een initiatief genomen om figuren die een belangrijke rol gespeeld hadden in de oorlog, zoals verzetslieden, op te nemen in de schoolboeken. Deze kregen daardoor vaak een patriottisch en anti-Duits karakter.⁴⁴ In 1920 werd door het ministerie van Defensie een lijst opgesteld met belangrijke oorlogssites die bewaard moesten worden, waaronder de dodengang in Diksmuide.⁴⁵

Het sterke rouw karakter van deze eerste herdenkingsgolf uitte zich ook in het optrekken van talloze oorlogsmonumenten. Stephanie Claisse deed hierover uitgebreid onderzoek waarbij ze de rol van de Belgische regering op nationaal en lokaal vlak onderzocht op het gebied van de herdenking van de Eerste Wereldoorlog aan de hand van monumenten.⁴⁶ In het werk behandelt ze heel gedetailleerd verschillende wetsvoorstellen en financieringsmaatregelen die de overheid lanceerde voor het optrekken van monumenten. Binnen de regering heerste de discussie of lokale overheden subsidies moesten krijgen om oorlogsmonumenten op te trekken, of dat de regering zelf een nationaal monument moest optrekken. Vanaf februari 1919 besloot de overheid om in de plaats van lokale monumenten grootschalig te subsidiëren, eerder te pleiten voor het plaatsen van herdenkingsplaten. Deze waren veel minder duur en deze maatregel moet zeker gezien worden in de economische toestand van België na Wereldoorlog I.⁴⁷ Op 14 juli 1919 werd uiteindelijk een wet gestemd waarin de wens om de oorlog op lokaal en nationaal vlak te herdenken tot uiting kwam. De eerste drie artikelen

⁴³ J. Meire, *De stilte van de Salient. De herinnering aan de Eerste Wereldoorlog rond Ieper*, Tielt, Lannoo, 2003, p. 148.

⁴⁴ V. Rosoux en L. van Ypersele, “The Belgian national past: Between commemoration and silence”, in: *Memory Studies*, 5 (2012), 1, p. 47.

⁴⁵ J. Meire, *De stilte van de Salient. De herinnering aan de Eerste Wereldoorlog rond Ieper*, Tielt, Lannoo, 2003, p. 213.

⁴⁶ S. Claisse, *Pouvoir(s) et mémoire(s). L'État belge et les monuments aux morts de la Grande Guerre*, in : S. Jaumain, M. Amara, B. Majerus, A. Vrints (eds.), *Une guerre totale ? La Belgique dans la Première Guerre Mondiale. Nouvelles tendances de la recherche historique*. Brussel, Archives générales du Royaume, 2005, p. 545.

⁴⁷ S. Claisse, *op cit*, p. 548.

van de wet waren een indicatie dat de Belgische regering de wens had de oorlog nationaal te herdenken. Dit ging onder andere over het opstellen van nationale registers met de slachtoffers van de oorlog. De herdenking kreeg echter ook een lokale component doordat de slachtoffers ook in lokale registers worden opgenomen. Beide niveaus zouden ook samenwerken in het onderhoud van lokale graven, op kosten van de staat. In artikel 5 en 6 stelde de regering dat ze de intentie hebben om de namen van de doden en ter dood veroordeelden neer te schrijven op de muren van het justitiepaleis in Brussel en om een monument op te richten voor de helden van de oorlog.⁴⁸

De regering nam niet veel initiatief en voorzag niet veel budget om lokale monumenten te subsidiëren. In april 1920 werd zelfs een brief rondgestuurd door het ministerie van wetenschap en kunst, geadresseerd aan de gouverneurs van de provincie. De brief, *le souvenir se garde dans les coeurs* getiteld, kante zich tegen de proliferatie van lokale monumenten en wees op de geringe financiële mogelijkheden voor de staat om lokale monumenten te subsidiëren.⁴⁹ Lokale overheden moesten de monumenten dus met eigen middelen bekostigen, waardoor de nationale overheid geen zicht en inspraak had op de vormgeving van en de boodschap die deze monumenten uitdroegen.⁵⁰ In november 1920 werden er enkele voorstellen gelanceerd in de senaat om de resten van een onbekende soldaat op te graven en te herbegraven. De regering was hier aanvankelijk niet enthousiast over en wou volgens de wet van 14 juli 1919 prioriteit geven aan het nationale monument. Uiteindelijk werden beide projecten verenigd en werd, na twee jaar discussie, beslist in 1922 om de resten van de onbekende soldaat onder te brengen in een nationaal monument op 11 november in de congreskolom te Brussel.⁵¹

In haar conclusie stelt Claisse dat de Belgische regering traag handelde en andere prioriteiten had dan het uitwerken van een degelijk en efficiënt herdenkingsbeleid, vooral op financieel vlak. Deze terughoudendheid zorgde ervoor dat het initiatief om monumenten op te trekken zich vooral op lokaal vlak situeerde.⁵² Deze lokale actoren waren een gevarieerde groep. Dit had als gevolg dat er niet enkel conflicten waren tussen het lokale niveau en het beleid van de overheid, maar ook tussen de lokale actoren zelf. Iedereen was het er over eens dat er monumenten moesten komen om de doden te

⁴⁸ S. Claisse, *Pouvoir(s) et mémoire(s). L'État belge et les monuments aux morts de la Grande Guerre*, in : S. Jaumain, M. Amara, B. Majerus, A. Vrints (eds.), *Une guerre totale ? La Belgique dans la Première Guerre Mondiale. Nouvelles tendances de la recherche historique*. Brussel, Archives générales du Royaume, 2005, p.550.

⁴⁹ S. Claisse, *op.cit.*, p. 552.

⁵⁰ S. Claisse, *op.cit.*, p.553.

⁵¹ S. Claisse, *op.cit.*, pp.553-557.

⁵² S. Claisse, *op.cit.*, p.558.

herdenken, maar over de plaats, vorm, inscripties was er vaak veel discussie.⁵³ In deze context stelde Van Ypersele dat de lokale actoren veel sneller en productiever waren dan het ‘officiële geheugen’.⁵⁴

Naast lokale groepen en de nationale overheid, was de toerismesector ook een belangrijke speler. In 1917 verscheen reeds de eerste toeristische oorlogsgids van Michelin. Toerisme was echter nog niet voor het grote publiek, maar werd wel aangewend omwille van propagandadoeleinden.⁵⁵ Er werden gidsen uitgebracht met routes voor automobilisten, er werden reizen aangeboden door reisagentschappen en de Belgische en Britse spoorwegen boden excursies aan. Er werden vele bezienswaardigheden zoals bunkers, schuilplaatsen en loopgraven opengesteld voor het publiek. Er werd snel werk gemaakt om hiervoor een infrastructuur uit te bouwen.⁵⁶ De Belgische Touring Club vroeg bijvoorbeeld in mei 1919 om de belangrijkste wegen in het land te herstellen omdat ze een massa aan toeristen verwachtten die de plaats van de oorlog zouden willen bezoeken. Maar de infrastructuurwerken verliepen niet vlot waardoor de grote massa toeristen wegbleef. De wegen en spoorwegen waren in slechte toestand, de overnachtingsmogelijkheden waren beperkt en oncomfortabel en er waren moeilijkheden om aan voedsel en benzine te komen.

Naast deze praktische problemen kampte de toeristische sector ook met een groot moreel probleem. Het front waar duizenden soldaten gestorven waren werd nu een toeristische attractie. De reisorganisatoren probeerden deze kritiek te omzeilen door te stellen dat reizigers een diepgaandere motivatie hadden dan gewone ontspanning en dat het een grote educatieve waarde had. Het toeristisch aanbod droeg bij tot het begrijpen van de oorlog door het brede publiek. Ze stelden de reis voor als een pelgrimstocht naar de helden van weleer. Hierop kwam veel kritiek van ex-soldaten en de pers omdat ze de toerismeactiviteiten te oppervlakkig vonden. Het discours binnen deze toeristische sector was vaak gericht op het aantonen van de Duitse wandaden.⁵⁷ In juli 1919 organiseerde de Belgische Touring Club een driedaagse excursie naar de Ijzer. Centraal in deze excursie stond het ‘vivre la vie du

⁵³ J. Meire, *De stilte van de Salient. De herinnering aan de Eerste Wereldoorlog rond Ieper*. Tielt, Lannoo, 2003, p. 161.

⁵⁴ L. Van Ypersele, *Rapport de L. VAN YPERSELE*, in: S. Jaumain, M. Amara, B. Majerus, A. Vrints (eds.), *Une guerre totale ? La Belgique dans la Première Guerre Mondiale. Nouvelles tendances de la recherche historique*. Brussel, Archives générales du Royaume, 2005, p. 538.

⁵⁵ J. Meire, *De stilte van de Salient. De herinnering aan de Eerste Wereldoorlog rond Ieper*. Tielt, Lannoo, 2003, p. 206.

⁵⁶ J. Meire, *De stilte van de Salient. De herinnering aan de Eerste Wereldoorlog rond Ieper*. Tielt, Lannoo, 2003, pp. 207-210.

⁵⁷ J. Meire, *De stilte van de Salient. De herinnering aan de Eerste Wereldoorlog rond Ieper*. Tielt, Lannoo, 2003, pp. 210-211.

soldat'. Volgens de organisatoren leerden de mensen tijdens deze excursie hoe het leven van een soldaat aan het front geweest was. Het soldatenleven werd echter triviale voorgesteld dan het was dus bleef er toch een sterke kloof tussen de soldaten die de oorlog hadden meegemaakt en de bezoekers. De toerismesector probeerde dit echter te omzeilen door te stellen dat hun excursie een pelgrimstocht was. In de pers werd er dan ook een zeer sterk onderscheid gemaakt tussen pelgrims en toeristen, hoewel in de praktijk dit onderscheid moeilijker te maken was. Het feit dat dit onderscheid zo fel gemaakt werd en het toerisme vaak slecht werd voorgesteld, toont aan dat er al vroeg een zekere bezorgdheid was omtrent het sacrale karakter van de herdenking van de doden. Deze sacraliteit werd volgens velen door het toerisme bedreigd omwille van zijn oppervlakkigheid en zijn commercie.⁵⁸

2.3 Het gebruik van het verleden: patriottisme en pacifisme in het interbellum

Naarmate het interbellum vorderde waren herdenkingspraktijken niet meer louter momenten van collectieve rouw, maar werden ze steeds meer aangewend voor andere doeleinden.⁵⁹ In het begin van het interbellum werden herdenkingen vaak gebruikt om de gemeenschapsgevoelens binnen een natie te versterken door patriotistische waarden te promoten. De jaarlijkse herdenkingsceremonie aan het graf van de onbekende soldaat is hiervan een voorbeeld. Naast het eren van de slachtoffers werden deze herdenkingen ook gezien als een moment van legitimatie en een gelegenheid om toekomstige soldaten te overtuigen om te sterven voor hun natie.⁶⁰ Dit patriottisme werd echter steeds minder populair onder invloed van internationale gebeurtenissen zoals de ondertekening van het Locarno-pact in 1925 en later door de opkomst van het fascisme. Na het Locarno-pact was er een internationale détente en werd er steeds meer belang gehecht aan internationale samenwerking. Deze ontwikkelingen brachten een transformatie van het oorlogsgeheugen met zich mee. Patriotisme en haat voor andere volkeren kwamen steeds meer in diskrediet en de hoop op een betere toekomst, zonder oorlogen, kwam centraler te staan.⁶¹ Het patriotistisch gedachtegoed verdween echter niet volledig naar de achtergrond. Herdenkingen door politieke autoriteiten hadden naast deze pacifistische accenten, zeker nog een patriotistisch karakter. Helden en spionnen bleven vaak centraal staan in de herdenkingen. Er

⁵⁸ J. Meire, *De stilte van de Salient. De herinnering aan de Eerste Wereldoorlog rond Ieper*. Tielt, Lannoo, 2003, pp. 214-222.

⁵⁹ F. Migneault, I. la O' en M. Van Alstein, *Oorlogsherdenking herdacht*. Brussel, Vlaams Vredesinstituut, 2010, p. 5.

⁶⁰ F. Migneault, I. la O' en M. Van Alstein, *op.cit.*, pp. 5-6.

⁶¹ V. Rosoux en L. van Ypersele, "The Belgian national past: Between commemoration and silence", in: *Memory Studies*, 5 (2012), 1, p.48.

ontstonden verzetsbewegingen tegen het pacifisme. Zo werden er bijvoorbeeld romans gepubliceerd tegen de pacifistische ideeën.⁶²

De pacifistische boodschap ‘Nooit meer oorlog’ vond in het interbellum echter onmiskenbaar ingang en werd door heel diverse actoren overgenomen. Hierbij speelden de lokale burgerorganisaties en enkele oud-strijdersverenigingen een grote rol. In het maatschappelijke middenveld speelde onder andere de Vlaamse beweging hierin een belangrijke rol. ‘Nooit Meer Oorlog’ werd de centrale slagzin in hun herdenkingspraktijken. In 1928 werd dit opschrift bijvoorbeeld in vier talen op de Ijzertoren geplaatst. Ook in het Belgische politieke landschap vond dit discours geleidelijk aan ingang. Zo sloten de socialisten zich aan bij de internationale vredesbeweging ‘*War Resisters International*’ en nam de Belgische overheid enkele maatregelen om de vredesgedachte te versterken. In de jaren ’20 waren de geschiedenisboeken sterk patriotistisch en anti-Duits geweest. Onder invloed van het internationale pacifistische gedachtegoed vaardigde de minister van onderwijs Camille Huysmans een richtlijn uit die stelde dat er in de lessen geschiedenis meer aandacht moest worden besteed aan de vredesgedachte en de Volkenbond, en geen haat tegen andere volkeren mochten prediken. Ook de Belgische unie voor de Volkenbond speelde een belangrijke rol bij het introduceren van het vredethema in de herdenkingen. Zo plaatsten ze wapenstilstand op 11 november in het teken van de vrede. Dit werd ondersteund door de liberale minister van onderwijs Robert Petitjean die scholen stimuleerde om deel te nemen aan de propagandaweek van de Volkenbond in november 1931.⁶³ Op het einde van het interbellum en met de aankondiging van een tweede wereldoorlog verloor het pacifisme aan ingang en waren in het algemeen herdenkingen opnieuw meer patriotistisch van aard. Schoolboeken, brieven en romans herbevestigden de grootheid van de helden die gestorven waren voor het vaderland.⁶⁴

⁶² L. Van Ypersele, *Rapport de L. VAN YPERSELE*, in: S. Jaumain, M. Amara, B. Majerus, A. Vrints (eds.), *Une guerre totale ? La Belgique dans la Première Guerre Mondiale. Nouvelles tendances de la recherche historique*. Brussel, Archives générales du Royaume, 2005, p.540.

⁶³ M. Van Alstein, *Honderd jaar Eerste Wereldoorlog in het teken van vrede*. Brussel, Vlaams Vredesinstituut, 2011, p.14.

⁶⁴ L. Van Ypersele, *op.cit*, p.540.

2.4 In de schaduw van WOII en zijn nasleep

Toen twintig jaar na de Eerste Wereldoorlog de Tweede Wereldoorlog uitbrak, kwam de herinnering aan Wereldoorlog I in de problemen. Wereldoorlog II had veel nieuwe slachtoffers geëist welke, in vergelijking met de Eerste Wereldoorlog, meer burgerslachtoffers waren. In de naoorlogse herdenkingspraktijken werd in het interbellum, onder invloed van het pacifisme, de boodschap ‘Nooit meer oorlog’ verkondigd. Na de Tweede Wereldoorlog was het echter duidelijk dat Wereldoorlog I gefaald had als waarschuwing. Verder was het in vergelijking met Wereldoorlog II moeilijker om de Eerste Wereldoorlog in politieke termen te definiëren. Bij de herdenking van de Tweede Wereldoorlog speelde deze politieke invulling wel een grote rol door het gebruik van politieke categorieën zoals collaborateur of verzet.⁶⁵

Na 1945 was er evenwel geen gelijkaardig herinneringsproject zoals dat na Wereldoorlog I werd gelanceerd. Herdenkingsinitiatieven werden vaak ingepast in reeds bestaande initiatieven zoals de viering van wapenstilstand op 11 november. Deze dag was voortaan een dag om alle militairen te herdenken. De namen van de soldaten uit Wereldoorlog II werden bijvoorbeeld bijgeschreven op reeds bestaande monumenten voor de soldaten van Wereldoorlog I, wat vaak gebeurde omwille van praktische redenen. In de jaren '50 '60 kenden de herdenkingspraktijken rond Wereldoorlog I een dieptepunt. Even leek het erop dat de herinneringsgolf rond de ‘Grote oorlog’ geen blijvend fenomeen zou zijn en dat de oorlog op dezelfde lijn zou geplaatst worden als andere gebeurtenissen in de geschiedenis. Sommige herdenkingspraktijken werden in vraag gesteld en waren niet langer vanzelfsprekend.⁶⁶

2.5 Van heropleving naar herinneringshause

De 50^e verjaardag van het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog vormde de aanleiding tot het oprichten van een klein herinneringsmuseum ‘1914-1918’ in de Lakenhallen te Ieper. Deze oprichting in 1964 en de herdenking van de wapenstilstand in 1968, die veel media-aandacht kreeg, waren de eerste indicaties dat de herdenkingsinitiatieven omtrent Wereldoorlog I zouden gaan heropleven. Ook de *battlefield tours* werden weer populair na een algemeen dieptepunt na Wereldoorlog II. Deze heropleving zette zich volop door vanaf de jaren '80, '90. In Vlaamsgezinde kringen won het discours

⁶⁵ J. Meire, *De stilte van de Salient. De herinnering aan de Eerste Wereldoorlog rond Ieper*. Tielt, Lannoo, 2003, pp. 231-232.

⁶⁶ J. Meire, *op.cit.*, pp. 231-232.

rond het pacifisme opnieuw aan belang, waarbij verschillende vredesbewegingen een grote rol speelden.⁶⁷

In de heropleving van de herdenking van Wereldoorlog I is speelden lokale projecten een grote rol. Dit was duidelijk waarneembaar in de streek van de Westhoek. In Ieper waren er bijvoorbeeld twee belangrijke lokale projecten die de herdenking aldaar sterk hebben beïnvloed. Deze projecten werden ontwikkeld door de elfnovembergroep die opgericht werd in 1977. Deze groep bestond uit jongeren uit de streek die op een alternatieve manier, naast de traditioneel militaire herdenkingen van de overheid, 60 jaar Wereldoorlog I wilden herdenken. Het idee groeide om getuigenissen te verzamelen en deze te bundelen in een boek met lokale en familiale verhalen. Een tweede initiatief, het toneelstuk 'Nooit brengt een oorlog vrede', was een volksspel dat de verschillende aspecten van de oorlogservaring aan bod deed komen: het leven achter het front, de relatie tussen soldaten en burgers etc. Dit werk van de elfnovembergroep bracht een nieuw perspectief om naar de oorlog te kijken met zich mee. Voorheen was er weinig aandacht geweest voor de gewone man tijdens de herdenkingen. Door het werk van de elfnovembergroep werd er wel aandacht besteed aan het perspectief van de gewone man waardoor de herdenkingen een ander karakter kregen.⁶⁸ Dit vernieuwend perspectief werd tijdens de herdenkingen van de 80e verjaardag van wapenstilstand in 1998 ook opgenomen in de officiële herdenkingsplechtigheden. Tot dan hadden deze officiële plechtigheden vaak de neiging gehad één omvattend beeld van de oorlog voor te stellen en de centrale rol van helden te handhaven. Dit narratief strookte echter niet met de ervaringen van de meeste mensen in de oorlog, en veel soldaten konden zich hier dan ook niet in vinden. Voortaan werden er ook nieuwe thema's geïntroduceerd zoals munitie, vredesbewegingen en oorlogservaringen aan het thuisfront.⁶⁹

De elfnovembergroep introduceerde een nieuw perspectief en de lokale overheid van Ieper speelde (tot de dag van vandaag) een belangrijke rol in het uitdragen van het pacifistische discours in de Westhoek. Doorheen de jaren '80, '90 profileerde de stad zich steeds meer als een vredesstad door onder andere een vredesambtenaar aan te stellen en een vredesprijs in te richten. Deze vredesgedachte werd ook overgenomen door het provinciale niveau. In 2002 besliste de provincie West-Vlaanderen de

⁶⁷ J. Meire, *op.cit.*, pp. 233-234.

⁶⁸ M. Van Alstein, *Honderd jaar Eerste Wereldoorlog in het teken van vrede*. Brussel, Vlaams Vredesinstituut, 2011, p.15.

⁶⁹ F. Migneault, I. la O' en M. Van Alstein, *Oorlogsherdenking herdacht*. Brussel, Vlaams Vredesinstituut, 2010, p. 6.

werking rond de herinnering aan Wereldoorlog I in de Westhoek te coördineren via een provinciaal netwerk ‘Oorlog en Vrede in de Westhoek’.⁷⁰

Naast lokale groepen en lokale overheden speelden voortaan ook musea een belangrijke rol. Zo werd het in 1964 opgerichte museum te Ieper in 1984 vernieuwd en uitgebreid en omgedoopt tot *Herinneringsmuseum Ypres Salient*.⁷¹ Bij de 90-jarige herdenking van de slag bij Passendaele in 2007, speelde de *Passchendaele Society 1917* een centrale rol. Als spilorganisatie tijdens dit herdenkingsjaar organiseerden ze tal van activiteiten en evenementen in samenwerking met andere organisaties. Als centrale boodschap wilden ze uitdragen dat herdenkingen voor iedereen interessant konden zijn. Zo probeerden ze mensen te bereiken die normaal niet tot het publiek behoorden. Naast officiële plechtigheden verzorgden ze daarom ook sportactiviteiten, wandeltochten, films, concerten etc.⁷²

De laatste grote herdenking van Wereldoorlog I was in 2008, met de 90-jarige herdenking van de wapenstilstand. Bij deze herdenking waren er volgens het Vlaams Vredesinstituut drie grote herdenkingstradities te onderscheiden: de traditie van het Britse *Commonwealth* met als centrum Ieper, de Belgische nationale traditie over geheel België en de Vlaamse herdenkingstraditie in de Westhoek met zijn wortels in Diksmuide.⁷³ De Britse traditie ontstond uit een gebruik na de oorlog. Gezien de Britse gesneuvelde soldaten begraven waren in België en de lichamen niet gerepatrieerd werden naar Groot-Brittannië, ontstond snel de traditie dat familieleden op regelmatige basis naar Flanders Fields reisden, als eerbetoon aan hun gesneuvelde familieleden. Naast deze ‘pelgrimstraditie’ worden nog steeds op de data die belangrijk geweest zijn voor het Britse gemenebest, officiële herdenkingsplechtigheden gehouden. Dit zijn onder meer wapenstilstand op 11 november, ANZAC-day op 25 april, de slag om Passchendaele en de slag om Mesen. Verder vinden er ook plechtigheden plaats op dagelijkse basis, waarvan de Last Post, een traditie sinds 1928, de bekendste is.⁷⁴

⁷⁰ M. Van Alstein, *Honderd jaar Eerste Wereldoorlog in het teken van vrede*. Brussel, Vlaams Vredesinstituut, 2011, p.17.

⁷¹ Het huidige *In Flanders Fields Museum*. J. Meire, *De stilte van de Salient. De herinnering aan de Eerste Wereldoorlog rond Ieper*. Tielt, Lannoo, 2003, p.234.

⁷² F. Migneault, I. la O’ en M. Van Alstein, *Oorlogsherdenking herdacht*. Brussel, Vlaams Vredesinstituut, 2010, p.30.

⁷³ F. Migneault, I. la O’ en M. Van Alstein, *op.cit.*, p. 25.

⁷⁴ F. Migneault, I. la O’ en M. Van Alstein, *op.cit.*, p.26.

De Belgische nationale herdenkingstraditie organiseerde gelijkaardige officiële herdenkingsplechtigheden waarvan 11 november, tot vandaag, de belangrijkste is. Op die dag is er tot de dag van vandaag jaarlijks een ceremonie in Brussel bij het graf van de onbekende soldaat, bijgewoond door de koning en de eerste minister. Ook in andere steden en gemeenten in het land vinden op dat moment gelijkaardige plechtigheden plaats op kleinere schaal. De Belgische nationale traditie is op verschillende plaatsen aanwezig in de Westhoek, maar de minst zichtbare van de drie. Het ministerie van defensie beheert bijvoorbeeld de dodengang in Diksmuide of organiseert de wandelvierdaagse van de IJzer. Ook het nationaal instituut voor oorlogsinvaliden, oud-strijders en oorlogsslachtoffers dient hier vermeld te worden. Dit instituut werd opgericht om alle personen die hun gezondheid, leven of tijd hebben opgeofferd voor de natie te eren en te ondersteunen. Het instituut wil de herinnering aan het oorlogsverleden levend houden voor volgende generaties. Dit resulteert vaak in pedagogische projecten die jongeren en oud-strijders samenbrengen. Voor de 90-jarige herdenking lanceerde het instituut geen speciale projecten, maar zette het zijn werking gewoon voort. In het algemeen waren er dan ook weinig speciale projecten op nationaal niveau voor de 90-jarige herdenking. Het ministerie van Defensie organiseerde wel enkele evenementen als aanvulling op de gewone ceremonie op 11 november. Zo was er bijvoorbeeld op 7 november 2008 een ceremonie aan de congreskolom in Brussel in samenwerking met de Commonwealth War Graves Commission. Op die dag werd er ook een conventie ondertekend met de regering van Nieuw-Zeeland, om het gedeelde oorlogsverleden te beklemtonen. Het ministerie van Defensie lanceerde ook andere initiatieven zoals een conferentie over de gevolgen van de Eerste Wereldoorlog en een expositie over dieren in de oorlog die plaatsvond in het legermuseum. Verder werden er concerten georganiseerd met muziek uit de oorlogsperiode en was er een televox-uitzending die gewijd was aan de herdenking.⁷⁵ De doelstelling van het ministerie luidde dat ze het als een plicht zagen om stil te staan bij de 90-jarige herdenking van het einde van Wereldoorlog I door het verleden te bestuderen, te becommentariëren en te herdenken.⁷⁶

De Vlaamsgezinde herdenkingstraditie kende zijn oorsprong na de oorlog door enkele initiatieven van de Vlaamse Beweging. Ze wilden eerbied betuigen aan de Vlaamse soldaten die gevochten hadden in het Belgische leger en hun oorlogservaringen herdenken. Naast het herdenken van de Vlaamse soldaten verkondigde de Vlaamse beweging sterk de vredesboodschap en de vraag naar politieke autonomie voor Vlaanderen. Deze herdenkingstraditie ontstond uit het maatschappelijke middenveld en was duidelijk verweven met politieke doelstellingen. Een eerste belangrijke herdenkingspraktijk was de lancering van de IJzerbedevaart in 1920 en haar drieledige boodschap: ‘Nooit meer oorlog,

⁷⁵ Televox, militair TV-magazine van Defensie.

⁷⁶ F. Migneault, I. la O' en M. Van Alstein, *Oorlogsherdenking herdacht*. Brussel, Vlaams Vredesinstituut, 2010, pp. 27-28

zelfbestuur en godsvrede'. Deze driedelige boodschap bleef doorheen de tijd de basis van hun herdenkingstraditie maar wijzigde doorheen de tijd en werd door verschillende stromingen binnen de beweging anders geïnterpreteerd. In haar discours heerst er een zekere spanning tussen de vredesboodschap en de vraag naar politieke autonomie. Doordat de Ijzerbedevaarten een politiek nationalistische ondertoon hebben, zorgt dit ervoor dat ze niet altijd vanzelfsprekend worden opgenomen binnen het toeristisch aanbod van de regio. Niettemin blijven de Ijzertoren en het museum belangrijk omwille van het Vlaams perspectief op oorlog en vrede, een perspectief dat bij andere tradities soms ontbreekt. Intussen heeft het Ijzebedevaartcomité zijn driedelige boodschap veranderd in 'Vrede, vrijheid en verdraagzaamheid' en engageert het zich met initiatieven zoals het muziekfestival Ten Vrede, om de vredesboodschap te verspreiden.⁷⁷

Deze drie tradities bestaan voornamelijk naast elkaar in de streek van de Westhoek. Dit heeft geleid tot verschillende manieren van herdenken in de regio. Af en toe nemen organisaties zoals het *In Flanders Fields Museum* in Ieper en het *Talbot House* in Poperinge het initiatief om de drie tradities dichter bij elkaar te brengen. Zo wordt in de permanente tentoonstelling in het *In Flanders Fields Museum* een klemtoon gelegd op de boodschap van vrede, wat centraal staat in de Vlaamse traditie, maar wordt ook de rol van het Britse *Commonwealth* in de Westhoek belicht.⁷⁸

2.6 Een diverse herdenking

De herdenking van Wereldoorlog I in België is geen statisch gebeuren, maar kent zijn eigen geschiedenis. Aan de hand van een kort historisch overzicht werden drie centrale elementen die bij herdenkingspraktijken centraal staan belicht. Welke waren de belangrijkste actoren? Welk discours heerste er rond de oorlog en welke spanningen bracht dit met zich mee? Vanaf de eerste herdenkingspraktijken speelden lokale groepen en oud-strijdersverenigingen een zeer belangrijke rol. Dit valt ondermeer te verklaren door de aarzelende houding van de nationale regering. Ze bouwden geen sterk beleid uit, waardoor er veel vrijheid was voor lokale actoren. De rol van de nationale overheid bleef in het verleden veelal beperkt tot de organisatie van officiële plechtigheden, zoals op elf november. Vanaf de jaren '80 kwamen musea ook steeds meer op de voorgrond.

Aangezien herdenkingspraktijken door gevarieerde actoren werden georganiseerd, impliceerde dit soms verschillende discours binnen het herdenken. In de beginjaren werd door alle actoren min of meer hetzelfde discours uitgedragen. Er waren wel conflicten over vorm en esthetiek, maar deze

⁷⁷ F. Migneault, I. la O' en M. Van Alstein, *Oorlogsherdenking herdacht*. Brussel, Vlaams Vredesinstituut, 2010, pp. 28-29.

⁷⁸ F. Migneault, I. la O' en M. Van Alstein, *op.cit.*, p. 29.

bleven veelal minimaal. Iedereen was het erover eens dat rouwen om de doden centraal moest staan. Naarmate het interbellum vorderde ontstonden er tegenbewegingen en werden herdenkingen ook aangewend voor andere doeleinden. Dit bracht spanningen met zich mee. In de beginjaren waren die veelal miniem en ging dit bijvoorbeeld over de bouw van monumenten of de sacraliteit van de herdenkingen, waarbij de toeristische projecten vaak op veel kritiek stootten. Maar naarmate het interbellum vorderde werden deze spanningen groter tussen verschillende actoren. Zo probeerden overheden de patriotische gevoelens van hun bevolking aan te wakkeren en werd het pacifisme hiertegen een sterke tegenbeweging. Het officiële Belgische discours werd gekenmerkt door het patriotisme en de Vlaamse beweging kan gezien worden als één van de belangrijkste vertegenwoordigers van het pacifisme. L. van Ypersele en V. Rosoux stelden dat er vanaf de jaren '20 een decentralisatie en fragmentatie van het Belgische collectieve geheugen omtrent Wereldoorlog I optrad.⁷⁹ Volgens de auteurs bracht dit ook een breuk teweeg tussen Vlaanderen, waar het pacifisme zeer sterk was, en Wallonië, waar het heroïsche verleden van de oorlog langer bleef doorleven. M. Beyen stelde dat de Belgische staat te zwak bleek om een sterk collectief geheugen te vormen, waardoor tegenbewegingen zoals de Vlaamse beweging succesvol waren.⁸⁰ Het patriotische discours van de nationale overheid kende een belangrijke kentering in 1998, waarna ook andere thema's van de 'gewone man' centraal kwamen te staan.

Het is duidelijk dat het herdenkingsproject dat na Wereldoorlog I gelanceerd werd een divers fenomeen was. Zijn succes lag ondermeer in de enorme schaal van het project en zijn veelgelaagdheid. Er was reeds in het verleden een groot aanbod en dit lijkt alleen maar groter te worden naarmate de honderdjarige herdenking eraan komt. Hoewel er zeer diverse actoren en doelstellingen zijn, is er toch een belangrijke gemeenschappelijke basis. Verschillende herdenkingen brengen mensen samen om het oorlogsverleden te verwerken en hebben op die manier een belangrijke sociale functie.⁸¹

⁷⁹ V. Rosoux en L. van Ypersele, "The Belgian national past: Between commemoration and silence", in: *Memory Studies*, 5 (2012), 1, pp. 45-57.

⁸⁰ M. Beyen, "A parricidal memory: Flanders' memorial universe as a product and producer of Belgian history", in: *Memory Studies*, 5 (2012), 1, pp. 32-44.

⁸¹ J. Meire, *De stilte van de Salient. De herinnering aan de Eerste Wereldoorlog rond Ieper*. Tielt, Lannoo, 2003, p.374.

3 HET BELEID VAN DE POLITIEKE OVERHEDEN VOOR DE HERDENKING IN 2014-2018

3.1 De Belgische Staatstructuur: verdeling van bevoegdheden

Door de zes staatshervormingen heeft de Belgische staat een federale staatsstructuur met verdeling van bevoegdheden. Dit vormt een belangrijke context waarbinnen de verschillende politieke overheden een beleid ontwerpen voor de herdenkingen in 2014-2018. De federale regering beschikt over bevoegdheden die betrekking hebben op het algemeen belang zoals financiën, defensie, justitie, sociale zekerheid, binnenlandse en buitenlandse zaken.⁸² Naast deze bevoegdheden is de federale regering ook verantwoordelijk voor enkele culturele en wetenschappelijke instellingen zoals het Algemeen Rijksarchief, de Koninklijke bibliotheek België en het Studie- en documentatiecentrum Oorlog en Hedendaagse Maatschappij.⁸³ In vergelijking met de regionale overheden beschikt de federale overheid niet over veel beleidsdomeinen die bij herdenkingen een belangrijke rol spelen, zoals onroerend erfgoed, onderwijs en toerisme. Als gevolg daarvan beschikt de federale overheid niet over veel budget om de herdenkingen te organiseren.

In België zijn er drie regionale overheden die bevoegd zijn voor gemeenschapsaangelegenheden. Dit is de Vlaamse regering, de Franse gemeenschap en de Duitse gemeenschap. Gemeenschapsbevoegdheden worden verdeeld op basis van de notie ‘taal’. Heel wat van deze bevoegdheden zijn relevant voor de organisatie van herdenkingen. De drie gemeenschappen zijn onder andere bevoegd voor cultuur (erfgoed, media, etc.), onderwijs, toerisme, wetenschappelijk onderzoek en internationale relaties die verbonden zijn met deze bevoegdheden.⁸⁴ In Vlaanderen is de gewestregering en gemeenschapsregering samengevoegd tot één regering. In Wallonië is dit gesplitst gebleven, daar heb je de Waalse gewestregering en de Franse gemeenschapsregering. In de context van de herdenkingen in 2014-2018 wordt er telkens gesproken over Wallonië en de federatie Wallonië-Brussel. Wallonië staat voor de Waalse gewestregering en de federatie Wallonië-Brussel is

⁸² Belgische Federale Overheidsdiensten, De bevoegdheden van de federale overheid, in: <http://www.belgium.be/nl/over_belgie/overheid/federale_overheid/bevoegdheden_federale_overheid/>, geraadpleegd op 21.03.2013.

⁸³ POD Wetenschapsbeleid, Musea en wetenschappelijke instellingen, in: <http://www.belspo.be/belspo/fsi/index_nl.stm>, geraadpleegd op 21.03.2013.

⁸⁴ Belgische Federale Overheidsdiensten, De bevoegdheden van de gemeenschappen, in: <http://www.belgium.be/nl/over_belgie/overheid/gemeenschappen/bevoegdheden/>, geraadpleegd op 21.03.2013.

sinds 2011 de nieuwe benaming voor de Franse gemeenschapsregering.⁸⁵ De Waalse gewestregering en de Franse gemeenschapsregering hebben samen het initiatief genomen om Wereldoorlog I te herdenken.

3.2 De federale overheid

3.2.1 Context

Op 14 maart 2006 werd in de Belgische senaat een wetsvoorstel ingediend door Alain Destexhe (MR) en Isabelle Durant (ECOLO). Dit voorstel hield in dat er een bijzondere commissie zou belast worden met het bestuderen van de relatie tussen de nationale politieke overheid, het historisch onderzoek en de verwachtingen van de samenleving inzake geschiedenis en gedachtenis.⁸⁶ Het wetsvoorstel ging onder andere in op de nood aan reflectie over de rol van de overheden in de overlevering van geschiedenis, en op de nood aan reflectie over het begrip ‘gedachtenisplicht’. Welke rol moet er weggelegd worden voor historici en overheden in deze materie? In het wetsvoorstel werd ook aanbevolen om het archiveringsbeleid in België te evalueren en te verbeteren. Het uitgangspunt van het wetsvoorstel luidt dat herdenken een legitieme activiteit van de overheid is, maar dat ze zich daarin niet mogen inmengen met het werk van historici. Het doel van het wetsvoorstel was om een platform op te richten waarin een debat over het politieke belang van geschiedenis kan worden gevoerd. Dit wetsvoorstel werd niet aangenomen, maar duidt op een zeker engagement vanuit de politiek om een maatschappelijk debat te lanceren over de plaats van historici en geschiedenis in de maatschappij. Naast dit wetsvoorstel zijn er geen gelijkaardige recente initiatieven die getuigen van ditzelfde engagement.

Het verschil op federaal niveau tussen de aandacht voor Wereldoorlog I aan de ene kant en Wereldoorlog II en de Holocaust aan de andere kant is opvallend groot. In 2012 verscheen er bijvoorbeeld een brochure ‘*Na de Holocaust. Recente Belgische initiatieven*’. In deze folder staan tal van recent genomen initiatieven op gebied van onderwijs, onderzoek, morele en materiële schadeloosstelling die de herinnering aan de Holocaust moeten bevorderen. In deze context zijn ook

⁸⁵ Parlement van de federatie Wallonië-Brussel, *Talrijke benamingen in de loop der jaren*, in : <http://www.pfwb.be/nl/talrijke_benamingen_in_de_loop_der_jaren>, geraadpleegd op 19.03.2013.

⁸⁶ Belgische Senaat, *Voorstel tot het instellen van een bijzondere commissie belast met het bestuderen van de relatie tussen de nationale politieke overheid, het historisch onderzoek en de verwachtingen van de samenleving inzake geschiedenis en gedachtenis*, ingediend door Alain Destexhe en Isabelle Durant, 2005-2006, 14 maart 2006.

verschillende instellingen in België opgericht die werken rond deze herinnering.⁸⁷ Op federaal niveau werden er tot nog toe geen initiatieven genomen die specifiek de herinnering aan Wereldoorlog I bevorderen. Er zijn wel enkele federale instellingen die binnen hun werking onder andere aandacht besteden aan de overlevering van de geschiedenis van Wereldoorlog I en op deze manier een belangrijke partner kunnen zijn in het kader van de herdenkingen in 2014-2018.

Een eerste belangrijke federale instelling is het Instituut voor Veteranen- Nationaal Instituut voor Oorlogsinvaliden, Oud-strijders en Oorlogsslachtoffers.⁸⁸ Het IV-NIOOO drukt de nationale erkentelijkheid van België uit voor alle personen die zich opgeofferd hebben voor de natie tijdens grote conflicten waaronder Wereldoorlog I. Één van de opdrachten van het instituut is het doorgeven van de herinnering.⁸⁹ Binnen deze opdracht werkt de instelling regelmatig pedagogische projecten uit rond diverse thema's, en beschikt over een bibliotheek.⁹⁰ Een tweede instelling is het Studie- en Documentatiecentrum Oorlog en Hedendaagse Maatschappij.⁹¹ Deze federale onderzoeksinstelling werd gesticht in 1969 en richt zich op oorlogen en conflicten in de 20^e eeuw en hun impact op België. Het SOMA verzamelt bronnen, doet aan wetenschappelijk onderzoek en richt zich op het organiseren van publieke en academische activiteiten.⁹² Een derde is het Algemeen Rijksarchief, een wetenschappelijke federale instelling die toezicht houdt op de goede bewaring van archieven in België beheerd door een overheid. Het Rijksarchief beschikt over de infrastructuur om archieven open te stellen voor het publiek via studiezalen en internet. Het archief maakt verder historische bronnen consulteerbaar en doet aan wetenschappelijk onderzoek.⁹³ Een laatste instelling die een rol kan spelen

⁸⁷ Voor meer informatie omtrent deze initiatieven wordt verwezen naar de brochure. FOD Kanselarij van de Eerste Minister, *Na de Holocaust. Recente Belgische initiatieven*, 5 maart 2012.

⁸⁸ Afkorting: IV-NIOOO. In 1981 werd het Nationaal Instituut voor Oorlogsinvaliden, Oud-strijders en Oorlogsslachtoffers opgericht, wat een fusie was van bestaande instellingen die instonden voor de bijstand aan slachtoffers, afstammelingen, weduwen en wezen van de oorlog. In 2003 kreeg het instituut zijn huidige naam. IV-NIOOO, *Historiek van het IV-NIOO*, in: <<http://www.warveterans.be/algemeen/historiek-van-het-iv-niooo/id-menu-29>>, geraadpleegd op 09.06.2013.

⁸⁹ IV-NIOOO, *De drie opdrachten van het Instituut voor Veteranen-NIOOO*, in: <<http://www.warveterans.be/algemeen/de-3-opdrachten-van-het-instituut-voor-veteranen-niooo/id-menu-28>>, geraadpleegd op 09.06.2013.

⁹⁰ IV-NIOOO, *Bibliotheek*, in: <<http://www.warveterans.be/herinneringseducatie-scholen/bibliotheek/id-menu-38>>, geraadpleegd op 09.06.2013.

⁹¹ Afkorting: CEGESOMA of SOMA.

⁹² CEGESOMA, *Welkom bij Cegesoma*, in: <http://www.cegesoma.be/cms/index_nl.php>, geraadpleegd op 09.06.2013.

⁹³ Algemeen Rijksarchief, *Wie zijn we?*, in: <http://arch.arch.be/content/section/11/201/lang_nl_BE/>, geraadpleegd op 09.06.2013.

binnen het herdenkingsbeleid van de federale regering, is het Koninklijk Museum van het Leger en de Krijgsgeschiedenis. Dit museum, dat tevens een wetenschappelijke instelling is, werd opgericht in 1976 en richt zich op de militaire geschiedenis van België, technologie, wetenschappelijke documentatie en onderzoek.⁹⁴

3.2.2 2014-18: Herdenking van de Eerste Wereldoorlog in België

3.2.2.1 Het herdenkingsproject in de beleidsdocumenten

In het regeerakkoord van de federale regering van 2011 wordt de herdenking van 2014-2018 niet specifiek vermeld, maar komt ze wel aan bod in de context van een hervorming van het IV-NIOOO:

“De regering zal zich buigen over de toekomst van het Instituut voor Veteranen/Nationaal Instituut voor Oorlogsinvaliden, Oud-strijders en Oorlogsslachtoffers en zal streven naar een grotere rol van die instelling ten gunste van de veteranen en in het domein van de herinnering. In dat verband zal de regering de initiatieven voortzetten met het oog op de herdenking van het begin van de Eerste Wereldoorlog, 100 jaar geleden”⁹⁵

In het regeerakkoord wordt er dus nog weinig concrete informatie gegeven over het herdenkingsproject dat de federale overheid zal opzetten in 2014-2018. De herdenking wordt ook enkel vermeld in de beleidsnota's van defensie. In de nota van 2012 wordt, net als in het regeerakkoord, uitsluitend verwezen naar de rol van het IV-NIOO. In de beleidsnota van 2013 staat vermeld dat defensie als lid van het organisatiecomité actief zal deelnemen aan de voorbereidingen van de herdenking. Er wordt opnieuw verwezen naar de rol van het IV-NIOOO en ook naar het Koninklijk Museum van het Leger en Krijgsgeschiedenis.⁹⁶ Op 7 maart 2013 werd een resolutie ter bevordering van de herdenking van 100 jaar Eerste Wereldoorlog goedgekeurd in het federale parlement, welke later in dit hoofdstuk zal besproken worden.⁹⁷

Naast deze politieke documenten werden er ook enkele persberichten van de federale ministerraad gebruikt. Verder werd ook contact opgenomen met Yasmine Amire, verantwoordelijk voor het secretariaat van de federale werkgroep, om extra informatie over de federale herdenking te bekomen.

⁹⁴ Koninklijk Museum van het Leger en de Krijgsgeschiedenis, *Wetenschappelijke instelling*, in: <<http://www.klm-mra.be/klm-new/nederlands/main01.php?id=amuseum/wetenschappelijk>>, geraadpleegd op 09.06.2013.

⁹⁵ Federale Regering, *Regeerakkoord 1 december 2011*.

⁹⁶ Federale Regering, *Beleidsnota Landsverdediging 2013*, 22 december 2012.

⁹⁷ Federaal Parlement, *Resolutie over de herdenking van 100 jaar Eerste Wereldoorlog (1914-1918)*, 2012-2013, 7 maart 2013.

In mei 2013 werd het herdenkingsproject van de federale overheid officieel gelanceerd waardoor sindsdien informatie omtrent de herdenking, die voorheen niet voor het grote publiek beschikbaar was, op de website www.be14-18.be kan geconsulteerd worden.

3.2.2.2 De organisatie van de herdenking

Op de ministerraad van 4 november 2011 werd het organisatiecomité voor de herdenkingen van 2014-2018 aangesteld. Dit comité staat onder leiding van Paul Breyne.⁹⁸ Op 23 maart 2012 werd Jean-Arthur Regibeau, directeur-generaal bij de FOD Buitenlandse Zaken, Buitenlandse Handel en Ontwikkelingssamenwerking, aangesteld als adjunct-commissaris.⁹⁹ Hun opdracht bestaat erin de werkzaamheden van de werkgroepen op te volgen en te zorgen voor overleg tussen het federale niveau, de deelgebieden, de provincies en de lokale overheden. Verder zijn ze ook verantwoordelijk voor de dialoog met hun internationale collega's.¹⁰⁰ Het organisatiecomité bestaat verder uit vertegenwoordigers van overheidsdiensten zoals de FOD Kanselarij 1e minister, dat instaat voor het secretariaat; de FOD Buitenlandse Zaken, Buitenlandse handel en ontwikkelingssamenwerking; de FOD Defensie en een vertegenwoordiger uit het IV-NIOOO.¹⁰¹ De opdrachten van dit organisatiecomité zijn het coördineren van de herdenkingsactiviteiten, het organiseren van herdenkingsplechtigheden, de samenwerking met alle beleidsniveaus coördineren en de internationale en bilaterale partnerschappen versterken.¹⁰²

Het organisatiecomité overkoepelt twee werkgroepen. Er is een werkgroep herdenkingsplechtigheden en een werkgroep meerjarig programma.¹⁰³ Verder brengt het comité verslag uit bij een interkabinettenwerkgroep, die ad hoc is samengesteld en naargelang de agenda verruimd wordt met

⁹⁸ S. Delafortrie en C. Springael, *Herdenking van de Eerste Wereldoorlog* (persbericht ministerraad 4 november 2011), in: <<http://www.presscenter.org/nl/pressrelease/20111104/herdenking-van-de-eerste-wereldoorlog>>, geraadpleegd op 19.03.2013.

⁹⁹ S. Delafortrie en C. Springael, *Herdenking van de Eerste Wereldoorlog in België* (persbericht ministerraad 23 maart 2012), in: <<http://www.presscenter.org/nl/pressrelease/20120323/herdenking-van-de-eerste-wereldoorlog-in-belgi%C3%AB>>, geraadpleegd op: 19.03.2013.

¹⁰⁰ Secretariaat van het Federaal Organisationscomité, *Info over de federale organisatie*, in: <<http://be14-18.be/nl/content/info-over-de-federale-organisatie>>, geraadpleegd op 09.06.2013.

¹⁰¹ Secretariaat van het Federaal Organisationscomité, *Info over de federale organisatie*, in: <<http://be14-18.be/nl/content/info-over-de-federale-organisatie>>, geraadpleegd op 09.06.2013.

¹⁰² Y. Amire, *Excom- themavergadering: herdenkingsplechtigheid Eerste Wereldoorlog/Commémoration de la première guerre mondiale*, in: <http://prezi.com/b_iw1pxwuvyu/untitled-prezi>, geraadpleegd op 19.03.2013.

¹⁰³ Y. Amire, *Excom- themavergadering: herdenkingsplechtigheid Eerste Wereldoorlog/Commémoration de la première guerre mondiale*, in: <http://prezi.com/b_iw1pxwuvyu/untitled-prezi>, geraadpleegd op 19.03.2013.

vertegenwoordigers van de deelstaatregeringen.¹⁰⁴ Naast het organisatiecomité is er ook een wetenschappelijk comité aangesteld dat bestaat uit historici van verschillende universiteiten en het departement Herinnering en Communicatie van IV-NIOOO. Dit comité heeft als opdracht om het organisatiecomité wetenschappelijke en historische adviezen te geven met betrekking tot de herdenkingen, vernieuwende verhaallijnen uit te werken en projecten te analyseren en evalueren.¹⁰⁵ Naast een politiek ingevuld organisatiecomité wordt het project dus ook op een wetenschappelijke manier begeleid.

3.2.2.3 *Het discours*

Een eerste motivatie van de federale overheid om Wereldoorlog I te herdenken is het historisch belang van het conflict. Wereldoorlog I wordt beschouwd als een historische mijlpaal, een omwenteling in de geschiedenis van ons land en de wereld. Naast het herdenken van dit historisch belangrijk conflict willen ze het verleden koppelen aan het heden en de toekomst. De federale overheid wil niet louter de kennis van het oorlogsverleden in stand houden, maar door deze periode te herdenken ook een leerschool zijn voor het heden.¹⁰⁶ Aan deze motivatie worden drie doelstellingen gekoppeld. Een eerste doelstelling sluit naadloos aan bij deze motivatie en plaatst men onder het thema ‘de collectieve herinnering’. Dit houdt in dat de regering tijdens de herdenkingen alle burgers die zich hebben opgeofferd in de oorlog in de belangstelling wil plaatsen. Het collectieve geheugen mag niet verloren gaan maar moet worden overgebracht naar de volgende generaties.

Een tweede belangrijke doelstelling is ‘het gezamenlijk streven naar een vreedzame toekomst’. Hierbij verwijst men naar het feit dat België over de jaren heen een internationaal imago heeft opgebouwd als ‘neutrale bruggenbouwer’, als ‘een advocaat van een wereldwijde ontwapening’ en als ‘promotor van de rechtsstaat en de strijd tegen straffeloosheid’. Ten slotte wil de federale regering met zijn herdenkingsproject ook waarden als solidariteit en partnerschap promoten. Hierbij verwijzen ze naar

¹⁰⁴ Vlaams parlement, *Vraag om uitleg van Johan Verstreken tot Geert Bourgeois over overleg tussen de Vlaamse en de Federale Regering over de federale initiatieven rond '100 jaar Grote Oorlog'*, 2011-2012, 25 mei 2012.

¹⁰⁵ Secretariaat van het Federaal Organisationscomité, *Info over de federale organisatie*, in: <<http://be14-18.be/nl/content/info-over-de-federale-organisatie>>, geraadpleegd op 09.06.2013.

¹⁰⁶ Y. Amire, *Excom- themavergadering: herdenkingsplechtigheid Eerste Wereldoorlog/Commémoration de la première guerre mondiale*, in: <http://prezi.com/b_iw1pxwuyu/untitled-prezi>, geraadpleegd op 19.03.2013.

de sterke mobilisatiekracht van België in de oorlog en het feit dat België meegebouwd heeft aan de basis van internationale instellingen zoals de VN, NAVO en EU.¹⁰⁷

Deze doelstellingen zijn van morele aard, waarbij het herdenken wordt aangewend voor het verspreiden van bepaalde hedendaagse normen en waarden. De keuze voor een morele invulling van het herdenkingsproject heeft ongetwijfeld te maken met het institutionele kader waarbinnen de federale overheid zijn herdenkingsbeleid vorm moet geven. Onderwijs en toerisme behoren immers niet tot hun bevoegdheden waardoor in deze richting geen doelstellingen kunnen worden geponeerd.

3.2.2.4 *Het beleid*

Op de website van het herdenkingsproject van de federale overheid staat een agenda met allerhande activiteiten die zullen plaatsvinden in 2014-2018. Het gaat voornamelijk over activiteiten die zullen ondernomen worden door betrokken federale musea en instellingen. Een eerste onderdeel van deze agenda zijn tentoonstellingen. Zo zal er bijvoorbeeld een tentoonstelling plaatsvinden in de Koninklijke Bibliotheek van België in Brussel, een tentoonstelling in het Museum van Europa en een tentoonstelling van het Luiks centrum voor Militaire Geschiedenis en Architectuur.¹⁰⁸ Verder is er een lijst te vinden van de publicaties die het SOMA zal ondernemen, waaronder twee doctoraatsonderzoeken rond Wereldoorlog I. Ook het IV-NIOOO zal enkele publicaties uitbrengen waaronder een educatief project voor leerlingen en een boek over 28 Congolozen aan het IJzerfront.¹⁰⁹ Het Algemeen Rijksarchief zal zich ondermeer toespitsen op de digitalisering van bronnen uit Wereldoorlog I.¹¹⁰

In deze agenda staan ook de ceremonies vermeld die de federale overheid zal organiseren in de herdenkingsperiode. Bij de drie nationale herdenkingsplechtigheden ligt de focus vooral op de militaire gebeurtenissen uit Wereldoorlog I. Zo zal er in Luik een eerste herdenkingsplechtigheid plaatsvinden op 4 augustus 2014. Deze zal de invasie van België, waardoor hun neutraliteit

¹⁰⁷ Secretariaat van het Federaal Organisatiecomité, *Drie thema's*, in: < <http://be14-18.be/nl>>, geraadpleegd op 09.06.2013.

¹⁰⁸ Secretariaat van het Federaal Organisatiecomité, *Tentoonstellingen*, in: < <http://be14-18.be/nl/evenementen/tentoonstellingen>>, geraadpleegd op 10.06.2013.

¹⁰⁹ Secretariaat van het Federaal Organisatiecomité, *Publicaties*, in: < <http://be14-18.be/nl/evenementen/publicaties>>, geraadpleegd op 11.06.2013.

¹¹⁰ Secretariaat van het Federaal Organisatiecomité, *Activiteiten*, in: [http://be14-18.be/nl/evenementen/activiteiten?field_date_value2\[value\]=&field_date_value\[value\]=](http://be14-18.be/nl/evenementen/activiteiten?field_date_value2[value]=&field_date_value[value]=), geraadpleegd op 11.06.2013.

geschonden werd, herdenken. Een tweede vindt plaats op 28 oktober 2014 in Ieper en Nieuwpoort om de 100^e verjaardag van de 1^e slag bij Ieper te herdenken waarbij de Belgen zich weigerden te onderwerpen en bijgevolg de ijzervlakte onder water zetten. De derde nationale herdenking zal plaatsvinden in Brussel op wapenstilstand 2018. Hier zal de ondertekening van de wapenstilstand herdacht worden, het einde van de oorlog, de terugkeer van de vrede en de heropbouw van het land.¹¹¹

Naast deze nationale plechtigheden zal de federale overheid ook deelnemen aan vier internationale herdenkingsplechtigheden. Een eerste zal plaatsvinden op 4 augustus 2014. Op deze dag zal het Verenigd Koninkrijk de dag herdenken waarop ze, wegens de schending van de Belgische neutraliteit, de oorlog verklaarden aan Duitsland. Deze plechtigheid zal plaatsvinden op eigen grondgebied en in Bergen, de plaats waar de eerste Britse soldaat gesneuveld is. Een tweede plechtigheid zal de tweede slag bij Ieper herdenken tussen 22 april en 28 mei 2015, dit ter herdenking van de eerste gasaanvallen. Verder zullen in 2015 en 2016 evenementen plaatsvinden in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest over het dagelijkse leven tijdens de bezetting, de verzetsdaden en de rol van koning Albert I en koningin Elisabeth. Ten slotte wordt ook de slag bij Passendaele herdacht tussen 31 juli en 6 november 2017.¹¹²

De federale overheid voorziet in een subsidiekanaal voor lokale projecten. De totale som bedraagt één miljoen euro en wordt gesponsord door de nationale loterij.¹¹³ De oproep voor projectaanvragen loopt nog tot 14 juli 2013 en projecten worden door het wetenschappelijk comité beoordeeld. Er kunnen aanvragen ingediend worden voor heel diverse activiteiten zoals tentoonstellingen, publicaties, conferenties, onderzoek, evenementen etc.¹¹⁴ Overheidsdiensten, culturele en wetenschappelijke instellingen die zaken willen organiseren moeten de voorziene kosten inbrengen in hun eigen begrotingen.¹¹⁵

¹¹¹ Secretariaat van het Federaal Organisatiecomité, *Nationale ceremoniën*, in: <<http://be14-18.be/nl/evenementen/nationale-ceremoni%C3%ABn>>, geraadpleegd op 11.06.2013.

¹¹² Secretariaat van het Federaal Organisatiecomité, *Nationale ceremoniën*, in: <<http://be14-18.be/nl/evenementen/nationale-ceremoni%C3%ABn>>, geraadpleegd op 11.06.2013.

¹¹³ Federaal parlement, *Vraag van Wouter De Vriendt aan de eerste minister*, 2011-2012, 25 juli 2012.

¹¹⁴ Secretariaat van het Federaal Organisatiecomité, *Projectoproep*, in: <<http://be14-18.be/nl/content/projectoproep>>, geraadpleegd op 11.06.2013.

¹¹⁵ Federaal parlement, *Vraag van Wouter De Vriendt aan de van de eerste minister. De herdenking van 100 jaar WOI*, 2011-2012, 25 juli 2012.

3.3 De Vlaamse Regering

3.3.1 Context

De afgelopen decennia zijn in Vlaanderen enkele instellingen opgericht die werken rond herdenking, geheugen en vredeseducatie. Deze instellingen zullen ook een rol spelen bij de herdenking in 2014-2018 en vormen dus een belangrijke context waarin het Vlaamse beleid tot stand komt. In 2004 werd het Vlaams Vredesinstituut opgericht. Het vredesinstituut is een onafhankelijke paraparlementaire instelling en ontvangt voor zijn werking een toelage van het Vlaams Parlement. De werking en het onderzoek van het instituut wordt begeleid door een wetenschappelijke raad.¹¹⁶ Ze hebben twee overkoepelende thematische onderzoeksprogramma's. Een eerste handelt over 'Wapenhandel- en productie' en het tweede programma heet 'Vrede & Samenleving'.¹¹⁷ In het kader van de herdenkingen van 2014-2018 heeft het instituut binnen dit laatste studieprogramma twee belangrijke onderzoeken gedaan, 'Oorlogsherdenking herdacht' en 'Honderd jaar Eerste Wereldoorlog in het teken van vrede'.¹¹⁸

Op vlak van educatie kent Vlaanderen enkele instellingen die herinneringseducatie en vredeseducatie bevorderen. Zo werd in 2008, op initiatief van toenmalig minister van onderwijs Frank Vandenbroucke, het Bijzonder Comité voor Herinneringseducatie opgericht.¹¹⁹ Het BCH wordt gecoördineerd door de vzw Kazerne Dossin en bestaat uit volgende partners die op educatief vlak actief zijn: de pedagogische verantwoordelijken van Kazerne Dossin, Fort van Breendonk, de Auschwitz Stichting, het *In Flanders Fields* Museum en Jeugd en Vrede vzw; het IV-NIOOO; Oorlog en Vrede in de Westhoek, de vier Vlaamse onderwijskoepels GO!, OVSG ,POV, VSKO en Duitstalige Gemeenschap/GrenzGeschichte DG. De opdracht van het BCH bestaat erin om scholen en leerkrachten die bezig zijn met herinneringseducatie te ondersteunen en te zorgen voor een

¹¹⁶ Vlaams Vredesinstituut, *Over het Vredesinstituut*, in: < <http://www.vlaamsvredesinstituut.eu/index.php/het-instituut/over-het-vredesinstituut>>, geraadpleegd op 18.05.2013.

¹¹⁷ Vlaams Vredesinstituut, *Onderzoeksvisie*, in: <<http://www.vlaamsvredesinstituut.eu/index.php/onderzoek/onderzoeksvisie>>, geraadpleegd op 18.05.2013.

¹¹⁸ F. Migneault, I. La O' en M. Van Alstein, *Oorlogsherdenking herdacht*, Brussel, Vlaams Vredesinstituut, 2010. en M. Van Alstein, *Honderd jaar Eerste Wereldoorlog in het teken van vrede*, Brussel, Vlaams Vredesinstituut, 2011.

¹¹⁹ Afkorting: BCH

transparant, overzichtelijk en kwaliteitsvol aanbod. Het centrum wil de kloof dichten tussen de aanbieders en de afnemers van herinneringseducatie.¹²⁰

Naast deze initiatieven die herinnering en herdenking bevorderen steunt het herdenkingsbeleid omtrent Wereldoorlog I van de Vlaamse overheid op heel wat voorgaande initiatieven die specifiek betrekking hebben op het beleid voor 2014-2018. 2009 wordt hier beschouwd als het effectieve startschot van haar beleid voor 2014-2018. Het project wordt vermeld in het regeerakkoord van 2009-2014 en op 30 april 2009 werd er een resolutie goedgekeurd in het parlement omtrent de herdenking van Wereldoorlog I. In 2007 werd het steunpunt 'Buitenlands Beleid 2007-2011' opgericht. Dit was een samenwerking tussen de Universiteit Antwerpen, Universiteit Gent, de Vrije Universiteit Brussel en het Nederlandse Instituut 'Clingendael'. Dit steunpunt was één van de 'Steunpunten voor beleidsrelevant onderzoek' die sinds 2001 voor de Vlaamse Overheid werden opgericht. Op deze manier wenst de regering haar beleid wetenschappelijk te ondersteunen.¹²¹ Als voorbereiding op de herdenkingsperiode 2014-2018 liet de Vlaamse Overheid een onderzoek doen naar de verschillende nationaliteiten die gevochten hebben in *Flanders Fields* wat resulteerde in een studie van Sigrid Van der Auwera in 2008, 'De Herdenking van de Grote Oorlog en Flanders Fields: een beknopt overzicht in 25 staten.'¹²²

Naast deze studie werd de herdenking voor 2009 door de Vlaamse Overheid voorbereid door enkele maatregelen binnen verschillende beleidsdomeinen. De honderdjarige herdenking staat vermeld in beleidsbrieven van belangrijke betrokken beleidsdomeinen, er werden investeringen gedaan in infrastructuur en er werden akkoorden gesloten met buitenlandse partners. In juli 2006 lanceerde de Vlaamse regering het plan 'Vlaanderen in actie-sociaal-economische impuls voor Vlaanderen'. Hierin werd reeds de ambitie uitgedrukt om "*Vlaanderen in de jaren 2014-2018 uniek te positioneren als topbestemming voor het oorlogstoerisme, met een coherent, compact en geïntegreerd 'product', dat de bezoeker een kwaliteitsbeleving garandeert- inclusief de toegevoegde ethische dimensie.*"¹²³ Op 4 oktober 2007 sloot de regering een bilateraal akkoord met de regering van Nieuw-Zeeland. Dit akkoord ging over een samenwerking op het vlak van de gezamenlijke geschiedenis van de twee wereldoorlogen. Met dit akkoord wilden ze erkenning en kennis bij jongeren nastreven, gesneuvelden

¹²⁰ Bijzonder Comité voor Herinneringseducatie, *Toetssteen voor een kwaliteitsvolle herinneringseducatie*, in: <<http://www.herinneringseducatie.be/Portals/3/Toetssteen120620.pdf>>, geraadpleegd op 18.05.2013.

¹²¹ Steunpunt Buitenlands Beleid, *Steunpunt Buitenlands Beleid*, in: <<http://www.ua.ac.be/main.aspx?c=.VSBB>>, geraadpleegd op 18.05.2013

¹²² S. Van der Auwera, *De herdenking van de Grote Oorlog en Flanders Fields. Een beknopt overzicht in 25 staten (vooronderzoek, vervolgonderzoek)*, Antwerpen, Steunpunt Buitenlands Beleid, 2007-2008.

¹²³ Vlaamse Regering, *Vlaanderen in Actie. Een sociaal-economische impuls voor Vlaanderen*, juli 2006.

eren en de toegang tot historische sites en herdenkingsplaatsen waarborgen, toerisme naar elkaars land bevorderen en gezamenlijk erfgoedmateriaal bewaren, behouden en vertalen.¹²⁴

Sinds 2006 wordt het herdenkingsproject ook vermeld in de beleidsbrieven van erfgoed en toerisme. Bij erfgoed werd vooral de nadruk gelegd op het beschermen van het oorlogserfgoed en een erkenning als UNESCO-werelderfgoed in 2014.¹²⁵ Verder werd ook het belang aangestipt van de inventarisatie en het in kaart brengen van dit oorlogserfgoed.¹²⁶ In deze context werd het cultureel-erfgoeddecreet uit 2008 opgesteld. Ook daar werd, naast het ondersteunen van de cultureel-erfgoedorganisaties, gewezen op het belang van het behouden en bewaren van erfgoed.¹²⁷ Ook binnen het departement toerisme werden heel wat maatregelen genomen ter voorbereiding van de herdenkingen. Zo keurde de Vlaamse regering op 10 maart 2006 een strategische samenwerking met Frankrijk goed. Hierbij werd een permanente gemeenschappelijke commissie opgericht met de belangrijkste partners van beide landen. Er werden ook netwerken voor het cultuurtoerisme uitgebouwd, waaronder ook herinneringstoerisme valt.¹²⁸ In de beleidbrieven kwam het project reeds vroeg aan bod, zo was te lezen in de beleidsbrief van toerisme van 2006-2007:

“Ambitie om Vlaanderen in de jaren 2014-2018 uniek te positioneren als topbestemming voor het vrede-toerisme, met een coherent, compact en geïntegreerd ‘product’ dat de bezoeker een kwaliteitsbeleving garandeert.”¹²⁹

In de beleidsbrieven werd de doelstelling geformuleerd om Vlaanderen internationaal te positioneren door middel van toerisme en werden er ook al concrete maatregelen genomen om de eeuwherdenking voor te bereiden. Zo werd onder andere in 2007 een akkoord gesloten tussen Toerisme Vlaanderen en Westtoer om een strategisch visierapport en concreet actieplan te maken rond de honderdjarige

¹²⁴ Vlaamse Regering, *Overeenkomst tussen de Vlaamse Regering en de Regering van Nieuw-Zeeland inzake samenwerking op het vlak van de gezamenlijke geschiedenis van de Wereldoorlogen van de twintigste eeuw*, 4 oktober 2007.

¹²⁵ Vlaamse Regering, *Beleidsbrief Ruimtelijke Ordening en Onroerend Erfgoed 2006-2007*, 27 oktober 2006, p.62.

¹²⁶ Vlaamse Regering, *Beleidsbrief Ruimtelijke Ordening en Onroerend Erfgoed 2007-2008*, 6 november 2007, p.58.

¹²⁷ Kunsten en Erfgoed, *Cultureel-erfgoeddecreet van 2008, memorie van toelichting*, pp.1-2.

¹²⁸ Vlaams Parlement, *Voorstel van resolutie betreffende het Vlaamse beleid voor een levende herinnering aan de Eerste Wereldoorlog, 2008-2009*, 27 maart 2009, p. 3.

¹²⁹ Vlaamse Regering, *Beleidsbrief Toerisme 2006-2007*, 27 oktober 2006, p.26.

herdenking.¹³⁰ Naast de opname van het project in hun beleidsdocumenten, deed de regering ook twee belangrijke investeringen. Zo investeerden ze in 2006 in een nieuw bezoekerscentrum bij de militaire begraafplaats Tyne Cot in Passendale-Zonnebeke en in een nieuw onthaalpaviljoen bij de Duitse militaire begraafplaats Studentenfriedhof in Langemark.¹³¹

3.3.2 2014-2018: '100 jaar Grote Oorlog'

3.3.2.1 Het herdenkingsproject in de beleidsdocumenten

Na heel wat voorbereidende maatregelen wordt april 2009 beschouwd als startschot van het beleid van de Vlaamse Overheid omtrent de herdenkingen in 2014-2018. Op 30 april 2009 werd er namelijk in het Vlaamse parlement een resolutie goedgekeurd ter bevordering van de honderdjarige herdenking.¹³² Deze resolutie is een eerste kader waarbinnen de Vlaamse overheid haar beleid voor de herdenkingen heeft uitgetekend. In de resolutie stelt het Vlaams parlement een centrale boodschap voor die het hele herdenkingsproject moet overspannen. Verder belichten ze welk verhaal ze over de oorlog willen vertellen, poneren ze enkele doelstellingen van het project en vragen ze om verschillende maatregelen binnen de betrokken beleidsdomeinen. Deze resolutie wordt meer uitgebreid besproken bij het onderdeel over discours en de uitwerking van de beleidsdomeinen.

Het herdenkingsproject werd ook opgenomen in het regeerakkoord van 2009-2014 van de Vlaamse Regering:

“De Vlaamse Regering zal, in het kader van een beleidsdomeinoverschrijdend plan rond ‘100 jaar Grote Oorlog’, initiatieven in Vlaanderen nemen en ondersteunen die inspelen op de eeuwherdenking van de Eerste Wereldoorlog specifiek in de frontstreek. Dat wervend project wordt -met toerisme als trekker- als een hefboom gebruikt in het beleid voor toerisme, cultureel en onroerend erfgoed, wetenschappelijk onderzoek, internationaal beleid, en onderwijs en vredeseducatie. De omroepen worden daarbij actief betrokken en er wordt een projectloket opgezet, dicht bij de relevante plaatselijke netwerken en cruciale actoren.”¹³³

¹³⁰ Vlaamse Regering, *Beleidsbrief Toerisme 2007-2008*, 29 oktober 2007, p.38.

¹³¹ Vlaams Parlement, *Voorstel van resolutie betreffende het Vlaamse beleid voor een levende herinnering aan de Eerste Wereldoorlog*, 2008-2009, 30 april 2009, pp.3.4

¹³² Vlaams Parlement, *Voorstel van resolutie betreffende het Vlaamse beleid voor een levende herinnering aan de Eerste Wereldoorlog*, 2008-2009, 30 april 2009.

¹³³ Vlaamse Regering, *2009-2014. Een daadkrachtig Vlaanderen in beslissende tijden. Voor een vernieuwende, duurzame en warme samenleving*, september 2009, p.72.

Zowel uit de resolutie als uit het regeerakkoord blijkt dus de ambitie om een groots project op te zetten rond ‘100 jaar Grote Oorlog’. In de beleidsbrieven van 2010-2011, 2011-2012 en 2012-2013 wordt het project bij elk van de betrokken beleidsdomeinen vermeld, bij het ene departement al wat gedetailleerder dan bij het andere. Deze resolutie en beleidsnota’s werden in 2012 operationeel gemaakt in de vorm van een concreet actieplan dat werd opgesteld door het projectsecretariaat. Dit werkdocument biedt een overzicht van de verschillende specifieke actiepunten binnen de betrokken departementen. Het actieplan richt zich op heel veel beleidsbevoegdheden van de Vlaamse overheid waaronder buitenlands beleid; cultuur, jeugd, sport en media; economie, wetenschap en innovatie; leefgemeenschap, natuur en energie, landbouw en visserij; mobiliteit en openbare werken, onderwijs en vorming, ruimtelijke ordening, woonbeleid en onroerend erfgoed; toerisme; werk en sociale economie en welzijn. Verder worden er in het document ook actiepunten gepubliceerd omtrent de organisatie en promotie van het herdenkingsproject en wordt er aandacht besteed aan het luik financiën en begroting en de samenwerking met het federale niveau, de gemeenschappen en de gewesten.

Naast dit actieplan verscheen er in november 2011 een brochure ‘100 jaar Grote Oorlog in Vlaanderen’, met een overzicht van de belangrijkste actiepunten. Op de website van het departement Internationaal Vlaanderen wordt er ook een groot luik aan de herdenkingen gewijd.¹³⁴ Hierop staan ook de belangrijkste beleidsmaatregelen en een ‘Uit-in-Vlaanderen’ agenda met allerhande activiteiten rond het thema van de Eerste Wereldoorlog. Al deze documenten samen geven een zeer uitgebreid overzicht van de plannen van de Vlaamse Regering voor 2014-2018. In deze thesis worden deze documenten niet helemaal besproken, maar worden de speerpunten van het beleid toegelicht.

3.3.2.2 De organisatie van de herdenking

Het Vlaamse herdenkingsproject wordt gecoördineerd door Vlaams minister van Bestuurszaken, Binnenlands Bestuur, Vlaamse Rand, Inburgering en Toerisme Geert Bourgeois. Voor de voorbereiding, opvolging en coördinatie van het project werd er door de Vlaamse regering een projectsecretariaat opgericht, wat operationeel is sinds 1 mei 2009.¹³⁵ Dit secretariaat is actief op drie niveaus. Op internationaal vlak heeft het als taak om internationale herdenkingsplechtigheden, zowel in Vlaanderen als in het buitenland, te inventariseren. Verder formuleren ze ook concrete voorstellen voor de organisatie van internationale herdenkingen in Vlaanderen. Ze staan tenslotte ook in voor de inventarisatie van de investeringsplannen door buitenlandse overheden in herdenkingsmonumenten in

¹³⁴ Departement Internationaal Vlaanderen, *100 jaar Grote Oorlog (2014-18)*, in:

<<http://www.vlaanderen.be/int/100-jaar-groote-oorlog-2014-18>>, geraadpleegd op 07.04.2013.

¹³⁵ Vlaamse Regering, ‘100 jaar Grote Oorlog’ *Vlaams Actieplan*, p. 2.

Flanders Fields. Op Vlaams niveau zorgen ze voor de operationele aansturing van een centrale WOI-werkgroep, de rapportering en voortgangsbewaking van het project en de inventarisering van de projecten en initiatieven van de Vlaamse Overheid.¹³⁶ De WOI-projectgroep zorgt voor de coördinatie en het uitwisselen van informatie over de activiteiten van de Vlaamse Overheid en geeft advies aan de Vlaamse Regering. Deze groep bestaat uit vertegenwoordigers van de Vlaamse Overheid en de voorzitter is de secretaris-generaal van het Departement Internationaal Vlaanderen.¹³⁷ De projectgroep staat in nauw contact met het projectsecretariaat en levert informatie aan over de gesubsidieerde projecten, zorgt voor een aanvulling van het actieplan en levert relevante informatie om een netwerk van relevante actoren uit te bouwen.¹³⁸ Op lokaal niveau zorgt het projectsecretariaat voor gerichte communicatie naar alle geïnteresseerden actoren. Verder detecteren ze stakeholders die een bijdrage kunnen leveren aan het herdenkingsproject.¹³⁹ Voor de praktische uitwerking wordt er samengewerkt met enkele Vlaamse agentschappen zoals Ruimtelijke ordening, woonbeleid en onroerend erfgoed; Het Vlaams Instituut voor het Onroerend Erfgoed; Kunsten en Erfgoed, de Vlaamse radio- en Televisieomroep en Toerisme Vlaanderen.¹⁴⁰

Naast deze stevig verankerde organisatiestructuur maakte Vlaams minister-president Peeters op 23 december bekend dat er een beschermcomité zou worden opgericht in het kader van het herdenkingsproject. Dit comité moet volgens Peeters fungeren als een “*klankbord voor de Vlaamse Regering bij de verdere ontwikkeling van het herdenkingsproject*”. Ze kunnen ook eigen ideeën en voorstellen lanceren en meehelpen om het project internationaal te promoten. Het comité bestaat uit Lieve Blanquaert (fotografe), Frank Dewinne (Goodwill Ambassador voor Unicef België), Jan Fabre (kunstenaar), Jacques Rogge (IOC voorzitter), Chris Van den Wyngaert (hoogleraar UA en rechter bij Internationaal Strafhof), Herman Van Rompuy (voorzitter van de Europese Raad), Etienne

¹³⁶ Departement Internationaal Vlaanderen, *Projectsecretariaat 100 jaar Grote Oorlog*, in:

< <http://www.vlaanderen.be/int/projectsecretariaat-100-jaar-groote-oorlog>>, geraadpleegd op 03.03.2013.

¹³⁷ Departement Internationaal Vlaanderen, *Centrale Projectgroep*, in: < <http://www.vlaanderen.be/int/centrale-projectgroep>>, geraadpleegd op 03.03.2013.

¹³⁸ Vlaamse Regering, *100 jaar Grote Oorlog Vlaams Actieplan*, p.6.

¹³⁹ Departement Internationaal Vlaanderen, *Projectsecretariaat 100 jaar Grote Oorlog*, in: < <http://www.vlaanderen.be/int/projectsecretariaat-100-jaar-groote-oorlog>>, geraadpleegd op 03.03.2013.

¹⁴⁰ Vlaamse Regering, *Indeling agentschappen per beleidsdomein overeenkomstig de beslissing van de Vlaamse Regering op 3 juni 2005*”, in:

<http://www2.vlaanderen.be/bbb/documenten/nieuws/snelinfor/20050603_verdeling_agentschappen.pdf>, geraadpleegd op 03.03.2013.

Vermeersch (Ererector Universiteit Gent) , Marc Vervenne (Ererector Katholieke Universiteit Leuven) en Rudi Vranckx (VRT-journalist).¹⁴¹

3.3.2.3 *Het discours*

“100 jaar na deze feiten zijn we er nog steeds van overtuigd dat de gebeurtenissen van 14-18 een fundamentele invloed hebben op onze maatschappij en de slachtoffers van deze gruwelijke oorlog een waardige nagedachtenis verdienen. Daarom zal de Vlaamse overheid de herdenking van de Grote Oorlog kaderen in een breder verhaal rond ‘oorlog en vrede’, ‘herinnering en bewustwording’; rond de ‘Europese gedachte’; Zodat we ons verleden een plaats kunnen geven; Zodat we kunnen leren voor de toekomst.”¹⁴²

Het is duidelijk dat de Vlaamse Overheid de honderdjarige herdenking van Wereldoorlog I met veel aandacht wil herdenken. In deze motivatie zijn twee belangrijke elementen te onderscheiden. In de eerste plaats willen ze Wereldoorlog I herdenken om de slachtoffers van de oorlog te eren. Naast het in stand houden van een waardige nagedachtenis, koppelen ze ook een hedendaagse invulling aan het herdenken. Deze hedendaagse component wordt educatief ingevuld: het verleden een plaats geven is leren voor de toekomst.

“Overwegende dat ‘Nooit meer oorlog’ aan de basis ligt van de Vlaamse bewustwording en een boodschap van vrede van Vlaanderen aan de hele wereld moet zijn.”¹⁴³

Deze motivatie, het voortaan vermijden van oorlog, wordt in alle documenten expliciet gekoppeld aan een vredesgedachte. ‘Nooit meer Oorlog’ is dan ook de centrale slagzin van het Vlaamse herdenkingsproject. In de resolutie van 2009 worden er invalshoeken geponeerd en wordt er een geografische afbakening gemaakt voor het herdenkingsproject.

“[...] de wijze van herdenken steeds herdacht moet worden, zodat ook eertijds minder belichte invalshoeken van de oorlog tot hun recht komen (bijvoorbeeld kinderen en vrouwen

¹⁴¹ L. De Seranno, *Vlaamse Regering : Herdenkingsproject ‘100 jaar Grote Oorlog’*(persmededeling 13 december 2012), in: <<http://www.politics.be/persmededelingen/34269/>>, geraadpleegd op 07.04. 2013.

¹⁴² Departement Internationaal Vlaanderen, *100 jaar Grote Oorlog (2014-18)*, in: <<http://www.vlaanderen.be/int/artikel/herdenking-van-100-jaar-groote-oorlog>>, geraadpleegd op 07.04.2013.

¹⁴³ Vlaams Parlement, *Voorstel van resolutie betreffende het Vlaamse beleid voor een levende herinnering aan de Eerste Wereldoorlog*, 2008-2009, 30 april 2009. p.3.

*in de oorlog, vluchtelingen, soldaten van de meest uiteenlopende culturen, slachtoffers met zware handicaps en verminkingen en/of psychische letsels enzovoort).*¹⁴⁴

*“[...]waarvan het toepassingsgebied niet beperkt blijft tot de Westhoek, maar ook betrekking heeft op heel Vlaanderen, in het bijzonder op de gemeenten die te lijden hadden onder de inval, de bezetting en/of het eindoffensief.”*¹⁴⁵

Het vredesdiscours komt ook letterlijk terug in één van haar drie doelstellingen die de Vlaamse overheid heeft geformuleerd voor haar herdenkingsproject, namelijk *“de huidige en toekomstige generaties in Vlaanderen gevoelig maken voor thema’s als verdraagzaamheid, interculturele dialoog en internationale verstandhouding met het oog op een open en tolerante samenleving en een actieve internationale oriëntatie”*. Naast deze doelstelling heeft de Vlaamse regering ook twee strategische doelen vooropgesteld. Een eerste is het internationaal positioneren van Vlaanderen en een tweede is het streven naar een aanzienlijke toename van het vredestoerisme in (West) – Vlaanderen.¹⁴⁶ Naast het verspreiden van een morele boodschap zijn er dus ook beleidsdoelstellingen aanwezig. Toerisme, het internationaal positioneren van Vlaanderen, vrede verspreiden en de slachtoffers eerbaar herdenken zijn de belangrijkste doelstellingen van het beleid van de Vlaamse Overheid. Hoe deze doelstellingen praktisch uitwerkt worden wordt vervolgens behandeld per beleidsdomein.

3.3.2.4 Buitenlands Beleid: Vlaanderen internationaal op de kaart plaatsen

*“De herdenking ‘100 jaar Grote Oorlog (2014-18)’ biedt een bijzondere gelegenheid om Vlaanderen te promoten als een vreedzame, open, tolerante en internationaal georiënteerde deelstaat.”*¹⁴⁷

Het buitenlands beleid is één van de belangrijkste peilers van het herdenkingsproject van de Vlaamse Overheid. Uit de voorbereidende maatregelen blijkt dat Vlaanderen één van de internationale koplopers is wat de herdenkingen voor 2014-2018 betreft en uit de beleidsdocumenten blijkt ook

¹⁴⁴ Vlaams Parlement, *Voorstel van resolutie betreffende het Vlaamse beleid voor een levende herinnering aan de Eerste Wereldoorlog*, 2008-2009, 30 april 2009. p.3.

¹⁴⁵ Vlaams Parlement, *Voorstel van resolutie betreffende het Vlaamse beleid voor een levende herinnering aan de Eerste Wereldoorlog*, 2008-2009, 30 april 2009. p. 4

¹⁴⁶ Departement Internationaal Vlaanderen, *Visie en doelstellingen*, in: < <http://www.vlaanderen.be/int/visie-en-doelstellingen>>, geraadpleegd op 07.04.2013.

¹⁴⁷ Vlaamse Regering, *Beleidsbrief Buitenlands Beleid, Internationaal Ondernemen en Ontwikkelingssamenwerking 2011-2012*, 21 oktober 2011, p.6.

duidelijk dat ze deze voortrekkersrol graag willen behouden. Op 10 november 2011 werd het herdenkingsproject officieel voorgesteld aan het buitenland en in 2012 werd een beschermcomité opgericht dat onder andere het project internationaal dient te promoten.¹⁴⁸ In de beleidsnota's van buitenlands beleid krijgt de herdenking heel wat aandacht. De belangrijkste acties binnen het beleidsdomein waaronder de *Flanders Fields Declaration*, het vredessymposium en de herdenkingsconcerten worden hierin vermeld. Het belangrijkste doel binnen het domein van Buitenlands Beleid, en algemeen gezien ook één van de grote doelstellingen van het gehele herdenkingsproject is Vlaanderen internationaal promoten, Vlaanderen 'op de kaart plaatsen'.

Ook in de resolutie wordt de nadruk gelegd op het belang van de internationale component van het herdenkingsproject. Er zal sterk worden ingezet op de communicatie en promotie van het project in het buitenland en op het afsluiten van bilaterale en multilaterale akkoorden. Ten slotte willen ze Vlaanderen "en in het bijzonder zijn historisch sites en memorialen" aan de wereld voorstellen als een plaats waar vredesonderhandelingen kunnen plaats vinden en waar vredesakkoorden kunnen worden ondertekend. Op de website van het departement Internationaal Vlaanderen staan enkele concrete projecten die reeds gelanceerd zijn of zullen gelanceerd worden in 2014-2018: het opstellen van een *Flanders Fields Declaration*, de internationale component van de herdenkingen verzorgen (agenda's op elkaar afstemmen en informatie uitwisselen), het behoud van historische sites en herdenkingsplaatsen en ten slotte het aanmoedigen van toerisme. Deze concrete projecten passen binnen de doelstelling van de Vlaamse Overheid om een vredesboodschap uit te dragen. Naast het verspreiden van deze vredesboodschap wil de Vlaamse Overheid een internationale rol spelen qua coördinatie en organisatie van de herdenkingen in 2014-2018. De Vlaamse Overheid poneert dus binnen haar buitenlands beleid twee soorten doelstellingen, een doelstelling van morele aard en een doelstelling van organisatorische aard.

De *Flanders Fields Declaration* is een initiatief dat zowel de morele als de organisatorische doelstelling behelst.¹⁴⁹ Het ontwerp van de tekst verliep niet zonder discussie en bracht bij momenten heel wat commotie teweeg. De spanningen die hier rond ontstonden worden verder in de thesis toegelicht. Het doel van de *Flanders Fields Declaration* is het structureel verankeren van de herdenking, waarbij de nadruk ligt op het feit dat meer dan 50 landen gevochten hebben in *Flanders Fields*. In de verklaring wordt aandacht besteed aan het herdenkingsaspect, maar de hedendaagse invulling komt ook zeer sterk op de voorgrond. Het herdenkingsaspect komt terug in het luik

¹⁴⁸ Vlaamse Regering, *100 jaar Grote Oorlog Vlaams Actieplan*, p.6.

¹⁴⁹ Er zijn verschillende versies van de *Flanders Fields Declaration*. In de thesis werd de meest recente versie gekozen van november 2012. Deze is nog niet beschikbaar online, maar werd verkregen door contact met Pierre Ruyffelaere van het projectsecretariaat.

‘duurzame herinnering’ wat een eerste dimensie van de verklaring is. Hier wordt gewezen op het feit dat het voortleven van de oorlog in de collectieve geheugens van de betrokken staten heel divers en uiteenlopend kan zijn. Het hedendaagse aspect is terug te vinden in de dimensie ‘sensibilisering en herinneringseducatie’. Hier wijst men op het feit dat de lessen die we kunnen trekken uit de Wereldoorlog belangrijke informatiebronnen zijn maar ook een inspiratie kunnen vormen om vrede te promoten. De ondertekenaars wijzen op het belang van wederzijds begrip over de etnische, religieuze en politieke grenzen heen. Er ligt een focus op de educatie van de jeugd waarbij er wordt gewezen op de expertise van het BCH, die hierin een grote rol kan spelen.¹⁵⁰ Een derde dimensie richt zich ten slotte op het engagement om wetenschappelijk onderzoek te doen. De ondertekenaars stellen dat er nood is aan een meer geïntegreerde geschiedschrijving van West tot Oost. Door de verklaring te ondertekenen engageren de landen zich dan ook om wetenschappelijk onderzoek te doen naar Wereldoorlog I en de toegankelijkheid van oorlogssites te garanderen.¹⁵¹

Op organisatorisch vlak wil de Vlaamse overheid een belangrijke rol spelen in het afstemmen van de verschillende herdenkingsagenda’s van de betrokken landen. Zo was er in 2010 en 2011 diplomatiek overleg met Australië, Canada, Duitsland, Frankrijk, Ierland, India, Italië, Marokko, Nieuw-Zeeland, Polen, de Russische Federatie, het Verenigd Koninkrijk en Zuid-Afrika.¹⁵² Op 8 november 2012 maakte Kris Peeters bekend dat hij een gecoördineerde herdenkingskalender wil opstellen met alle landen. Daarbij wil hij ook een netwerk opstarten van coördinatoren om op deze manier informatie uit te wisselen en de verschillende initiatieven op elkaar af te stemmen.¹⁵³

Naast deze organisatorische zaken organiseert de Vlaamse overheid in het kader van het buitenlands beleid rond 2014-2018 ook initiatieven die de morele doelstelling ondersteunen. Zo zal er in november 2013 een internationaal vredessymposium worden georganiseerd waarop de Vlaamse Regering Nobelprijswinnaars van de vrede wil uitnodigen. Het wordt gezien als het verlengde van *de Flanders Fields* verklaring en “wordt beschouwd als een unieke kans om de vredesboodschap de wereld in te sturen”.¹⁵⁴ Verder deed Kris Peeters op 10 november 2011, bij de internationale lancering van het

¹⁵⁰ Bijzonder Comité voor Herinneringseducatie, cfr. infra.

¹⁵¹ Departement Internationaal Vlaanderen, *Flanders Fields* verklaring, in: <<http://www.vlaanderen.be/int/flanders-fieldsverklaring>>, geraadpleegd op 07.04.2013.

¹⁵² Departement Internationaal Vlaanderen, *Buitenlands Beleid*, in: <<http://www.vlaanderen.be/int/buitenlands-beleid>>, geraadpleegd op 07.04.2013.

¹⁵³ Departement Internationaal Vlaanderen, *Voorstelling Flanders Fields* verklaring, in: <<http://www.vlaanderen.be/int/voorstelling-flanders-fields-verklaring>>, geraadpleegd op 07.04.2013.

¹⁵⁴ Departement Internationaal Vlaanderen, *Friends of Flanders Fields*, in: <<http://www.vlaanderen.be/int/friends-flanders-fields>>, geraadpleegd op 07.04.2013.

project, het voorstel om een multicultureel geïnspireerde vredeshymne ‘Nooit Meer Oorlog’ te componeren, die tijdens de herdenkingsperiode geregeld opgevoerd zou worden.¹⁵⁵ Een andere actie zijn de vredestuinen. In dit project wil de Vlaamse Overheid met buitenlandse partners herdenkingstuinen aanleggen op symbolisch belangrijke plaatsen, met grond uit *Flanders Fields*.¹⁵⁶

*“The government of Flanders would like to plant ‘Flanders Fields Memorial Gardens’ in foreign places of symbolic importance. These gardens will honour and remember all those who fought and died during the Great War. In addition, they will be a lasting witness of hope, peace, reconciliation and international unity.”*¹⁵⁷

3.3.2.5 Onroerend Erfgoed: Het landschap als laatste getuige

*“Het project erfgoed van de Grote Oorlog neemt een sleutelpositie in binnen de honderdjarige herdenking van WOI. Naast materiële relictten is het landschap de belangrijkste laatste getuige.”*¹⁵⁸

Al voor 2009 was het duidelijk dat onroerend erfgoed één van de belangrijke speerpunten zou worden in de herdenkingsbeleid van de Vlaamse Overheid. Zowel in de beleidsbrieven van voor 2009 en de beleidsteksten van vandaag wordt heel vaak de nadruk gelegd op de zorg voor het oorlogserfgoed. De focus ligt vooral op de erkenning als UNESCO Werelderfgoed en de inventarisatie, bescherming, behoud en beheer van het oorlogserfgoed. Het erfgoedbeleid vormt een belangrijke basis voor het herinneringstoerisme, waarmee ze Vlaanderen internationaal op de kaart willen plaatsen. Binnen het Vlaams herdenkingsproject is erfgoed één van de meest uitgewerkte domeinen.

In de resolutie wordt aandacht geschonken aan *“het ontwikkelen van maatregelen voor de inventarisatie, bescherming, ontsluiting en opwaardering van het roerende en onroerende erfgoed van WOI”*.¹⁵⁹ Hierbij wordt Unesco-erkenning nagestreefd, wordt gewezen op het belang van samenwerking bij het beheer van niet-Belgische begraafplaatsen, het onderhoud van kleinere sites,

¹⁵⁵ Vlaamse Regering, *100 jaar Grote Oorlog Vlaams Actieplan*, p.20.

¹⁵⁶ Departement Internationaal Vlaanderen, *Friends of Flanders Fields*, in: <<http://www.vlaanderen.be/int/friends-flanders-fields>, geraadpleegd op 07.04.2013.

¹⁵⁷ Kris Peeters, *elfnovemberviering Ieper*, 11.11.2011.

¹⁵⁸ Departement Internationaal Vlaanderen, *Onroerend Erfgoed*, in: <<http://www.vlaanderen.be/int/onroerend-erfgoed>>, geraadpleegd op 07.04.2013.

¹⁵⁹ Vlaams Parlement, *Voorstel van resolutie betreffende het Vlaamse beleid voor een levende herinnering aan de Eerste Wereldoorlog*, 2008-2009, 30 april 2009.p.4.

aandacht voor de sites buiten de Westhoek en betrokkenheid bij jongeren.¹⁶⁰ Op de website van het departement Internationaal Vlaanderen worden er meer concrete projecten vermeld, het geografische gebied omschreven en een specifieke strategie voor het onroerend erfgoed toegelicht. De herdenking moet heel Vlaanderen beslaan, maar het zwaartepunt van de inspanningen zal zich vooral in de Westhoek bevinden. De strategie bestaat uit vier sporen. Het eerste spoor ent zich op onderzoek van bouwkundig, landschappelijk en archeologisch WOI-erfgoed als wetenschappelijke basis. Het tweede spoor focust zich op klassieke bescherming van het WOI-erfgoed en zijn ruimtelijke verankering. Verder ligt er een grote focus op het bekomen van een UNESCO-erkenning in samenwerking met Frankrijk en Wallonië. Een laatste spoor houdt een beheersvisie in op vlak van restauratie, behoud en ontsluiting van oorlogserfgoed.¹⁶¹

Er worden twee specifieke projecten worden in de kijker geplaatst. Het eerste project is een voorbeeld van de nauwe verbinding tussen het beleidsdomein toerisme en onroerend erfgoed. Dit is een cultuurtoeristisch project in de frontstreek van de Westhoek en heet ‘herinneringspark 2014-2018’. Het doel is om veel losstaande sites en relictten met elkaar te verbinden om het verhaal van de oorlog en van het landschap te vertellen. Het landschap fungeert hierbij als de rode draad.¹⁶² Naast dit toeristische project zal het agentschap Onroerend Erfgoed het WOI-erfgoed dat aanwezig is in Vlaanderen inventariseren.¹⁶³ Dit gaat over de materiële getuigen van de eerste wereldoorlog in de frontstreek van Nieuwpoort tot Mesen. Het project onderzoekt welke landschappen dragers zijn van de oorlog, welke gehelen kunnen afgebakend worden als erfgoedlandschap en hoe deze landschappen ruimtelijk kunnen worden vertaald. Dit project is een samenwerking tussen het Flanders Fields museum, de provincie West-Vlaanderen, de Universiteit Gent en het agentschap Onroerend Erfgoed.¹⁶⁴

¹⁶⁰ Vlaams Parlement, *Voorstel van resolutie betreffende het Vlaamse beleid voor een levende herinnering aan de Eerste Wereldoorlog*, 2008-2009, 30 april 2009. p.4.

¹⁶¹ Departement Internationaal Vlaanderen, *Onroerend Erfgoed*, in: <<http://www.vlaanderen.be/int/onroerend-erfgoed>>, geraadpleegd op 07.04.2013.

¹⁶² Departement Internationaal Vlaanderen, *Studies*, in: <<http://www.vlaanderen.be/int/studies>>, geraadpleegd op 07.04.2013.

¹⁶³ Het Agentschap Onroerend Erfgoed is een agentschap van de Vlaamse Overheid dat het onroerend erfgoed onderzoekt, inventariseert, beheert, beschermt en de informatie hierover ontsluit.

¹⁶⁴ Departement Internationaal Vlaanderen, *Inventaris Wereldoorlog I erfgoed* in: <<http://www.vlaanderen.be/int/inventaris-wereldoorlog-i-erfgoed>>, geraadpleegd op 07.04.2013.

3.3.2.6 Toerisme: Vlaanderen als topbestemming

Het toeristisch luik van het herdenkingsproject van de Vlaamse Overheid wordt beschouwd als een hefboom voor de andere beleidsdomeinen en is ongetwijfeld het belangrijkste beleidsdomein. De herdenking van 2014-2018 kwam reeds zeer vroeg aan bod in de beleidsdocumenten van het departement toerisme. Zo lieten ze bijvoorbeeld in 2008 een studie ontwikkelen door Westtoer en Toerisme Vlaanderen, welke handelde over de toeristische ontsluiting van het herdenkingsproject.¹⁶⁵ Het doel was om een gezamenlijke missie te ontwikkelen met betrekking tot de toeristische valorisatie van de Eerste Wereldoorlog in de Westhoek. Net als bij de algemene doelstellingen was één van de doelstellingen van deze toeristische valorisatie Vlaanderen internationaal op de kaart te plaatsen.¹⁶⁶

Het departement toerisme heeft een sterke organisatiestructuur op poten gezet. Dit is een drieledige projectstructuur (ze werken op internationaal, Vlaams en lokaal vlak) en een financieringskader voor lokale actoren die iets organiseren rond de honderdjarige herdenking. De toekenning van subsidies gebeurt door Toerisme Vlaanderen en is op te delen in twee grote luiken. Het eerste luik is een investeringsluik. Op 22 juni 2010 werd hiervoor een ‘impulsprogramma’ gelanceerd. Dit was een oproep naar organisaties en openbare besturen in heel Vlaanderen om projectvoorstellen voor de herdenking van de Eerste Wereldoorlog in te dienen. Deze infrastructuursubsidies bedroegen in totaal 15 miljoen euro. Drie types van projecten kwamen in aanmerking. Een eerste type waren netwerken van kwalitatieve bezoekersattracties en –sites. Een tweede type waren projecten voor de uitbreiding, verbetering of verduidelijking van deze bezoekersattracties en een derde type voor het beleven van WOI in het landschap, bijvoorbeeld het ontwikkelen van auto-routes.¹⁶⁷ Van de vele aanvragen werden er 44 projecten goedgekeurd waaronder vijf ‘strategische’ projecten. Dit zijn het *In Flanders Fields Museum* en de ontsluiting van de Belfortoren in Ieper, de museumtuin en legacy bij het *Memorial Museum Passendaele*, 100 jaar Poperinge achter het front met *Lijsenthoek Cemetry* en het *Talbot House*, de actualisering van het Ijzertorenmuseum en de Ijzertorensite in Diksmuide en een nieuw bezoekerscentrum bij het sluzencomplex aan de Ganzepoot in Nieuwpoort.¹⁶⁸ Bij deze subsidies werd er aandacht besteed aan het optimaliseren van het toeristisch onthaal en de toegankelijkheid van sites, zoals ook in de resolutie vermeld stond.¹⁶⁹

¹⁶⁵ Toerisme Vlaanderen en Westtoer, *Toeristische valorisatie van erfgoed in de Westhoek met het oog op 100 jaar Grote Oorlog (2014-2018)*, 2008.

¹⁶⁶ Toerisme Vlaanderen en Westtoer, *Toeristische valorisatie van erfgoed in de Westhoek met het oog op 100 jaar Grote Oorlog (2014-2018)*, p. 11.

¹⁶⁷ Vlaamse Regering, *Beleidsbrief Toerisme 2010-2011*, 23 oktober 2010.

¹⁶⁸ Vlaamse Regering, *100 jaar Grote Oorlog Vlaams Actieplan*, p.102.

¹⁶⁹ Vlaams Parlement, *Voorstel van resolutie betreffende het Vlaamse beleid voor een levende herinnering aan de Eerste Wereldoorlog, 2008-2009*, 30 april 2009, p.5.

Het tweede subsidie-budget werd verdeeld in 2012. Dit bedrag van vijf miljoen euro was gericht op de organisatie van evenementen in 2014 en 2015.¹⁷⁰ Hiervoor werd een inhoudelijk referentiekader opgesteld met vier parameters waarbinnen evenementen konden worden uitgewerkt. Dit gaat over een historisch-chronologische tijdsas met relevante gebeurtenissen uit de periode 1914-1918, een geografische toewijzing waarbij relevante historische gebeurtenissen aan een locatie gekoppeld worden, een thematische benadering met verschillende historische, sociale, culturele en maatschappelijke invalshoeken en tenslotte de doelgroep. Deze doelgroep kon het brede Vlaamse en internationale publiek zijn, of eerder gericht op een specifiek segment in het publiek. Binnen het herdenkingsproject is het bijvoorbeeld de bedoeling een grote focus op jongeren te leggen.¹⁷¹

Toerisme en de herdenkingen van de oorlog hebben altijd al een gespannen relatie gehad. Critici laten zich vaak uit over het ‘gebruik’ van de oorlogsgruwel voor commerciële doeleinden. Op deze kritiek wordt later in de thesis teruggekomen. De overheid wil deze kritiek tegemoet komen en hamert daarom op de sereniteit die de herdenkingen moeten uitdragen. In de sector werd daarom het concept ‘toerisme+’ ontwikkeld. Dit houdt in dat er toeristische projecten ontwikkeld worden met respect voor erfgoed en met een degelijke inhoudelijke boodschap. Het mag niet louter gaan om het ontsluiten en vermarkten van erfgoed maar er moet ook voldoende plaats zijn voor de betekenis van en de reflectie over de oorlog.¹⁷²

3.3.2.7 Cultuur

Binnen het herdenkingsbeleid van de Vlaamse Overheid wordt onder het luik cultuur het departement Cultuur, Jeugd, Sport en Media beschouwd in samenwerking met het agentschap Kunst en Erfgoed.¹⁷³ De focus ligt op het roerende en immateriële erfgoed van Wereldoorlog I. Zowel de beleidsbrieven van cultuur als van media zijn een eerste indicatie dat het luik cultuur voorlopig een minder uitgewerkt onderdeel is in vergelijking met onroerend erfgoed, buitenlands beleid en toerisme. Het project wordt er niet of zeer vaag vermeld en ook in de resolutie komt cultuur slechts zeer beperkt aan bod. In de resolutie wordt ondermeer verwezen naar musea en hun educatieve pakketten, het inschakelen van

¹⁷⁰ Vlaamse Regering, *Beleidsbrief Toerisme 2011-2012*, 24 oktober 2011.

¹⁷¹ Vlaamse Regering, *Beleidsbrief Toerisme 2010-2011*, 23 oktober 2010.

¹⁷² Toerisme Vlaanderen, *Toerisme+*, in:

<<http://www.toerismevlaanderen.be/sites/toerismevlaanderen.be/files/assets/documents/Info%20toerisme%2B.pdf>>, geraadpleegd op 07.04.2013.

¹⁷³ Afkorting: CJSM

kennis en vaardigheden van de heemkunde in Vlaanderen, bestaande jeugdliteratuur onder de aandacht brengen en het inzetten op vredeseducatie.¹⁷⁴

In december 2011 richtte parlamentslid Johan Verstreken (CD&V) een vraag in het Vlaams Parlement tot Vlaams minister van cultuur Joke Schauvliege (CD&V) omtrent de gebrekkige initiatieven van het departement CJSM binnen het herdenkingsproject.¹⁷⁵ De respons van de minister gaf wat extra informatie over de bijdrage van cultuur tot het Vlaamse herdenkingsbeleid, maar bleef ook toen eerder vaag. Ze weet het gebrek aan initiatieven onder andere aan het feit dat ze binnen het projectsecretariaat niet beschikken over een specifieke medewerker voor cultuur. Verder wees ze erop dat er in Vlaanderen een sterk erfgoedbeleid gevoerd wordt, waarbinnen erfgoedcellen naar vrije keuze zaken rond Wereldoorlog I kunnen organiseren. Ook musea en heemkundige kringen zullen volgens de minister bijdragen aan het herdenkingsproject. Ze verwees verder naar de beheersovereenkomst van het FARO waarin naar het herdenken van de Grote Oorlog verwezen wordt. Daarin staat dat het FARO zal inspelen op de herdenking door een project ‘Gemene geschiedenis-1913’ over het alledaagse leven aan de vooravond van Wereldoorlog I.¹⁷⁶

Intussen is sinds de parlementaire vraag in december 2011 al meer bekend over de projecten die het departement cultuur zal organiseren. Toch blijft dit beleidsdomein minder uitgewerkt in vergelijking met eerder besproken beleidsdomeinen. Op de website van het herdenkingsproject staan enkele concrete projecten vermeld. Zo zal het Centrum voor Vlaamse Architectuurarchieven in samenwerking met de provincie West-Vlaanderen en de Vlaamse Gemeenschap het project ‘Het gekwetste effect’ opzetten. Dit project gaat over de wederopbouw in de Westhoek. FARO zal, zoals reeds vermeld, een project opzetten rond het dagelijkse leven in 1913. Hierbij zullen ze zich niet beperken tot de frontzone, maar zullen ze WOI in een breder perspectief plaatsen.¹⁷⁷ Verder heeft de Vlaamse Overheid met de medewerking van FARO op 16 juni 2011 een studiedag georganiseerd, waaraan workshops gekoppeld waren voor lokale actoren. FARO zal ook een actie op touw zetten rond muurkranten uit de Eerste Wereldoorlog, welke een belangrijk beeld geven van het dagelijkse leven in bezet gebied. Het is de bedoeling deze muurkranten te lokaliseren, inventariseren en

¹⁷⁴ Vlaams Parlement, *Voorstel van resolutie betreffende het Vlaamse beleid voor een levende herinnering aan de Eerste Wereldoorlog*, 2008-2009, 30 april 2009.

¹⁷⁵ Vlaams Parlement, *Vraag om uitleg van Johan Verstreken tot Joke Schauvliege over de bijdrage van het beleidsdomein Cultuur aan de herdenking van ‘100 jaar Grote Oorlog’*, 2011-2012, 1 december 2011.

¹⁷⁶ FARO, *Beleidsplan FARO 2012-2016*.

¹⁷⁷ Departement Internationaal Vlaanderen, *Cultuur*, in: <<http://www.vlaanderen.be/int/cultuur>>, geraadpleegd op 07.04.2013.

digitaliseren in samenwerking met archiefinstellingen en cultureel-erfgoedcellen.¹⁷⁸ In juni 2011 plaatste de Vlaamse minister van Cultuur de Last Post plechtigheid op de inventaris van het immaterieel Cultureel erfgoed van Vlaanderen, wat een eerste belangrijke stap is voor internationale erkenning. Het streefdoel is om ten vroegste in november 2013 op de lijst te staan van voorbeeldpraktijken van het UNESCO werelderfgoed.¹⁷⁹

Voor de ontwikkeling van een cultureel aanbod binnen het herdenkingsproject wordt er samenwerking nagestreefd met de sociaal-culturele erfgoedconvenanten en de musea in de frontzone zoals het *In Flanders Fields Museum*, *Memorial Museum Passendaele 1917*, Talbout House en de Ijzertoren.¹⁸⁰ De samenwerking tussen deze musea zal in het kader van de herdenking bevorderd worden. Ze worden verwacht een zekere ankerfunctie op te nemen binnen de cultureel-erfgoed gemeenschap in hun rol als expertisecentrum. Zo zal er bijvoorbeeld in 2013 met het *In Flanders Fields Museum* een nieuwe beheersovereenkomst worden ondertekend waarin deze taak zal worden opgenomen. Een ander belangrijk project van de Vlaamse Overheid is een samenwerking met de Vlaamse Erfgoedbibliotheek. Hier willen ze collecties oorlogskranten uit Wereldoorlog I, en bij uitbreiding andere WOI-collecties, digitaliseren in het kader van Europeana 1914-1918.¹⁸¹

In het gehele herdenkingsproject wordt er heel wat aandacht besteed aan de betrokkenheid van jongeren. Binnen cultuur zullen educatieve pakketten bij musea ondersteund worden, kwaliteitslabels worden uitgedeeld en bestaande jeugdliteratuur onder de aandacht gebracht worden.¹⁸² Ook op gebied van media zullen verschillende acties ondernomen worden. Zo zal de Vlaamse regering vragen aan het Vlaams Audiovisueel Fonds om extra aandacht te besteden aan Wereldoorlog I en te onderzoeken of er een thematische oproep daaromtrent zou kunnen komen. Verder zal de VRT een centrale rol opnemen met allerlei projecten zoals de uitzending van documentaires op Canvas rond Wereldoorlog I, de medewerking aan de Britse reeks *Parade's End*, de rechtstreekse uitzending van de 11 november

¹⁷⁸ Vlaamse Regering, *100 jaar Groot Oorlog Vlaams Actieplan*, p.8.

¹⁷⁹ Vlaamse Regering, *Mededeling Actieplan*, p. 8.

¹⁸⁰ Departement Internationaal Vlaanderen, *Cultuur*, in: <<http://www.vlaanderen.be/int/cultuur>>, geraadpleegd op 07.04.2013.

¹⁸¹ Vlaamse regering, *Mededeling aan de Vlaamse Regering betreft: project 'herdenking 100 jaar Groot Oorlog (2014-18)*, p.7.

Europeana is Europa's digitale archief, bibliotheek en museum. Europeana Collections 1914-1918 is een gelieerd project waarin 10 nationale bibliotheken samenwerken om in 2014 een substantieel deel van hun digitale collecties beschikbaar kunnen stellen via Europeana. Meer informatie is te vinden op de website van het project: <<http://www.pro.europeana.eu/web/europeana-1914-1918>>.

¹⁸² Vlaamse Regering, *100 jaar Groot Oorlog Vlaams Actieplan*, pp.26-27.

herdenking en de *Last Post* in Ieper en de ontwikkeling van een nieuwe Vlaamse fictiereeks '*In Vlaamse Velden*'.¹⁸³ Er zal ingezet worden op de digitale archivering en ontsluiting van historische interviews met veteranen en andere rechtstreekse getuigen, waarvan het project '*De allerlaatste getuigen*' een voorbeeld is. Dit zijn interviews met 100+ers die als kind Wereldoorlog I hebben ervaren.¹⁸⁴

Het departement CJSM heeft geen specifieke subsidielijnen opgestart voor de herdenkingen. Projectaanvragen worden doorverwezen naar de decretale subsidies of projectsubsidies, wat dus de reguliere subsidies binnen het departement zijn. Zo is bijvoorbeeld binnen dit reguliere subsidiekader een project rond de herdenking van Wereldoorlog I in Poperinge, '*Spiegel van de Grote Oorlog*', gesubsidieerd.¹⁸⁵

3.3.2.8 Onderwijs: herinneringseducatie

De herdenking van 2014-2018 wordt in de beleidsdocumenten van de Vlaamse Overheid binnen het departement Onderwijs en Vorming steeds benaderd in de context van 'herinneringseducatie' en 'vredesopvoeding'. Aan de hand van deze herinneringseducatie wil de Vlaamse Overheid een hedendaagse component verbinden aan het herdenkingsgebeuren.

Net zoals bij cultuur zijn de beleidsbrieven en beleidsnota's voorlopig nogal vaag rond de bijdrage van Onderwijs aan de honderdjarige herdenking. Wel is reeds duidelijk dat het BCH een grote rol zal spelen bij de herdenkingen in 2014-2018. Voorlopig is ook nog niet bekend wat het BCH allemaal zal doen maar op 23 april 2013 organiseerde het BCH reeds een forumdag met als thema "De Grote Oorlog in de klas". Op deze studiedag wilden ze de scholen en leerkrachten aanzetten en tips geven om projecten rond herinneringseducatie van Wereldoorlog I op te zetten in de klassen.¹⁸⁶

¹⁸³ Vlaamse regering, *Mededeling aan de Vlaamse Regering betreft: project 'herdenking 100 jaar Grote Oorlog (2014-18)*, p.8.

¹⁸⁴ Departement Internationaal Vlaanderen, Cultuur, in: <<http://www.vlaanderen.be/int/cultuur>>, geraadpleegd op 07.04.2013.

¹⁸⁵ Vlaams Parlement, *Vraag om uitleg van Johan Verstreken tot Joke Schauvliege over de bijdrage van het beleidsdomein Cultuur aan de herdenking van '100 jaar Grote Oorlog'*, pp.5-6.

¹⁸⁶ Bijzonder Comité voor Herinneringseducatie, *Forumdag herinneringseducatie "De Grote Oorlog in de klas"*, in:

<<http://www.herinneringseducatie.be/DOET/Forumdag2013DeGroteOorlogindeklas/tabid/167/Default.aspx>>, geraadpleegd op 13.06.2013.

Binnen het departement onderwijs werd een werkgroep opgericht die de herdenking zal organiseren. Hierin zijn verschillende actoren betrokken zoals het BCH, Klasse, Canon Cultuurcel, AKOV en het projectsecretariaat.¹⁸⁷ In de resolutie van het Vlaams parlement werden in 2009 vijf zaken op vlak van onderwijs naar voren geschoven: de plaats van de geschiedenis van Wereldoorlog I binnen het leerplan; het aanmoedigen van schoolreizen naar sites, musea en andere in verband met de Wereldoorlog; de basisinzichten en kennis aanscherpen; voordrachten in het onderwijs stimuleren en ten slotte ook specialisatie in het universitair onderwijs mogelijk maken.¹⁸⁸ Enkele van deze zaken zijn reeds meer in detail uitgewerkt.

Op 22 april 2009 keurde het Vlaams Parlement een decreet goed waarin nieuwe eindtermen en ontwikkelingsdoelen voor het basis en secundair onderwijs werden vastgelegd. Twee eindtermen worden beschouwd als vakoverschrijdend en zijn gericht op verdraagzaamheid en inzicht in de rol van conflicten. Deze eindtermen moeten bijdragen tot vredesopvoeding en herinneringseducatie.¹⁸⁹

“1. De leerlingen trekken lessen uit historische en actuele voorbeelden van onverdraagzaamheid, racisme en xenofobie.

2. De leerlingen geven voorbeelden van de potentieel constructieve en destructieve rol van conflicten.”¹⁹⁰

Voor de schoolreizen werd op 23 januari 2013 een resolutie aangenomen in het Vlaams Parlement om secundaire scholen aan te moedigen om met de derde graad minstens één van de vijf strategische projecten te bezoeken en eventueel, bijkomstig, een ander project.¹⁹¹ In deze resolutie wordt verder ingezet op het aanmoedigen van onderwijskoepels en netten om de gebeurtenissen van Wereldoorlog I op te nemen in de leerplannen van het basis en secundair onderwijs. Er wordt ingezet op internationale vredeseducatie om de huidige en toekomstige generaties bewust te maken van thema's rond

¹⁸⁷ AKOV: Het Agentschap voor Kwaliteitszorg in Onderwijs en Vorming.

Persoonlijk archief, mail Klaartje De Boeck, projectmedewerker Bijzonder Comité voor Herinneringseducatie.

¹⁸⁸ Vlaams Parlement, *Voorstel van resolutie betreffende het Vlaamse beleid voor een levende herinnering aan de Eerste Wereldoorlog*, 2008-2009, 30 april 2009, p.5.

¹⁸⁹ Departement Internationaal Vlaanderen, *Onderwijs*, in: <<http://www.vlaanderen.be/int/onderwijs>>, geraadpleegd op 07.04.2013.

¹⁹⁰ Departement Internationaal Vlaanderen, *Onderwijs*, in: <<http://www.vlaanderen.be/int/onderwijs>>, geraadpleegd op 07.04.2013.

¹⁹¹ Vlaams Parlement, *Voorstel van resolutie betreffende het aanmoedigen van klasreizen naar sites gerelateerd aan de Eerste Wereldoorlog voor leerlingen van het secundair onderwijs in het kader van de herdenking van '100 jaar Grote Oorlog'*, 2012-2013, 23 januari 2013.

verdraagzaamheid en internationale verstandhoudingen. Hiertoe zijn volgens de resolutie uitwisselingsprogramma's een goed medium. Er wordt, net als in de vorige resolutie, opnieuw gehamerd op het aanscherpen van de basisinzichten en kennis en op het voorzien van vorming van leerkrachten rond Wereldoorlog I. Tenslotte opperen ze ook om voordrachten te stimuleren in het onderwijs en ervoor te zorgen dat sites toegankelijk zijn voor personen met een handicap.

In 2012 werd binnen het departement Onderwijs en Vorming een actieprogramma opgestart voor de herdenking. Hierin werd aangegeven dat er voor de uitwerking hiervan samengewerkt zal worden met het BCH, het onderwijsveld en het ministerie van Toerisme. In het programma wordt onder andere gestreefd naar een aantal uitwisselingsprojecten tussen de scholen van de drie gemeenschappen, gefinancierd door het prins Filipfonds.¹⁹² In het actieprogramma zal men ook onderzoeken op welke manier internationale schooluitwisselingen kunnen plaatsvinden binnen de context van de honderdjarige herdenking. Algemeen wil de werkgroep streven naar projecten die zich focussen op 2014-2018 maar men wil ook enkele projecten ontwikkelen met een blijvende meerwaarde. Een centraal actiepunt binnen het programma zijn kwalitatieve educatieve pakketten. Er wordt gewezen op het feit dat er reeds veel goed materiaal bestaat maar dat dit materiaal verder moet opgelijst worden en toegankelijk gemaakt worden voor een breed publiek. Om ervoor te zorgen dat de educatieve pakketten aan een zekere kwaliteitsstandaard beantwoorden zal het BCH een toetssteen of leidraad ontwikkelen. Op deze manier kunnen educatieve pakketten getoetst en geëvalueerd worden. In 2012 heeft het departement Onderwijs ook twee pedagogische medewerkers gesubsidieerd voor het programma GONE West van de provincie West-Vlaanderen. Op deze manier zullen gesubsidieerde evenementen van het Gone West programma educatief ingevuld en begeleid worden.¹⁹³

¹⁹² Vlaamse Overheid, *Beleidsbrief Onderwijs 2012-2013*, 22 oktober 2012.

¹⁹³ Vlaamse regering, *Mededeling aan de Vlaamse Regering betreft: project 'herdenking 100 jaar Grote Oorlog (2014-18)*, pp.11-12.

3.4 Wallonië en de federatie Wallonië-Brussel

3.4.1 De context

Het herdenkingsbeleid van Wallonië en de federatie Wallonië-Brussel is ingebed in een breed kader van voorgaande initiatieven omtrent geheugen en herdenking. Deze initiatieven zijn van wetgevende aard en houden ook de oprichting van diverse instellingen in. Nico Wouters stelt dat in Franstalig België de laatste twintig jaar een zekere politieke consensus ontstaan is rond geschiedenis en zijn maatschappelijke belang. Daardoor bevinden geschiedenis en herinnering zich volgens Wouters in een ideologisch en instrumenteel landschap. Hij wijst verder ook op het feit dat op federaal niveau, initiatieven omtrent herdenking vooral van Franstalige politici komen.¹⁹⁴

In 1993 werd in Luik de VZW Territoires de la Mémoire, Centre d'Education à la Résistance et à la Citoyenneté, opgericht. Deze VZW engageert zich om *le travail de mémoire* uit te voeren. Ze willen de kennis van het verleden bij een breed publiek bevorderen en zo de burgers sensibiliseren voor democratie vandaag.¹⁹⁵ Hun boodschap luidt:

*« Notre Centre d'Education à la Résistance et à la Citoyenneté pense que l'évocation du souvenir est indispensable pour éviter les erreurs commises dans le passé, pour comprendre et décoder le monde qui nous entoure et participer à la construction d'une société plus solidaire qui place l'humain au centre de toutes les préoccupations. »*¹⁹⁶

In 1994 werd vervolgens de cel *Democratie ou Barbarie* opgericht. Dit is een pedagogische cel die verbonden is aan het ministerie van Onderwijs van de Franse Gemeenschap. Het doel van deze cel is om een coördinerende rol te spelen bij aangelegenheden in verband met burgerschaps- en mensenrechtenonderwijs en geschiedenis- en herinneringswerk. De cel richt zich op alle onderwijsnetten en focust zich op het secundair niveau. De Franse Gemeenschap stelt via de cel *Democratie ou Barbarie* instrumenten ter beschikking van leerkrachten zoals naslagwerken, pedagogische dossiers, getuigenissen etc.¹⁹⁷ Een ander pedagogisch orgaan, CRECCIDE, werd

¹⁹⁴ N. Wouters, "“Poor little Belgium”? De Vlaamse en Franstalige herdenkingspolitiek”, in: *Belgisch tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis*, 42 (2012), 2-3, p. 200.

¹⁹⁵ Territoires de la Mémoire, Centre d'Education à la Résistance et à la Citoyenneté, *Qui Sommes-Nous?*, in : <<http://www.territoires-memoire.be/qui-sommes-nous>>, geraadpleegd op 13.06.2013.

¹⁹⁶ Territoires de la Mémoire, Centre d'Education à la Résistance et à la Citoyenneté 2013, *Présentation Générale*, p.3, in: <<http://www.territoires-memoire.be/images/book/presentationgenerale2013/#/1/zoomed>>, geraadpleegd op 13.06.2013.

¹⁹⁷ FOD Kanselarij van de Eerste Minister, *Na de Holocaust. Recente Belgische initiatieven*, 5 maart 2012, pp.14-15.

opgericht in 1998 en heeft als missie kinderen en jongeren verantwoordelijke burgers te maken die actief, kritisch en solidair zijn.¹⁹⁸ Deze drie initiatieven zetten sterk in op de educatie van ‘de verantwoordelijke burger’, waarvoor in januari 2007 ook een decreet werd aangenomen in het parlement van de Franse Gemeenschap, het ‘*Décret relatif au renforcement de l’éducation à la citoyenneté responsable et active au sein des établissements organisés ou subventionnés par la Communauté française*’.¹⁹⁹ *Le travail de mémoire* of *le devoir de mémoire* worden een belangrijke rol toegeschreven bij de educatie van de verantwoordelijke en democratische burger.

Op 13 maart 2009 werd in het parlement van de Franse Gemeenschap ‘*le decret de la memoire*’ goedgekeurd.²⁰⁰ Dit decreet legt sterk de nadruk op *la transmission de la mémoire*, het bewaren en het overbrengen van het geheugen naar de huidige en volgende generaties. Het gebruik van getuigenissen, het faciliteren en organiseren van een vlotte toegang tot bronnen en documentatie en het bevorderen van de *lieux de mémoire* zijn hierbij essentiële elementen. Bij het ingaan van het decreet werd er een *conseil de transmission de la mémoire* opgericht dat als taak heeft advies te geven aan de regering op gebied van de erkenning van bronnencentra en over projecten en acties die betrekking hebben op *la transmission de la mémoire*. Deze raad bestaat uit wetenschappers, experts uit de maatschappij en een vertegenwoordiger van CRECCIDE. De cel *Democratie ou Barbarie* staat in voor het opvolgen en coördineren van de uitvoering van het decreet. Tenslotte wil het decreet ook enkele bronnencentra erkennen als *centres de ressources relatifs à la transmission de la mémoire*. Deze hebben als taak informatie toegankelijk te maken, burgers te sensibiliseren en pedagogische activiteiten voor te stellen.

Op 30 april 2009 werd in het parlement van het Waals Gewest een resolutie goedgekeurd die op dit decreet verder bouwt.²⁰¹ In deze resolutie wordt opnieuw het belang van het blijvend herinneren herhaald. Aan deze herinnering wordt zoals steeds een educatief element gekoppeld: de mensen wijzen op gevaren van een oorlog en op de fundamentele vrijheden van de mens. Daarom vragen ze ook goed

¹⁹⁸ Carrefour régional et communautaire de la Citoyenneté et de la Démocratie, *Qui sommes-nous ?*, in: <http://www.creccide.org/index.php?option=com_content&view=article&id=83:qui-sommes-nous&catid=41:le-creccide-asbl&Itemid=94>, geraadpleegd op 14.04.2013.

¹⁹⁹ Parlement van de federatie Wallonië-Brussel, *Décret relatif au renforcement de l’éducation à la citoyenneté responsable et active au sein des établissements organisés ou subventionnés par la Communauté française*, 12.01.2007.

²⁰⁰ Parlement van de federatie Wallonië-Brussel, *Decrét relatif à la transmission de la mémoire des crimes de génocide, des crimes contre l’humanité, des crimes de guerre et des faits de résistance ou des mouvements ayant résisté aux régimes qui ont suscité ces crimes*, 13 maart 2009.

²⁰¹ Waals parlement, *Proposition de résolution relative au devoir de mémoire, à la défense de la démocratie et de la citoyenneté et à la lutte contre les extrémismes*, 30 april 2009.

educatief materiaal om de democratie te promoten met daarin opnieuw *le devoir de mémoire*, als belangrijk medium. De resolutie wijst verder ook op het belang van wetenschappelijk historisch onderzoek en de nood om dit onderzoek te vulgariseren om deze kennis over te brengen naar de maatschappij. Er wordt aangestipt dat de overheid hierin een rol moet spelen. De resolutie vraagt ten slotte aan de regering om 8 mei om te dopen tot *journée de la Mémoire* en de dag van verdediging van de democratie en het burgerschap. Als gevolg van dit decreet werd er een parlementair comité opgericht '*Mémoire et Démocratie*' dat instaat om *le devoir de mémoire* te vervullen met de assistentie van een wetenschappelijk comité. Dit parlementair comité bestaat uit twee leden per politieke formatie waaronder Françoise Fassiaux-Looten en Chantal Bertouille, twee politici die zeer actief zijn in het parlement in discussies omtrent de honderdjarige herdenking.

Deze initiatieven tonen duidelijk aan dat herinnering en geschiedenis sterk zijn ingebed in het politieke beleid in Franstalig België. Hierbij wordt steeds de verbinding gemaakt met een hedendaagse component, namelijk de educatie van de burgers over fundamentele vrijheden en democratie. De verschillende instellingen en decreten hierboven vermeld vormen een belangrijke basis voor haar beleid voor 2014-2018. Ondanks deze stevige verankering werden er in het verleden geen specifieke initiatieven genomen om Wereldoorlog I te herdenken tot aan hun startschot in maart 2011.

3.4.2 2014-2018: *Commémorer 14-18*

3.4.2.1 *Het herdenkingsproject in de beleidsdocumenten*

In tegenstelling tot Vlaanderen wordt het herdenkingsproject niet vermeld in beleidsbrieven of regeerakkoorden van de twee betrokken regeringen. Wel hebben beide parlementen een resolutie uitgevaardigd omtrent een beleid voor de herdenking in 2014-2018. Deze twee resoluties zijn identiek qua inhoud en komen verder in de thesis aan bod. In het parlement van het Waalse Gewest werd de resolutie goedgekeurd op 15 december 2011 en in het parlement van de Franse Gemeenschap op 21 maart 2012.²⁰² In juni 2012 werd het actieplan en de bijhorende brochure gepubliceerd op de website van het project www.commémorer14-18.be. Verder werd ook gebruik gemaakt van een artikel van Laurence van Ypersele in het BTNG, '*les préparatifs des commémorations de 14-18 par la fédération*

²⁰² Waals Parlement, *Proposition de résolution visant à promouvoir la commémoration du centenaire de la Première Guerre mondiale*, 2011-2012, 15 december 2011.

Parlement van de federatie Wallonië- Brussel, *Proposition de résolution visant à promouvoir la commémoration du centenaire de la première guerre mondiale*, 2011-2012, 21 maart 2012.

Wallonie-Bruxelles et la Wallonie'.²⁰³ In dit artikel licht Van Ypersele, als voorzitter van de werkgroep, ze de voorbereidingen van de herdenkingen toe en wordt de keuze voor enkele fundamentele waarden in het project verduidelijkt. Ze besteedt hierbij ook aandacht aan de moeilijkheden op gebied van samenwerking met de andere federale entiteiten.

3.4.2.2 De organisatie van de herdenkingen

De regering van Wallonië en de federatie Wallonië-Brussel hebben in maart 2011 samen een werkgroep '*commémorer 14-18 en Belgique Francophone*' en een begeleidend secretariaat opgericht. Deze werkgroep staat onder leiding van de historica prof. dr. Laurence van Ypersele en bestaat uit wetenschappers, kabinetsleden, vertegenwoordigers uit het maatschappelijke middenveld, CRECCIDE en een vertegenwoordiger uit Brussel. De cel *Democratie ou Barbarie* is verantwoordelijk voor het secretariaat, waarbinnen Philippe Plumet een centrale rol speelt. De cel zorgt voor de coördinatie en opvolging van de acties van de federatie, zorgt voor het onderhoud van de website www.commemorer14-18.be en verzamelt informatie over alle initiatieven omtrent de herdenking in 2014-2018 in Wallonië, de federatie Wallonië-Brussel en het buitenland. De werkgroep heeft een actieplan ontworpen waarin de grote lijnen, normen en waarden voor de herdenking zijn uitgetekend. De werkgroep brengt elke zes maanden verslag uit aan de betrokken overheden. Dit verslag is een stand van zaken over de samenwerking met de andere federale entiteiten of over samenwerkingsverbanden binnen de federatie. Verder lanceert ze ook voorstellen die binnen de lijnen van het actieplan liggen en stelt ze lokale projecten voor aan de overheid die gelabeld kunnen worden met het officiële logo van haar herdenkingsproject.²⁰⁴

3.4.2.3 Het discours

In de beleidsdocumenten wordt, zoals in voorgaande initiatieven omtrent herinnering en geschiedenis, sterk de nadruk gelegd op *le devoir de mémoire*. In de eerste plaats wordt het herdenken van de Eerste Wereldoorlog beschouwd als een plicht tegenover de slachtoffers, een plicht om hommage te brengen aan zij die de fundamentele waarden van vrijheid en democratie verdedigd hebben in de oorlog. Wereldoorlog I heeft volgens de organisatoren een zeer belangrijke impact gehad op de samenleving en men ziet het dus als een noodzaak dit collectief geheugen te onderhouden. Het feit dat zo goed als

²⁰³ L.vanYpersele, "Les préparatifs des commémorations de 14-18 par la Fédération Wallonie-Bruxelles et la Wallonie". In: *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis*, 42 (2012), 2, pp.193-197.

²⁰⁴ L.vanYpersele, "Les préparatifs des commémorations de 14-18 par la Fédération Wallonie-Bruxelles et la Wallonie". In: *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis*, 42 (2012), 2, p.193. en *Commémorer 14-18, Groupe de pilotage*, in: <<http://www.commemorer14-18.be/index.php?id=9433>>, geraadpleegd op 14.04.2013.

alle directe getuigen verdwenen zijn is een tweede belangrijke motivatie om de herinnering aan de oorlog in stand te houden.²⁰⁵ Educatie wordt beschouwd als een belangrijk instrument om het verleden en het heden met elkaar te verbinden, om de herdenkingen een hedendaagse relevantie te geven. Deze verbinding van de herdenking aan een hedendaagse relevantie blijkt duidelijk in de resolutie en het voorwoord van Rudy Demotte in het actieplan:

*“Le prix Nobel de la Paix Elie Wiesel a écrit : «Ceux qui ne connaissent pas leur histoire s'exposent à ce qu'elle recommence». Bien naïf serait celui qui penserait que ce risque est aujourd'hui révolu. Voilà pourquoi les commémorations de la Grande Guerre sont autant un devoir envers le présent – et l'avenir – qu'envers le passé. Voilà le motif et l'objet de ce plan qui est, avant tout, un outil au service de la mémoire collective.”*²⁰⁶

Daarnaast wil de werkgroep de herdenking van Wereldoorlog I aangrijpen om na te denken en te reflecteren over vrede. Ze stellen dat vrede op het eerste zicht een politiek correcte term lijkt waarover consensus bestaat. Maar men wijst er op dat vrede heel vaak ook gebruikt wordt in een niet-politiek correcte context waarbij de link gelegd wordt naar Hitler, Khadaffi en totalitaire regimes. De werkgroep wil dan ook de link tussen de Grote Oorlog en vrede in zijn context plaatsen. Het was volgens hen niet zo dat vrede hét ultieme doel aan het front was. Soldaten en hun families waren vaak patriottisch en wilden de oorlog winnen. Na de oorlog was vrede ook niet het eerste beeld dat men schiep over de oorlog, gestorven helden en patriottisme beheersten de herdenkingen. Het was pas na 1925 met het Locarno-pact dat het pacifisme geleidelijk aan ingang vond. Daarom vindt de werkgroep het belangrijk om niet enkel lessen te trekken uit het verleden maar ook na te denken en te reflecteren over wat een wenselijke vrede nu eigenlijk is. Vrede moet namelijk ondersteund worden door andere belangrijke waarden en normen zoals vrijheid, respect voor mensenrechten, respect voor internationaal recht, solidariteit etc. Deze waarden komen vaak terug in het discours van hun project wat ook al te zien was in hun voorgaande initiatieven rond de educatie van burgers.²⁰⁷

²⁰⁵ Parlement de la Communauté Française, *Proposition de résolution visant à promouvoir la commémoration du centenaire de la première guerre mondiale*, 2011-2012, 21 maart 2012.

Parlement Wallon, *Proposition de résolution visant à promouvoir la commémoration du centenaire de la Première Guerre mondiale*, 2011-2012, 15 december 2011.

²⁰⁶ Commémorer 14-18, *Plan d'action de la Wallonie et de la Fédération Wallonie-Bruxelles*, p.7.

²⁰⁷ L.vanYpersele, “Les préparatifs des commémorations de 14-18 par la Fédération Wallonie-Bruxelles et la Wallonie”. In: *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis*, 42 (2012), 2-3, pp.194-195.

Wat opvalt in de politieke beleidsdocumenten is dat het herdenkingsproject een communautaire invulling krijgt. In het voorwoord van Rudy Demotte (PS, minister president van de Waalse Regering) in het actieplan lezen we:

*“A l’heure où les communautarismes et l’individualisme menacent notre mode de « vivre ensemble », il est du devoir des pouvoirs publics de veiller à ce que la résistance héroïque de nos soldats et les sacrifices endurés par nos populations et nos villes martyres ne soient pas oubliés.”*²⁰⁸

Ook in de resolutie worden communautaire spanningen aangewend als motivatie om het verleden te herdenken:

*“Commémorer, c’est l’occasion de se rassembler, au delà des origines, des opinions, des concessions, des frontières linguistiques ou étatiques autour d’une histoire et de valeurs communes. À l’heure où notre société prend peur face à une mondialisation certes bénéfique mais parfois déstabilisante et où notre pays connaît une montée des courants séparatistes, les autorités publiques se doivent de s’assurer du renforcement de la cohésion sociale.”*²⁰⁹

Op deze communautaire invulling van de herdenking wordt teruggekomen in hoofdstuk vier van de thesis. Verder heeft de werkgroep concreet vijf thematieken uitgewerkt die telkens geconcentreerd zijn rond de belangrijkste plaatsen waar de oorlog in Wallonië en Brussel gewoed heeft. Een eerste thema is de gevechten van augustus tot oktober 1914 en de bewegingsoorlog. Deze waren geconcentreerd rond Luik, Namen, Bergen en Charleroi. Een tweede thema is geweld in de oorlog. Dit gaat over de slachtingen van burgers in augustus en september 1914 in de martelaarssteden Visé, Dinant, Tamines en het Zuiden van Luxemburg. Een derde thema is de gevechten aan het front bij Ploegsteert en Comines en de stellingenoorlog. Een vierde thema is de bezetting van België en de ervaring van een totale oorlog bij de burgers. Dit gaat over voeding, internationale hulp, verzet en deportaties. Een laatste thema is de naoorlogse toestand en de impact van het conflict.²¹⁰

De werkgroep schuift drie strategische doelstellingen naar voren voor het herdenkingsproject. De eerste is *notorité*, bekendheid:

²⁰⁸ Commémorer 14-18, *Plan d’action de la Wallonie et de la Fédération Wallonie-Bruxelles*, p.7.

²⁰⁹ Parlement de la Communauté Française, *Proposition de résolution visant à promouvoir la commémoration du centenaire de la première guerre mondiale*, 2011-2012, 21 maart 2012, p.3.

²¹⁰ L.vanYpersele, “Les préparatifs des commémorations de 14-18 par la Fédération Wallonie-Bruxelles et la Wallonie”. In: *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis*, 42 (2012), 2-3, pp.193-194.

“L’histoire des combats ne se limite en effet pas aux tranchées du Westhoek mais elle recouvre également les batailles sanglantes de la guerre de mouvement d’août 14.”²¹¹

In Wallonië werd er ook gevochten en ook hier heeft de oorlog een grote impact gehad op de inwoners. Ze willen de geschiedenis van hun streek overbrengen naar de jeugd, de mensen uit de streek en het buitenland. Een tweede strategische doelstelling heeft betrekking tot gedenktekens en erfgoed. Ze willen met het herdenkingsproject 2014-2018 forten, begraafplaatsen en herdenkingsmonumenten identificeren, waarderen en toegankelijk maken voor het grote publiek. De derde doelstelling is een economische. Het herdenkingproject moet het herinneringstoerisme stimuleren en voorzien in een geïntegreerd toeristisch aanbod voor Belgische en buitenlandse bezoekers.²¹²

3.4.2.4 Het actieplan: 5 principiële assen

De werkgroep structureert de beleidsaanpak van Wallonië en de federatie Wallonie-Brussel op drie niveaus. Een eerste niveau betreft de acties die de respectievelijke regeringen zullen ondernemen. Dit gaat over het onderhoud van de website en het labelen van lokale activiteiten. Verder wordt er op dit niveau acht miljoen euro vrijgemaakt van het kabinet van Rudy Demotte voor het subsidiëren van projecten. De regeringen zullen ook prijzen uitreiken voor de beste artistieke realisaties, theaterstukken, pedagogische en wetenschappelijke projecten. Een tweede niveau zijn de betrokken ministeries. Dit gaat specifiek over acties binnen de departementen zoals de restauratie van monumenten of de creatie van een toeristisch parcours. Een laatste niveau is het lokale niveau. Dit gaat over het onderhoud, de promotie en coördinatie van de lokale activiteiten die georganiseerd worden in het kader van 2014-2018.²¹³

Naast deze drievoudige aanpak staan er in het actieplan van de werkgroep vijf principiële assen uitgeschreven waarrond de herdenking in 2014-2018 zal worden ingevuld. Deze beleidsassen zijn communicatie, informatie en sensibilisatie; geheugen en erfgoed; educatie en wetenschappelijk onderzoek; samenwerking en communicatie met het buitenland en contact met lokale actoren. Deze assen zijn telkens onderverdeeld in verschillende actiepunten of domeinen en worden hieronder kort besproken.²¹⁴

²¹¹ Commémorer 14-18, *Plan d’action de la Wallonie et de la fédération Wallonie-Bruxelles*, p.13.

²¹² Commémorer 14-18, *Plan d’action de la Wallonie et de la fédération Wallonie-Bruxelles*, p.13.

²¹³ Commémorer 14-18, *Plan d’action de la Wallonie et de la fédération Wallonie-Bruxelles*, p.13.

²¹⁴ Commémorer 14-18, *Plan d’action de la Wallonie et de la fédération Wallonie-Bruxelles*, p.16.

3.4.2.5 *Communicatie, informatie en sensibilisatie*

Binnen deze as wil de werkgroep de bekendheid van het oorlogsverleden bevorderen aan de hand van verschillende strategieën. Evenementen en officiële ceremonies zijn een eerste manier om dat te doen. De herdenkingen zullen in 2014 geopend worden door een grote tentoonstelling, met daaraan een officieel evenement gekoppeld. Het thema van deze tentoonstelling zal de ervaring van de oorlog en bezetting zijn. Naast deze openingsceremonie zullen er heel wat andere evenementen en officiële ceremonies op lokaal en regionaal niveau worden georganiseerd op de belangrijke plaatsen. Hierop zal vooral in het jaar 2014 de focus liggen.²¹⁵

Een tweede element bij deze as is het belang van de website voor communicatie en informatie naar het publiek toe. Deze heeft tot doel het grote publiek te informeren en een agenda op te stellen van alle activiteiten binnen Franstalig België. Deze agenda zal ook activiteiten van lokale overheden en privépersonen bevatten. Het is ook de bedoeling om via de website toegang te geven tot bronnen en informatie over Wereldoorlog I aan het grote publiek. Een laatste doelstelling van de website is de registratie en valorisatie van gelabelde acties. Het labelen van acties is een belangrijk onderdeel van haar beleid tegenover de lokale actoren. Het is de bedoeling om het aanbod van lokale actoren in 2014-2018 te coördineren en bekend te maken. De werkgroep wil dit doen door gekwalificeerde projecten een officieel logo toe te kennen. Deze logo's worden door de werkgroep toegekend en voorgelegd aan de betrokken regeringen.²¹⁶

De openbare omroep, de RTBF zal in het herdenkingsproject ook een grote rol spelen. De omroep zal verslag uitbrengen van alle belangrijke ceremonies en heeft een eigen productieprogramma ontwikkeld '*14-18 la Belgique au tournant de son histoire*'. De Wereldoorlog zal op de verschillende mediakanalen aandacht krijgen onder meer door een feuilleton op de radio over de martelaarssteden en een website met allerlei educatieve fiches, postkaarten, foto's, video's etc.²¹⁷

Binnen de lijn communicatie worden herinneringstoerisme en erfgoed in de aandacht geplaatst door de erfgoeddagen in 2014 in Wallonië te wijden aan Wereldoorlog I. Hierbij zal de focus niet enkel liggen op de gevechten, maar ook op de sporen van het conflict in de maatschappij. Verder zal het begin van Wereldoorlog I het thema van het toeristisch jaar 2014 worden.²¹⁸ Voor communicatie en sensibilisatie

²¹⁵ Commémorer 14-18, *Plan d'action de la Wallonie et de la fédération Wallonie-Bruxelles*, p.19.

²¹⁶ Commémorer 14-18, *Plan d'action de la Wallonie et de la fédération Wallonie-Bruxelles*, p.21.

²¹⁷ Commémorer 14-18, *Plan d'action de la Wallonie et de la fédération Wallonie-Bruxelles*, p.23.

²¹⁸ Commémorer 14-18, *Plan d'action de la Wallonie et de la fédération Wallonie-Bruxelles*, p.25.

wil men gebruik maken van moderne technologie zoals mobiele applicaties. In 2019 zou een prijs uitgereikt worden voor de beste productie op gebied van pedagogie, wetenschap, plastische kunst en podiumkunsten.²¹⁹ Ten slotte wil de werkgroep ook via publicaties de bekendheid van het oorlogsverleden en haar herdenkingsproject bevorderen aan de hand van publicaties. Het IPW zal onder andere een publicatieprogramma ontwikkelen rond drie sporen.²²⁰ Een eerste is *'sur les traces de la première guerre mondiale en Wallonie'*. Dit zou een vijfdelig referentiewerk worden over materiële sporen op het hedendaagse gebied van Wallonië. Een tweede en derde publicatiereeks zouden collecties over erfgoed zijn, *'les carnés de 14-18 en Wallonie'* en *'Iténaire 14-18 en Wallonie'*.²²¹

3.4.2.6 Geheugen en erfgoed

Een belangrijk aandachtspunt in het beleid is de waardering en bescherming van erfgoed. Een eerste actiepunt hierbij is de samenwerking met Vlaanderen en Frankrijk om de *lieux de mémoire* van Wereldoorlog I in te schrijven bij UNESCO. Verder wil men een inventaris aanleggen en een renovatieprogramma voor erfgoedmonumenten opstarten. De zorg voor erfgoed wordt sterk verbonden aan toerisme. Er wordt onder andere door IPW een route ontworpen langs de belangrijke *lieux de mémoire* van het conflict, *'route 14-18 en Wallonie'*. Ook het departement Toerisme en de lokale overheden zullen thematische tours ontwikkelen rond belangrijke plaatsen zoals de martelaarssteden en de begraafplaatsen in Hainnait.²²² Naast de zorg voor dit onroerend erfgoed wordt er ook aandacht besteed aan de collectie en conservatie van het oraal en materieel geheugen, opdat dit zou bewaard worden voor de volgende generaties.²²³

3.4.2.7 Educatie en wetenschappelijk onderzoek

Zoals reeds duidelijk was in de doelstellingen, zal er een grote rol weggelegd zijn voor het educatieve luik binnen de herdenkingen. Een groot deel van de publieksactiviteiten kunnen gebruikt worden in kader van educatie maar er worden ook specifieke zaken ontwikkeld voor leerlingen. De werkgroep wil gereedschappen ontwikkelen om leerlingen toe te laten hun historische en conceptuele kennis op te krikken en deze materialen ook voldoende beschikbaar stellen aan de leerlingen en leerkrachten. Concreet willen ze pedagogische instrumenten rond de vijf grote thema's ontwikkelen, vorming voorzien voor het lerarenkorps, publicaties en referenties vlot beschikbaar stellen voor scholen en

²¹⁹ Commémorer 14-18, *Plan d'action de la Wallonie et de la fédération Wallonie-Bruxelles*, p.29.

²²⁰ L' Institut Patrimoine Wallon.

²²¹ Commémorer 14-18, *Plan d'action de la Wallonie et de la fédération Wallonie-Bruxelles*, p.27.

²²² Commémorer 14-18, *Plan d'action de la Wallonie et de la fédération Wallonie-Bruxelles*, p.33.

²²³ Commémorer 14-18, *Plan d'action de la Wallonie et de la fédération Wallonie-Bruxelles*, p. 35.

deelnemen aan projecten en wedstrijden in kader van de herdenking. Educatie komt uitgebreid aan bod in het actieplan en steunt op de voorgaande instituties zoals CRECCIDE en de cel *Democratie ou Barbarie*. Naast het basis en secundair onderwijs wordt er ook geïnvesteerd in wetenschappelijk onderzoek, aan de hand van twee interuniversitaire projecten. Een eerste project luidt als volgt: ‘*Pourquoi et comment commémorer la grande guerre en 2014-2018?*’ en een ander ‘*l’expérience de la première guerre mondiale en Belgique et l’évolution du droit international*’.²²⁴

3.4.2.8 Samenwerking en communicatie met het buitenland

Een vierde peiler in het actieplan is de samenwerking en communicatie met het buitenland. De landen waarmee ze in contact staan zijn voornamelijk landen die een lange tijd op haar grondgebied verbleven hebben tijdens de oorlog. Zo zijn er bijvoorbeeld diplomatieke contacten geweest bij het voorstellen van het actieplan met zicht op gemeenschappelijke acties en participatie aan officiële ceremonies. Via diverse kanalen worden betrokken personen vanuit toerisme, de pers en het grote publiek gesensibiliseerd. Er worden schooluitwisselingen voorzien en partnerschappen aangegaan met wetenschappelijke instituties en musea voor het uitbouwen van exposities, publicaties, colloquia enzovoort. Verder zal er een wedstrijd plaatsvinden tussen verschillende kunstschole die in het buitenland zal worden tentoongesteld.²²⁵

3.4.2.9 Contact met de lokale actoren

Een laatste belangrijke peiler van hun beleid is het contact met het lokale veld. De werkgroep wil lokale projecten die passen binnen de krijtlijnen uitgetekend in haar actieplan, ondersteunen.²²⁶ Concreet wordt deze steun opgedeeld in twee luiken, een financieel luik en een luik dat instaat voor communicatie. Dit laatste houdt in dat projecten op de officiële website geplaatst kunnen worden als ze voldoen aan bepaalde criteria. Op financieel vlak kunnen projecten gesubsidieerd worden. Daarvoor zullen er verschillende oproepen gedaan worden binnen het departement toerisme. Dit kan gaan over evenementen, restauratie van infrastructuur, exposities, etc.²²⁷

²²⁴ Commémorer 14-18, *Plan d’action de la Wallonie et de la fédération Wallonie-Bruxelles*, p.45.

²²⁵ Commémorer 14-18, *Plan d’action de la Wallonie et de la fédération Wallonie-Bruxelles*, p.51.

²²⁶ Commémorer 14-18, *Plan d’action de la Wallonie et de la fédération Wallonie-Bruxelles*, p. 39.

²²⁷ Commémorer 14-18, *Plan d’action de la Wallonie et de la fédération Wallonie-Bruxelles*, p. 41.

3.5 De Duitstalige gemeenschap

3.5.1 *De context*

De Duitstalige Gemeenschap heeft dezelfde bevoegdheden als de Vlaamse en de Franse gemeenschap en oefent deze uit in de gemeenten van de provincie Luik die het Duitse taalgebied vormen.²²⁸ Omwille van het kleine gebied waarvoor de Duitstalige gemeenschap de herdenkingen zal organiseren, zal het snel duidelijk blijken dat dit beleid beperkt blijft in vergelijking met Wallonië en Vlaanderen. Op politiek vlak heeft de gemeenschapsregering van het Duitstalige gebied in België nog geen resolutie, decreet of wet uitgevaardigd in de context van herinnering, herdenking en geschiedenis. Ook op vlak van de herdenking voor 2014-2018 is op moment van schrijven nog geen politiek document opgesteld.²²⁹

Alles wat herdenking en geheugen aangaat wordt in de Duitstalige gemeenschap gecentraliseerd in *Grenzgeschichte DG*. Dit is een departement aan de autonome hogeschool in Eupen, opgericht door dr. Herbert Ruland. *Grenzgeschichte DG* houdt zich bezig met de opbouw van de regionale hedendaagse geschiedenis. Het is een centrum waar aan sociaalhistorisch onderzoek, herinneringswerk en onderzoek naar Holocaust educatie wordt gedaan.²³⁰ Het doel van het departement luidt als volgt:

*“Wir wollen Geschichte "erlebbar" machen und greifen die Themen "von unten" auf, d.h. Hauptquelle der Informationen sind vor allem Menschen, die ihre Geschichte erzählen. Dabei bildet die Erinnerungsarbeit an die Zeit des 1. und 2. Weltkrieges den aktuellen Schwerpunkt.”*²³¹

3.5.2 2014-2018

3.5.2.1 *Het herdenkingsproject in de beleidsdocumenten*

Omdat er nog geen officiële documenten beschikbaar waren bij het schrijven van mijn thesis, heb ik de meeste informatie gehaald uit persoonlijk mailcontact met de verantwoordelijke coördinator, Herbert Ruland. Er zal een brochure voorzien worden voor het herdenkingsproject, maar die zal pas beschikbaar zijn in de zomer. Herbert Ruland bezorgde mij drie documenten. Een eerste document is

²²⁸ Belgische Federale Overheidsdiensten, *De Duitstalige gemeenschap*, in: <http://www.belgium.be/nl/over_belgie/overheid/gemeenschappen/duitstalige_gemeenschap/>, geraadpleegd op 16.05.2013.

²²⁹ Persoonlijk archief, mail Myriam Pelzer Duitstalig parlement, 21.05.2013.

²³⁰ Grenzgeschichte DG, *GrenzGeschichteDG - eine Arbeitsabteilung der Autonomen Hochschule in der DG*, in: <<http://www.grenzgeschichte.eu/>>, geraadpleegd op 21.04.2013.

²³¹ Grenzgeschichte DG, *GrenzGeschichteDG - eine Arbeitsabteilung der Autonomen Hochschule in der DG*, in: <<http://www.grenzgeschichte.eu/>>, geraadpleegd op 21.04.2013.

een verslag van een internationale bijeenkomst van nationale coördinatoren in Brussel op zes november 2012.²³² Een tweede document is een briefing voor de diplomatieke vertegenwoordigers in België over de stand van zaken binnen het herdenkingsproject.²³³ Ten slotte was er nog een folder met enkele activiteiten die *Grenzeschichte DG* zal organiseren in 2014-2018.²³⁴

3.5.2.2 *De organisatie van de herdenkingen*

Dr. Herbert Ruland is de verantwoordelijke coördinator voor het herdenkingsproject. Hij is lid van het pedagogisch comité van het Joods Museum van Deportatie en Verzet, lid van het BCH en oprichter van *Grenzeschichte DG*. Hij vertegenwoordigt de gemeenschap in de lokale, regionale, federale en internationale instituties rond alles wat met het thema Wereldoorlog I heeft te maken. Op moment van schrijven was er nog geen speciaal comité aangesteld om de herdenkingen te organiseren. Voorlopige plannen en activiteiten worden wel beslist in samenwerking met de regering.²³⁵

3.5.2.3 *Het discours*

Op moment van schrijven is er volgens de coördinator Herbert Ruland nog niet officieel gediscussieerd over de motivatie of de doelstellingen van het herdenkingsproject. Hij wees er op dat in de Belgische Duitse gemeenschap over het algemeen eigenlijk minder aandacht is voor Wereldoorlog I dan in de rest van België. In het Duitstalige gebieden focussen ze zich meer op de Tweede Wereldoorlog en de Holocaust. Zo zal in 2014 ook bijvoorbeeld de 75e verjaardag van het begin van Wereldoorlog II herdacht worden. Herbert Ruland wees verder op de spanningen tussen de Franstalige en Duitstalige Belgen als gevolg van Wereldoorlog I. Vandaag bestaan er nog steeds vooroordelen, welke men wil aanpakken via het herdenkingsproject door educatieve en toeristische projecten.²³⁶

Deze vooroordelen hebben te maken met de rol van de Duitstalige gemeenschap in de oorlog van '14-'18. Herbert Ruland wees hierbij op twee belangrijke feiten. Een eerste is het feit dat in 1914 het Duitssprekende gebied in België en het Pruisische Wallonië rond Malmédy onderdeel waren van het Duitse Rijk. Dit deel van België bevond zich dus aan de daderszijde bij de aanvang van de oorlog. Vanuit deze regio werd de aanval op het neutrale België aangevat. Een tweede belangrijk feit is het scenario op het einde van de oorlog dat de regio sterk bepaald heeft. Op 11 november 1918 eindigde

²³² Centenary of the First World War, Internationaal meeting of national coördinators, Brussel, 06.11.2012.

²³³ Briefing for accredited diplomatic representatives in Belgium, Egmont Palace, Brussels, 26.06.2012.

²³⁴ *Grenzeschichte DG, Aktionstage Politische Bildung in der DG 2013.*

²³⁵ Persoonlijk archief, mail Herbert Ruland, 01.05.2013.

²³⁶ Persoonlijk archief, mail Herbert Ruland, 01.05.2013.

de oorlog in België maar op dat moment was het gebied dat vandaag de Duitse gemeenschap is, nog bezet door geallieerde troepen. In het verdrag van Versailles in 1919 werd dit deel van het voormalige Duitsland aan België gegeven, wat werd bevestigd op een speciaal referendum van de Verenigde Naties op 20 september 1920. Indien deze beslissing niet zou genomen zijn, dan was er vandaag geen Duitssprekende gemeenschap in België. Herbert Ruland legt dan ook de nadruk op het jaar 1920, wat wordt beschouwd als een belangrijk jaartal in de geschiedenis van de Duitse gemeenschap. Deze feiten hebben een belangrijke impact op het herdenkingsproject van de overheid.²³⁷ De Duitse gemeenschap zal Wereldoorlog I herdenken voor een periode van 6 jaar, in plaats van 4 jaar, met de grootste focus op 2020. In september 2010 heeft Eupen al een internationale conferentie gegeven die de impact op regionaal en internationaal vlak van het verdrag van Versailles en andere vredesverdragen van deze eeuw heeft onderzocht. Er is daar een boek over geschreven en er worden nu, in het kader van de honderdjarige herdenking, publicaties voorbereid over de effecten van de Grote oorlog op de regio.²³⁸

3.5.2.4 Het beleid

De Duitstalige gemeenschap is later dan de andere regeringen begonnen aan zijn beleid omtrent de honderdjarige herdenking en dit beleid zal ook aanzienlijk minder uitgebreid zijn. Qua budgettering is er nog niets bekend, dit wordt volgens de coördinator pas in de zomer besproken. Ondanks de beperkte beschikbare informatie zijn er wel al enkele activiteiten bekend voor 2014-2018. Dit zijn in de eerste plaats toeristische en pedagogische projecten. Binnen een pedagogisch luik zullen middelbare scholen bijvoorbeeld uitgenodigd worden om te participeren aan projecten rond Wereldoorlog I. Het prins Filip Fonds zal maatregelen nemen om activiteiten te organiseren over de gemeenschapsgrenzen heen. De Duitstalige gemeenschap heeft ook reeds zijn deelname bevestigd aan een internationaal project waar in het academiejaar van 2013-2014 vijf leerlingen zullen deelnemen aan een Europese samenwerking waarin ze meebouwen aan een virtueel museum van Wereldoorlog I.²³⁹ Op 3 en 4 augustus 2014 wil de gemeenschap een internationale vredesmeeting en vredesmars voor leerlingen organiseren die de inval van het Duits leger reconstrueert.²⁴⁰ De Duitstalige gemeenschap wil ten slotte op educatief vlak projecten ontwikkelen met Duitse partners, bijvoorbeeld het *Landschaftsverband*

²³⁷ Persoonlijk archief, Centenary of the First World War, International meeting of national coördinators, Brussel, 06.11.2012, p 14.

Persoonlijk archief, mail Herbert Ruland, 01.05.2013.

²³⁸ Persoonlijk archief, Translation commemorative activities 23.06.2012.

²³⁹ Persoonlijk archief, Centenary of the First World War, Internationaal meeting of national coördinators, Brussel, 06.11.2012, p. 15.

²⁴⁰ Persoonlijk archief, Centenary of the First World War, Internationaal meeting of national coördinators, Brussel, 06.11.2012, p. 15.

Rheinland waarmee ze een grootschalig project willen ontwikkelen getiteld '1914- at the centre of Europe. The Rhineland on the eve of WOI'. Bij dit project hoort onder andere een grensoverschrijdende lerarentraining.²⁴¹

Op toeristisch vlak wil de gemeenschap activiteiten organiseren rond de belangrijke vroegere spoorwegstations van Herbestal en Montzen, waaronder een tentoonstelling over gerestoreerd spoorwegmateriaal uit Wereldoorlog I.²⁴² Verder zal er een internationale tentoonstelling worden ontwikkeld in samenwerking met Duitsland en Nederland in de grensdorpen en zal hierbij ook een rondvaart worden georganiseerd.²⁴³ Een andere activiteit die reeds bekend is, is een lezing door Herbert Ruland 'Pardon wird nicht gegeben' *Der Grose Krieg im deutsch-belgisch-niederlandischen grenzland 1914-1920*.²⁴⁴

²⁴¹ Persoonlijk archief, Centenary of the First World War, Internationaal meeting of national coördinators, Brussel, 06.11.2012, p. 15.

²⁴² Persoonlijk archief, Centenary of the First World War, Internationaal meeting of national coördinators, Brussel, 06.11.2012, pp. 14-15.

²⁴³ Persoonlijk archief, Centenary of the First World War, Internationaal meeting of national coördinators, Brussel, 06.11.2012, p. 15. En GrenzGeschichteDG: 'Aktionstage politische bildung in der DG'

²⁴⁴ Grenzgeschichte DG, *Aktionstage Politische Bildung in der DG 2013*.

4 SPANNINGEN IN HET BELGISCHE HEDENDAAGSE HERDENKINGSVELD

4.1 De institutionele context van de herdenkingen

4.1.1 Regionaal zwaartepunt

Zoals reeds duidelijk was bij de schets van de Belgische staatsstructuur, liggen de voornaamste beleidsdomeinen die betrekking hebben tot herdenken bij de deelstaten. De regio's beschikken over de bevoegdheden toerisme, onderwijs en erfgoed en hebben bijgevolg meer mogelijkheden dan de federale regering om zaken te organiseren in 2014-2018. In de voorbereidingsfase van de herdenking in 2014-2018 is het duidelijk dat de programma's van de regionale overheden, met de uitzondering van de Duitstalige Gemeenschap, uitgebreider zullen zijn dan dat van de federale regering. Omdat de Duitstalige Gemeenschap op moment van schrijven bijna nog geen beleid heeft uitgewerkt, wordt in dit hoofdstuk de Duitstalige Gemeenschap achterwege gelaten. De verdeling van bevoegdheden in de Belgische federale staat is dan ook een eerste aandachtspunt wanneer het beleid van de verschillende overheden vergeleken wordt.

Het tweede aandachtspunt dat samengaat met het eerste is het verschil in budget. Het vergelijken van de totale budgetten die de overheden zullen spenderen is in de voorbereidende fase van de herdenkingen moeilijk, aangezien de budgetten steeds wijzigen. Daarom werd de voorkeur gegeven om hier enkel de subsidiebudgetten van naderbij te bekijken. Dit zijn geldsommen die de overheden toekennen aan lokale projecten die zaken willen organiseren rond de honderdjarige herdenking. Op federaal niveau werd er in de ministerraad van zes juli 2012 een budget van één miljoen euro goedgekeurd -voorzien door de Nationale Loterij- voor de subsidiering van projecten.²⁴⁵ Er kunnen aanvragen ingediend worden voor tentoonstellingen, publicaties, conferenties, spektakels, historische 're-enactmentspektakels', bewaring en herwaardering van het herinneringspatrimonium, pedagogische herinneringsprojecten en websites. Indien overheidsdiensten, culturele of wetenschappelijke instellingen buiten dit kanaal iets willen organiseren, dan moeten ze dat inpassen in hun eigen begroting.²⁴⁶

De Vlaamse regering heeft twee grote subsidiekanaalen opgestart binnen het departement Toerisme. Een eerste subsidiebedrag was vijftien miljoen euro en werd uitgereikt aan infrastructuurprojecten. Er werd een tweede subsidiekanaal voorzien van vijf miljoen euro voor de organisatie van

²⁴⁵ De oproep voor dit subsidiekanaal loopt tot 14 juli 2013.

²⁴⁶ Federaal Parlement, *Vraag van Wouter De Vriendt aan de eerste minister. De herdenking van WOI, 2011-2012*, 25 juli 2012.

herdenkingsevenementen in 2014-2015.²⁴⁷ Wallonië en de federatie Wallonië-Brussel voorzien een budget van acht miljoen euro om projecten te subsidiëren.²⁴⁸ De verdeling van bevoegdheden en budgetten is dus een belangrijke context waarmee rekening moet gehouden worden bij het vergelijken van het beleid van de overheden. De verschillen in subsidiebudgetten tussen de federale overheid en de regionale overheden zijn immers groot. Daarnaast is er op het regionaal niveau ook een groot verschil tussen het budget van de Vlaamse Regering en het budget van Wallonië en de federatie Wallonië-Brussel. De kleine oorlog om de ‘Grote Oorlog’.

4.1.2 *De Vlaamse regering als koploper*

De vergelijking van de budgetten is een eerste indicatie dat de Vlaamse regering sterk wil inzetten op de honderdjarige herdenking. Een tweede indicatie hiervoor is een vergelijking van de voorbereidingsmaatregelen en het startschot van het beleid tussen de verschillende regeringen. In Vlaanderen werd het herdenkingsproject reeds in 2006 vermeld in beleidsdocumenten en werden er vanaf dan verschillende voorbereidingsmaatregelen genomen. Het effectieve startschot van haar beleid was in vergelijking met de andere overheden ook zeer vroeg. Op 30 april 2009 vaardigden ze al een resolutie uit, in november 2011 verscheen een brochure en in 2012 een reeds zeer gedetailleerd actieplan. Dat dit actieplan in 2012 al meer concrete plannen bevatte dan de beleidsdocumenten van de andere overheden eind april 2013 wil op zich veel zeggen over de voorsprong die de Vlaamse regering heeft. De eerste die ‘volgde’ was de werkgroep van Wallonië en de federatie Wallonië-Brussel. In maart 2011 werd de werkgroep aangesteld en in december van datzelfde jaar werd een resolutie uitgevaardigd.²⁴⁹ In juni 2012 verscheen hun brochure. De federale regering was in vergelijking met de twee andere regeringen zeer laat met het lanceren van hun project. In november 2011 werd een organisatiecomité aangesteld en een definitieve resolutie werd pas goedgekeurd op 7 maart 2013. De officiële voorstelling van het project en de daarbij horende lancering van de website vond plaats in mei 2013. Het is duidelijk dat in België Vlaanderen de koploper is wat betreft de organisatie van de herdenking in 2014-2018. Maar uit hun buitenlands beleid blijkt ook dat ze op internationaal vlak een belangrijke rol willen spelen.

²⁴⁷ Vlaamse Regering, *Beleidsbrief Toerisme 2011-2012*, p.47.

²⁴⁸ *Commémorer 14-18, Plan d'action de la Wallonie et de la fédération Wallonie-Bruxelles*, p.13.

²⁴⁹ Zoals eerder vermeld is er zowel in het gewestelijk als in het gemeenschapsparlement een identieke resolutie gestemd. In het Waals gewest gebeurde dit op 15 december 2011 en in de federatie Wallonië-Brussel gebeurde dit op 21 maart 2012.

De voorsprong van Vlaanderen leidt tot spanningen binnen het politieke herinneringslandschap. De historicus Nico Wouters spreekt in deze context over een concurrentiestrijd, een ‘strijd om de herinnering’.²⁵⁰ De voorsprong van Vlaanderen is in ieder geval een punt van bezorgdheid bij de andere overheden en is één van de beweegredenen om snel een beleid te ontwikkelen voor de herdenking in 2014-2018. Zo wees men in het parlement, bij een voorstel tot resolutie voor de herdenking, erop dat de Vlaamse regering reeds een project opgestart had.

“ [...]il semble que, contrairement à la Flandre, la Communauté Française ne dispose pas, pour le moment, d’un véritable projet de commémoration de la Première Guerre mondiale, alors que les années 2014 à 2018 constitueront l’occasion de [...] La Communauté flamande semble avoir déjà pris les devants. Elle semble notamment s’être particulièrement investie dans plusieurs project realizes en collaboration avec plusieurs regions et departments français dans le cadre de l’Interreg IV ‘France-Wallonie-Vlaanderen’.”²⁵¹

Ook in het federaal parlement hadden ze begrepen dat ze reeds een grote achterstand hadden. In hun resolutie van 7 maart 2013 staat het volgende vermeld:

“De Kamer van Volksvertegenwoordigers attendeert erop dat de gemeenschappen, de gewesten, de provincies, de gemeenten en de Federale staat reeds ver gevorderd zijn met de voorbereiding van de herdenkingsplechtigheden van 100 jaar Eerste Wereldoorlog.”²⁵²

4.1.2.1 Federale recuperatie

De voortrekkersrol van Vlaanderen baart niet enkel de ‘concurrerende’ overheden zorgen. In het Vlaamse Parlement werd er meermaals de bezorgdheid geuit over het feit dat de andere federale entiteiten zich engageren om ’14-18 te groots te herdenken. Op 16 november 2011 stelde parlamentslid Stefaan Sintobin (Vlaams Belang) een actuele vraag aan de trekker van het project van de Vlaamse overheid, minister Geert Bourgeois (N-VA), over de zogenaamde ‘federale recuperatie’ van de herdenking van ‘100 jaar Grote oorlog’. Volgens Stefaan Sintobin was, met onder andere de

²⁵⁰ N. Wouters, “‘Poor little Belgium’? De Vlaamse en Franstalige herdenkingspolitiek”, in: *Belgisch tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis*, 42 (2012), 2, p.200.

²⁵¹ Parlement van de federatie Wallonië-Brussel, *Proposition de résolution visant à promouvoir la commémoration du centenaire de la première guerre mondiale*, 2011-2012, 3 oktober 2011, pp.3-4.

²⁵² Federaal Parlement, *Resolutie over de herdenking van 100 jaar Eerste Wereldoorlog (1914-1918)*, 2012-2013, 7 maart 2013.

benoeming van Paul Breyne als commissaris-generaal voor het federale herdenkingsproject, een zogenaamde federale ‘recuperatie’ ingezet van het Vlaamse project ‘100 jaar Grote Oorlog’.

“ Toeval of niet, maar net nu wordt er op andere fronten gereageerd.[...] het is duidelijk dat bepaalde krachten in dit land niet gelukkig zijn met uw project. Het werd nochtans enkele jaren geleden ingezet. Plots schiet iedereen wakker. Men komt plots tot de constatactie dat Vlaanderen daar ernstig mee bezig is en daardoor in de komende jaren nadrukkelijker dan ooit internationaal op de kaart zal worden gezet. ”²⁵³

Uit deze kritiek blijkt dat Stefaan Sintobin de herdenking ten volle wil inzetten om Vlaanderen internationaal op de kaart te zetten. Met deze beweegreden moet rekening gehouden worden om deze kritiek te plaatsen in zijn context. Uit de parlementaire discussies blijkt dat Stefaan Sintobin Vlaamsgezind is en de federale regering wantrouwt. Deze visie wordt echter niet door iedereen in het parlement gedragen. Zo probeert minister Geert Bourgeois de gemoederen telkens te bedaren door te stellen dat het elke federale entiteit vrij staat om binnen haar bevoegdheden initiatieven te nemen. Hij ziet dan ook geen ‘federale recuperatie’ in de federale initiatieven. Deze verzoenende opstelling heeft ongetwijfeld te maken met het feit dat hij als verantwoordelijke minister voor de herdenking, polemieken wil vermijden. Andere partijen zoals de CD&V zijn ook milder in hun opvattingen omtrent de recuperatiekwestie. Zo ziet parlementslid Johan Verstreken (CD&V) geen graten in de initiatieven van de federale overheid en stelt hij daarbij dat *“we geen kleine oorlog mogen voeren over de Grote Oorlog”*.²⁵⁴ De verdeeldheid in het parlement blijft ondanks deze verzoenende opstelling vaak groot, waarbij het opvalt dat de kritiek vaak uit de hoek van het Vlaams Belang komt. Dit is belangrijk om in acht te houden bij het interpreteren van de kritiek. De kritiek op de federale regering komt vooral van een oppositiepartij die streeft naar een onafhankelijk Vlaanderen.

In maart 2013 was er opnieuw onrust in het Vlaamse parlement naar aanleiding van enkele uitspraken van de federale coördinator Paul Breyne in de krant De Standaard.²⁵⁵ In een interview waarschuwde hij voor overcommercialisering van het herdenkingsproject en verwees daarbij naar het gevaar dat het herdenkingsproject van de Vlaamse Overheid wel eens een ‘Vlaamse kermis’ zou kunnen worden. Op dertien maart 2013 uitte parlementslid Jurgen Vanlerberghe (Sp.a) zijn bezorgdheid over de

²⁵³ Vlaams Parlement, *Actuele vraag van Stefaan Sintobin tot Geert Bourgeois, over de federale recuperatie van de herdenking van 100 jaar Eerste Wereldoorlog*, handelingen plenaire vergadering 16 november 2011.

²⁵⁴ Vlaams Parlement, *Actuele vraag van Stefaan Sintobin tot Geert Bourgeois, over de federale recuperatie van de herdenking van 100 jaar Eerste Wereldoorlog*, handelingen plenaire vergadering 16 november 2011.

²⁵⁵ S. Andries, ‘Herdenking WOI mag geen gebruik maken van doden. Paul Breyne maakt balans op jaar na aanstelling als coördinator.’, *De Standaard*, 09.03.2013.

‘imagoschade’ die Vlaanderen zou opgelopen hebben als gevolg van de uitspraken van de federale coördinator.²⁵⁶ In eerste instantie ging de discussie over het zogenaamde gevaar voor overcommercialisering. Op deze discussie wordt verder in het hoofdstuk ingegaan. De discussie kende echter, in de ogen van Stefaan Sintobin, ook een institutionele component. Maar in zijn kritiek in het kader van de commercialisering van de oorlogsherdenking, verwijst de federale coördinator Breyne naar telefoons die hij zou gekregen hebben van Australië en Nieuw-Zeeland. In het artikel stelt hij dat deze hun bezorgdheid zouden geuit hebben over de sereniteit van de Vlaamse herdenking. Dat kan volgens Stefaan Sintobin niet door de beugel:

“Dit is opnieuw een uiting van de Belgische recuperatie van het project ‘100 jaar Grote Oorlog’. Alleen al het feit dat hij zegt dat hij telefoontjes krijgt. Men had Paul Breyne niet moeten opbellen vanuit Nieuw-Zeeland, men had u of minister Bourgeois moeten opbellen. Het wordt tijd dat u nogmaals duidelijk maakt aan de federale coördinator dat de trekker in dit project de Vlaamse Overheid, Bourgeois is, en niet Paul Breyne”

Deze discussies krijgen in het parlement duidelijk een politieke invulling wanneer termen als ‘federale recuperatie’ vooral uit Vlaamsgezinde hoek komen. De discussie illustreert dan ook er onenigheid is over wat nu de rol van de federale overheid kan en mag zijn met betrekking tot de herdenking van 2014-2018. Het valt ook op dat de kritiek uit Vlaamsgezinde hoek gericht is tegen de federale regering en niet tegen Wallonië en de federatie Wallonië-Brussel en dat de kritiek van de federale coördinator zich ook uitsluitend op het herdenkingsproject in Vlaanderen richt. Volgens Frederik Demeyere van Oorlog en Vrede in de Westhoek zal de ene de andere altijd verwijten van recuperatie. Hij verklaart de kritiek van de federale commissaris onder andere door frustratie omdat hij zelf over niet veel middelen beschikt.

“De ene zal de andere altijd verwijten van recuperatie. En dat is altijd hetzelfde verhaal. Bourgeois is daar als eerste mee begonnen en Bourgeois heeft zijn eigen politieke agenda. Bourgeois is van een bepaald kleur en vanuit een bepaalde hoek begonnen. Als Bourgeois minister geweest was in Wallonië, dan gingen de Vlamingen gezegd hebben, ‘je moet er geen Waals verhaal van maken hé’. Wij, als provincie trekken ons eigenlijk heel weinig van die discussie aan [...] Wij lezen die discussies wel, we zijn ervan op de hoogte, maar voor ons raken deze discussies niet aan de taken die wij als provincie opnemen.”²⁵⁷

²⁵⁶ Vlaams Parlement, *actuele vraag van Jurgen Vanlerberghe tot Kris Peeters over de imagoschade voor Vlaanderen als gevolg van de uitspraken van de federale coördinator betreffende de herdenking van de Eerste Wereldoorlog*, handelingen plenaire vergadering 13 maart 2013.

²⁵⁷ Persoonlijk archief, interview Frederik Demeyere, Oorlog en Vrede in de Westhoek, 07.05.2013.

De discussies in het Vlaams parlement zijn één kant van de zaak. Zoals Frederik Demeyere aangaf, raken deze discussies niet aan zijn provinciale werking. In volgend onderdeel wordt onderzocht in hoeverre deze parlementaire discussies invloed hebben op dagelijkse werking van de overheidsprojecten. Hoe verloopt de samenwerking tussen de verschillende overheden in de praktijk?

4.1.2.2 *It takes two to tango*

In hoeverre hebben de institutionele context en de bijhorende politieke discussies invloed op de effectieve samenwerking tussen de verschillende overheden. In de voorbereidingsfase van de herdenkingen is hierover nog niet veel beschikbare informatie, maar toch geven de beleidsdocumenten waarin de herdenking vermeld wordt, een eerste beeld van de samenwerking tussen de overheden. De Vlaamse overheid vermeldt in haar resolutie dat er *“samenwerking en ondersteuning wordt nagestreefd met eventuele initiatieven van het federale niveau, de provincies en gemeenten, en de andere gemeenschappen en gewesten”*. Verder willen ze pleiten bij de federale regering voor een verhoging van de frequentie van het treinverkeer tussen Brussel en de Westhoek.²⁵⁸ Deze omschrijving is nogal vaag, maar hierbij dient rekening gehouden te worden dat bij de opstelling van deze resolutie in 2009 er nog geen informatie beschikbaar was over federale of Franstalige initiatieven om een samenwerking mee na te streven.

In het Vlaams actieplan van 2012 is reeds meer gedetailleerde informatie te vinden. Zo werd er bijvoorbeeld bij de organisatie van provinciale workshops samengewerkt met de federale instellingen zoals het SOMA en het rijksarchief. Verder heeft het Koninklijk legermuseum geparticipeerd aan de opstelling van de studieopdracht rond het project van het herinneringspark 2014-2018.²⁵⁹ Er wordt ook samengewerkt met het departement defensie, waaronder het IV-NIOOO, rond het onderhoud en de toegankelijkheid van de begraafplaatsen.²⁶⁰ Met betrekking tot de samenwerking tussen Vlaanderen, Wallonië en de federatie Wallonië-Brussel wordt de deelname aan een workshop over landschappen en herinneringssites, die doorging in september 2011, vermeld.²⁶¹ Verder werken beide gemeenschappen ook samen met Frankrijk in het kader van INTERREG, ‘De Grote Oorlog herdacht’. Dit gaat onder andere over het oprichten van grensoverschrijdende overlegorganen om een gemeenschappelijke strategie uit te werken rond de herdenking in 2014-2018. Zo zal er bijvoorbeeld

²⁵⁸ Vlaams Parlement, *Voorstel van resolutie betreffende het Vlaamse beleid voor een levende herinnering aan de Eerste Wereldoorlog*, 2008-2009, 30 april 2009, p.4.

²⁵⁹ Vlaamse Regering, ‘100 jaar Grote Oorlog’ *Vlaams Actieplan*, p.55.

²⁶⁰ Vlaamse Regering, ‘100 jaar Grote Oorlog’ *Vlaams Actieplan*, p.56.

²⁶¹ Vlaamse Regering, ‘100 jaar Grote Oorlog’ *Vlaams Actieplan*, p. 57.

een gemeenschappelijke kalender worden opgesteld en een netwerk van de grote musea en sites ontwikkeld.²⁶² Ook Wallonië en de federatie Wallonië-Brussel vermelden in hun politieke documenten dat de honderdjarige herdenking een gelegenheid tot samenwerking moet zijn tussen de verschillende entiteiten in België, maar deze vermelding blijft vaag en is voorlopig niet verder uitgewerkt.²⁶³ In de brochure van de werkgroep ‘Commémorer 14-18’ is een onderdeel voorzien over de samenwerking met andere entiteiten maar daar ligt de focus op samenwerking met het buitenland. Ook het federale niveau vermeldt wel enige samenwerking, maar meer concrete informatie over hoe ze dit willen invullen is op moment van schrijven nog niet beschikbaar.²⁶⁴

Zoals blijkt uit het Vlaamse actieplan zijn er reeds enkele samenwerkingsverbanden tussen de verschillende overheden, maar voorlopig is dit nog eerder beperkt. Dit kan te wijten zijn aan het feit dat de het Franstalige herdenkingsproject en het federale herdenkingsproject minder ver staan dan dat van de Vlaamse regering. Op 16 november 2011 stelde minister Geert Bourgeois “*It takes two to tango.*”²⁶⁵ Daarmee bedoelt hij dat hij streeft naar afstemming en samenwerking met de andere overheden, maar dat er zolang zij geen concretere initiatieven ondernemen, er niet kan worden afgestemd.

Intussen werden er naast de projecten die vermeld worden in het Vlaamse actieplan ook enkele overlegmomenten georganiseerd. Op 3 april 2012 vond er op initiatief van het departement Internationaal Vlaanderen een overleg plaats. Op 2 mei van datzelfde jaar werd het initiatief door de federale commissaris-generaal genomen. Op deze vergadering werden er onder andere afspraken gemaakt over de overlegmethode en communicatie tussen de verschillende regeringen. Daarbij werd beslist dat de coördinatoren van de overheden minstens eenmaal per kwartaal zouden bijeenkomen.²⁶⁶

²⁶² INTERREG IV is een Europees programma voor grensoverschrijdende samenwerking tussen Frankrijk, Wallonië en Vlaanderen. het doel is om economische en sociale uitwisseling te stimuleren tussen Nord-Pas de Calais, Champagne-Ardenne, Picardië in Frankrijk en Wallonië en Vlaanderen. INTERREG- FWVL, *De Groot Oorlog herdacht*, in: <<http://www.interreg-fwvl.eu/nl/projet-detail.php?projectId=16>>, geraadpleegd op 06.06.2013.

²⁶³ Parlement van de federatie Wallonië-Brussel, Proposition de résolution visant à promouvoir la commémoration du centenaire de la première guerre mondiale, 2011-2012, 21 maart 2012.

²⁶⁴ Federaal parlement, Resolutie over de herdenking van 100 jaar Eerste Wereldoorlog (1914-1918), 2012-2013, 7 maart 2013.

²⁶⁵ Vlaams Parlement, *Actuele vraag van Stefaan Sintobin tot Geert Bourgeois, over de federale recuperatie van de herdenking van 100 jaar Eerste Wereldoorlog*, handelingen plenaire vergadering 16 november 2011.

²⁶⁶ Vlaams parlement, *Vraag om uitleg van Johan Verstreken tot Geert Bourgeois over overleg tussen de Vlaamse en de Federale Regering over de federale initiatieven rond '100 jaar Groot Oorlog'*, 2011-2012, 25 mei 2012.

Deze overlegmomenten en samenwerkingsverbanden zorgen er echter niet voor dat de overheden zonder enige spanning hun herdenkingsbeleid uittekenen, zoals bijvoorbeeld bleek uit de reeds besproken discussie in *De Standaard* in maart 2013. De historica Laurence Van Ypersele, voorzitter van de werkgroep ‘Commémorer 14-18’, stelt dat de samenwerkingsproblemen niet enkel te wijten zijn aan het feit dat de Vlaamse regering een zekere voorsprong kent, maar stelt dat de federale regering niet echt de ambitie toont om te fungeren als brug tussen de verschillende federale entiteiten waarbij ze zich afvraagt of dit een gebrek aan politieke wil is. Volgens de historica beweegt er dus te weinig op het federale niveau om een goede samenwerking te institutionaliseren. Ze vindt ook de relatie tussen Vlaanderen en Wallonië is in dit opzicht gespannen. Ze noemt deze relatie ‘niet evident’ omdat beide overheden met andere perspectieven en waarden werken.²⁶⁷ Op deze verschillende perspectieven en waarden wordt later in dit hoofdstuk teruggekomen. Het is in ieder geval in de voorbereidingsfase van de herdenking reeds duidelijk dat de samenwerking tussen de verschillende overheden niet altijd even vlot verloopt. Dit valt in grote mate te wijten aan de institutionele context waarin de overheden zich bevinden. Zoals Frederik Demeyere aangaf leiden de verschillen in bevoegdheid tot frustratie. De institutionele context heeft duidelijk zijn invloed op het beleidsniveau. In welke mate heeft deze institutionele context een invloed op de lokale spelers, weg van de parlementaire discussies?

4.1.2.3 *De Martelaarssteden*

Het project ‘De martelaarsteden/Les villes martyres’ is een uniek samenwerkingsverband tussen zeven Vlaamse en Waalse steden en gemeenten die hun gemeenschappelijke geschiedenis over Wereldoorlog I naar het grote publiek kenbaar willen maken in 2014-2018. Het gaat om de steden Aarschot, Dendermonde en Leuven aan de Vlaamse kant en Andenne, Dinant, Sambreville en Visé aan de Waalse kant.²⁶⁸

Via campagnes willen ze een wederzijdse stroom van bezoekers aantrekken en hopen door hun project bij te dragen tot gemeenschapsvorming in België over de taalgrens heen. Ze willen de mobiliteit tussen de gemeenschappen bevorderen aan de hand van educatieve, toeristische en culturele projecten omtrent de geschiedenis van Wereldoorlog I. De samenwerking tussen de zeven steden en gemeenten zorgt voor een platform waar kennis en expertise kan worden uitgewisseld. Samen hebben de steden en gemeenten vier projecten opgestart. Een eerste project is een gemeenschappelijke publicatie over het oorlogsverleden in de streek in het Nederlands en Frans. Een tweede is een

²⁶⁷ L.vanYpersele, “Les préparatifs des commémorations de 14-18 par la Fédération Wallonie-Bruxelles et la Wallonie”. In: *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis*, 42 (2012), 2 , p. 196.

²⁶⁸ Persoonlijk archief, Persdossier martelaarssteden: Martelaarsteden herdenken samen 100 jaar Grote Oorlog, p.4.

gelijkaardige tentoonstelling per stad en een derde project betreft een pedagogisch project voor lager en secundair onderwijs. Een laatste project is de aanmaak van een postzegelreeks. Deze initiatieven worden allemaal onder dezelfde communicatiestrategie voorgesteld aan het publiek.²⁶⁹

Dit samenwerkingsverband is uniek omdat het het enigste initiatief is dat de Wereldoorlog over de taalgrens heen zal herdenken. Bij de opstart van het project waren er echter institutionele problemen. Omdat er juridisch gezien geen samenwerkingsverband kan worden opgestart over de taalgrens heen, hebben de Vlaamse steden zich verenigd onder de VZW “Martelaarssteden” en de Waalse steden onder de VZW “Villes Martyres 1914-2014”. Op 3 juli 2012 werd een samenwerkingsovereenkomst tussen deze twee VZW’s getekend.²⁷⁰ Nico Wouters stelt zich vragen bij deze moeilijke institutionalisering van het project en stelt dat niet enkel de institutionele context hier een rol speelt:

“Men kan zich echter de vraag stellen waarom structurele samenwerking zo moeilijk blijft. Omdat instrumenten ontbreken of omdat de politieke wil er niet is om bestaande instrumenten optimaal te gebruiken?”²⁷¹

Joachim Spyns, projectleider van de Vlaamse VZW, erkent dat er op institutioneel vlak veel niet kan, maar stelt dat er op eigen initiatief wel een goede samenwerking ontstaan is tussen de zeven steden en gemeenten. Concreet hebben de VZW’s hebben aan hun kant van de taalgrens bij de subsidiërende overheden budget verkregen en samen hebben ze op federaal niveau subsidies verkregen voor hun publicatie.

“We hebben er gewoon zaak van gemaakt om alle zaken op elkaar af te stemmen en te stroomlijnen in onderlinge afspraken. Iedereen richt zich op zijn eigen gemeenschap voor de subsidies, maar voor de zaken die we ontwikkelen zitten we wel op dezelfde lijn. In Leuven komt er een tentoonstelling, bij ons komt er een historische tentoonstelling, in Aarschot komt er een historische tentoonstelling, bij de Franstalige partners ook, we vullen die natuurlijk allemaal zelf in, maar binnen hetzelfde verhaal van die martelaarssteden.”²⁷²

²⁶⁹ Persoonlijk archief, Persdossier martelaarssteden: Martelaarssteden herdenken samen 100 jaar Grote Oorlog, p.5.

²⁷⁰ N. Wouters, “‘Poor little Belgium’? De Vlaamse en Franstalige herdenkingspolitiek”, in: *Belgisch tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis*, 42 (2012), 2, p.200.

²⁷¹ N. Wouters, op.cit., p.200.

²⁷² Persoonlijk archief, Interview Joachim Spyns en Piet Buysse, Martelaarssteden, 24.04.2013.

Joachim Spyns stelt dat het in hun geval beter zou geweest zijn indien de overheden meer met elkaar zouden spreken om de zaken te stroomlijnen. De VZW's worden namelijk geconfronteerd met de verschillende snelheden van de overheden en de late start van het Federaal subsidiereglement. De Belgische institutionele context heeft in die zin dus een zekere belemmerende invloed gehad maar dit hoeft volgens de projectleider geen samenwerkingsverband in de weg te staan. Piet Buysse (CD&V, burgemeester van Dendermonde), voorzitter van de Vlaamse VZW, stelt zich scherper op en vindt het debat van Vlaanderen naar België toe een vals debat, en vindt niet dat de federale regering het Vlaamse project recupereert. Volgens hem dat de federale regering echter ondanks haar beperkte bevoegdheden toch sneller actie moeten ondernemen, waarbij defensie het voortouw zou moeten nemen. Het traag op gang komen van een federaal beleid koppelt hij de institutionele crisis, waar het debat over de staatshervorming van de staat voor vertraging zorgde in de beleidsdomeinen. Volgens Kim van Belleghem, projectcoördinator van BIE, heeft de moeilijke samenwerking tussen de twee landsdelen echter niet enkel te maken met politiek maar ook met het feit dat de sectoren elkaar niet kennen, er is geen traditie van samenwerking.²⁷³

²⁷³ Persoonlijk archief, interview met Kim Van Belleghem, Projectvereniging BIE, 23.04.2013.

4.2 De maatschappelijke context van de herdenkingen

4.2.1 *Historici en de politiek van de herinnering*

In Frankrijk werd in december 2007 de Kaspi commissie opgericht. Het doel hiervan was nadenken over de toekomst en de modernisering van herdenkingen waarbij de focus lag op publieke herdenkingsplechtigheden. De commissie bestond uit universitaire experts en stond onder leiding van de historicus André Kaspi.²⁷⁴ In 2008 formuleerde de commissie enkele conclusies over de betrokken actoren en de nationale herdenkingen met hun vorm, inhoud en huidige betekenis. Er werden ook suggesties geformuleerd voor een grotere participatie van de burgers en de jeugd in deze ceremonies.²⁷⁵ Deze inspanning van de Franse regering om historici inspraak te geven in hun beleid omtrent herdenkingen kent geen equivalent in België. Het Vlaams Vredesinstituut stelde in zijn onderzoek over hedendaagse oorlogsherdenking dat oorlogsherdenkingen op een keerpunt zijn gekomen en dat er moet worden nagedacht over hoe herdenkingspraktijken kunnen inspelen op de noden van de hedendaagse samenleving. Initiatieven zoals de Kaspi-commissie zijn volgens het Vlaams Vredesinstituut hiertoe een goede stap. Het instituut raadt dan ook de regeringen aan om zo'n reflectieproces te ondernemen.²⁷⁶ De Kaspi-commissie in Frankrijk is een goed voorbeeld van hoe politici en historici zich samen engageren in herdenkingsprojecten. Hoe verloopt in België de samenwerking tussen historici en politici?

Wanneer in er in de Belgische senaat een wetsvoorstel wordt aangekondigd omtrent het aanstellen van een bijzondere commissie, belast met het bestuderen van de relatie tussen de nationale politieke overheid, het historisch onderzoek en de verwachtingen van de samenleving inzake geschiedenis en gedachtenis, ontstond er commotie bij historici.²⁷⁷ Deze commotie rond het aangekondigde wetsvoorstel is indicatief voor de spanning tussen historici en politici in België. Wanneer het wetsvoorstel werd aangekondigd reageerden in 2006 tal van Belgische historici, zowel Vlaamse als Waalse, in een manifest 'Geschiedenis is meer dan herinneren', verschenen in *De Standaard en Le*

²⁷⁴ Rapport de la commission de reflexion sur la modernisation des commemorations publiques sous la presidence d'André Kaspi, november 2008, p.11.

²⁷⁵ Rapport de la commission de reflexion sur la modernisation des commemorations publiques sous la presidence d'André Kaspi, november 2008, p. 12-13.

²⁷⁶ F. Migneault, I. La O' en M. Van Alstein, *Oorlogsherdenking herdacht*. Brussel, Vlaams Vredesinstituut, 2010, p.35.

²⁷⁷ Cfr. infra. Belgische Senaat, *Voorstel tot het instellen van een bijzondere commissie belast met het bestuderen van de relatie tussen de nationale politieke overheid, het historisch onderzoek en de verwachtingen van de samenleving inzake geschiedenis en gedachtenis*, ingediend door Alain Destexhe en Isabelle Durant, 2005-2006, 14 maart 2006.

Soir.²⁷⁸ In dit manifest namen de historici een sceptische houding in tegenover de term ‘herinneringsplicht’ en klaagden ze de nefaste wetgeving omtrent de Belgische archieven aan. De ondertekende historici beschouwden herdenken als een legitieme activiteit voor de overheden, maar ze vroegen om niet aan overacting te doen. Daarmee wilden ze wijzen op het feit dat herinnering niet hetzelfde als geschiedenis. Ze pleitten voor en ‘historische onderzoeks- of kennisplicht’, eerder dan een herinneringsplicht:

*“Herinnering is geen toegangspoort tot kennis, ze mobiliseert het verleden voor een actueel politiek of maatschappelijk project. De geschiedschrijving, van haar kant, eist het statuut van wetenschap op. Ze kan niet ten dienste staan van de politiek, ze heeft niets te zien met emotie. Ze aanvaardt geen dogma’s, kan ingaan tergen gemeenplaatsen. Ze houdt rekening met het geheugen, maar ze beperkt zich daar niet toe.”*²⁷⁹

De historicus Willem Erauw ging hierop verder en stelde dat een ‘herinneringscultus’ geleid heeft tot een maniakale ‘herinneringsdrang’.

*“De cultus van de herinnering ontpopt zich in een herinneringsplicht, die onze maatschappij moet behoeden voor ideologische en politieke ontsporingen. Het is begrijpelijk dat historici die zich dagdagelijks op een wetenschappelijke manier bezighouden met het verleden, kritisch staan tegenover die evolutie. Hun streven naar objectieve kennis is van geheel andere orde dan de emotionele relatie met het verleden in de herinneringscultus. Historici staan dan ook huiverig tegenover de opgezweepte gevoelens die ermee gepaard gaan en waartoe de herinneringsplicht, aanleiding kan geven in slogans à la Nooit meervergeten, nooit meer oorlog, nooit meer auschwitz.”*²⁸⁰

Het wetsvoorstel werd niet aangenomen waardoor er geen commissie werd opgericht. Hoewel historici zich in het protest tegen dit wetsvoorstel over de taalgrens heen samen engageerden historici is het toch van belang erop te wijzen dat er aan weerszijden van de taalgrens een andere context is waarin historici actief zijn. Volgens Nico Wouters heerst er in Vlaanderen een klimaat waar kritische stemmen het beleid meebepalen. Instellingen zoals erfgoedcellen, het FARO en het Vlaams Vredesinstituut zijn actoren die vaak kritisch staan tegenover het Vlaamse beleid en het zo mee beïnvloeden. Het Vlaams Vredesinstituut heeft bijvoorbeeld in het kader van de herdenkingen enkele

²⁷⁸ “Geschiedenis is meer dan herinneren”, in: *De Standaard*, 25.01.2006.

²⁷⁹ “Geschiedenis is meer dan herinneren”, in: *De Standaard*, 25.01.2006.

²⁸⁰ W. Erauw, “Herinneringscultuur, herdenkingsplicht en de historici in onze democratie. Over de omgang met de geschiedenis van de twintigste eeuw en de erfenis van het totalitarisme.” In: *Cahiers d'Histoire du Temps présent*, 17 (2006), p. 253.

kritische nota's gepubliceerd rond herinneringseducatie en de vredesboodschap die de overheid wil verspreiden aan de hand van haar herdenkingsproject. Wouters stelt dat deze instellingen in het systeem zitten en op die manier een reële invloed hebben op het beleid.²⁸¹

In Franstalig België is dit volgens Wouters een ander verhaal. Kritische stemmen ontbreken daar niet maar zijn ook geen equivalent voor de kritische Vlaamse actoren. In Luik is er bijvoorbeeld het centrum *Les Territoires de la mémoire* dat erkend wordt door de Franse gemeenschap en welke herinneringsprojecten ondersteunt die gericht zijn op burgeropvoeding en versterking van het democratische weefsel. Ook de cel binnen het departement onderwijs *Democratie et Barbarie* geldt als een belangrijke speler in Franstalig België. Het grootste verschil met Vlaanderen is dat de genoemde instellingen een andere relatie hebben met de overheid. Volgens Wouters maken de instellingen in Franstalige België integraal deel uit van een politieke basisconsensus over een morele invulling van herinnering, oftewel “*een rechtstreekse emanatie*” waardoor ze geen autonome kritische rol op zich kunnen nemen.²⁸² Deze consensus waarover hij spreekt is terug te vinden in de vele overheidsinitiatieven omtrent herinnering en educatie. De context waarin historici en instellingen zoals het Vlaams Vredesinstituut of de cel Democratie ou Barbarie zich bevinden is dus wezenlijk anders in Vlaanderen en Wallonië. Zijn deze verschillen merkbaar in hun herdenkingsproject rond Wereldoorlog I? Heeft deze context invloed op de betrokkenheid van de historici in het project?

4.2.2 De maatschappelijke betrokkenheid van historici in Vlaanderen

Op vrijdag vijf februari 2010 hield het Vlaams Instituut voor Geschiedenis, een symposium over de maatschappelijke rol van historici.²⁸³ In dit symposium werd vertrokken van het werk van de historica Els Witte over de habitus van de historicus in de periode 1944-1956. De conclusie van Witte's werk luidde dat in de naoorlogse periode de maatschappelijke rol van de historicus verankerd was in zijn habitus. Hoewel er toen ook al spanningen waren tussen het wetenschappelijk engagement van de historicus en zijn maatschappelijke betrokkenheid, was deze laatste toch vrij groot. Naar aanleiding van het symposium schreven de historici Gita Deneckere en Jo Tollebeek hun visie neer over de habitus en maatschappelijke rol van hedendaagse historici. Volgens Gita Deneckere ligt de klemtoon

²⁸¹ N. Wouters, “‘‘Poor little Belgium’’? De Vlaamse en Franstalige herdenkingspolitiek”, in: *Belgisch tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis*, 42 (2012), 2, p. 202.

²⁸² N. Wouters, op.cit., p.203.

²⁸³ Afkorting: VIGES

op een afname van maatschappelijke betrokkenheid, welke inging vanaf de jaren '70.²⁸⁴ Door verwetenschappelijking en specialisering zijn historici volgens haar vervreemd geraakt van de maatschappij. Hierbij wijst ze op drie hedendaagse ontwikkelingen in de omgang met geschiedenis: de *memoryboom*, de erfgoedhype en de commissies die de overheid instelt om te oordelen over historisch onrecht. Volgens de historica is het manifest 'Geschiedenis is meer dan herinneren' dat in 2006 verscheen een indicatie van deze verwetenschappelijking.²⁸⁵ Deneckere, die het manifest zelf ondertekende, wijzigde haar mening en stelt, net als vele kritische historici, dat erfgoed inderdaad geen geschiedenis is, maar nuanceert dit en stelt dat geschiedenis ook geen *geschiedenis light* is. Erfgoed is namelijk een dominant cultuurbegrip geworden dat een sterke invloed heeft op het beleid, meer dan welke historische analyse ook.

Jo Tollebeek heeft hierover een andere visie en stelt dat historici in de jaren '70 juist wel betrokken waren in de maatschappij, waarbij hij bijvoorbeeld verwees naar de 'vedettencultus' in de jaren '70.²⁸⁶ Daarna zette, en volgens hem terecht, een afname van de sociale rol van historici in. In tegenstelling tot Gita Deneckere, die pleit voor aanwezigheid van historici in de maatschappij via erfgoed en herinnering, kan de historicus volgens Tollebeek zich geen 'gidsrol' toekennen in de hedendaagse samenleving. Hij pleit voor een afstandelijk en kritisch optreden, niet gericht op de zingeving van het heden. Hij staat verder sceptisch tegenover politici die zich bezighouden met geschiedenis.

*"Afstand en zelfrespect. Net als de andere wetenschappen moet de geschiedenis de maatschappij niet dienen, zij hoort haar integendeel dwars te zitten. De historicus moet de samenleving in opspraak brengen."*²⁸⁷

Anno 2013 lijkt het erop dat beide rollen voor een historicus wel kunnen gecombineerd worden. Wat de precieze rol van de historicus naast wetenschappelijk onderzoek is, blijft echter discussie opwekken. Dit blijkt onder andere uit een debat, ontstaan in De Standaard maart 2012, naar aanleiding

²⁸⁴ G. Deneckere, *De habitus van de hedendaagse historicus en de eigentijdse geschiedenis van erfgoed, geheugen en historische commissies: wereldvreemd in eigen land?*, in: VIGES, *De maatschappelijke rol van geschiedenis: historici aan het woord*, Brussel, Koninklijke Vlaamse Academie van België voor wetenschappen en kunsten, 2010, pp.23-29.

²⁸⁵ G. Deneckere, *op.cit.*, p.25.

²⁸⁶ J. Tollebeek, *De samenleving in opspraak. Opmerkingen over de maatschappelijke betrokkenheid van de historicus*, in: VIGES, *De maatschappelijke rol van geschiedenis: historici aan het woord*, Brussel, Koninklijke Vlaamse Academie van België voor wetenschappen en kunsten, 2010, pp.31-38.

²⁸⁷ J. Tollebeek, *op.cit.*, p.38.

van een column door Bart De Wever (N-VA) over de relatie tussen geschiedenis en identiteit.²⁸⁸ In zijn column pleit hij voor een evenwicht tussen geschiedenis als wetenschap en geschiedenis als verhaal en mythe. Volgens Bart De Wever zijn mythes soms meer waard dan de waarheid. Hij vindt het bijgevolg jammer dat in geschiedenisonderwijs gepleit wordt om deconstructie en ontmythologisering voorop te stellen. Het slachtoffer van dit pleidooi is volgens De Wever de Vlaamse identiteit omdat historici op deze manier de functionele waarde van verhalen niet erkennen.

Op deze column kwam reactie van de drie historici (Universiteit van Gent) Koen Aerts, Berber Bevernage en Lore Colaert.²⁸⁹ Volgens hen situeert de tegenstelling zich niet tussen geschiedwetenschap en maatschappelijke functionaliteit of tussen geschiedwetenschap en verhalen, maar wel tussen complexe, methodologisch onderbouwde verhalen aan de ene kant en arbitraire, simplistische verhalen aan de andere kant. De Vlaams-nationalistische identiteit is volgens hen dan ook niet bedreigd. Ze stellen dat ze dominant is en vaak geldigheid op wetenschappelijk terrein claimt. Bij deze wetenschappelijke claim schuilt het probleem volgens de drie historici. Van zodra mythologische verhalen wetenschappelijke pretenties krijgen worden ze gevaarlijk:

“De Wevers essay is een perfect voorbeeld van dergelijke mythologie verpakt als wetenschap”.

Eric Defoort, emeritus professor geschiedenis en voorzitter van de Europese Vrije Alliantie, bood op 6 april 2012 weerwerk.²⁹⁰ Hij gaf de drie historici ‘tweede zit’ omdat ze hun persoonlijke opvattingen in dit debat over identiteit niet verborgen hielden. Dit is in se een aanval op hun maatschappelijk engagement en hun rol als historicus. Moet een historicus zich enkel focussen op wetenschappelijk onderzoek en zich buiten het maatschappelijke debat houden? De historica Gita Deneckere meent dat beide rollen verzoend kunnen worden en nam het in een daaropvolgend opiniestuk op voor de drie historici.²⁹¹ In haar bijdrage haalde ze een citaat aan van Bart De Wever : *“Je moet kiezen wat je wil zijn in het leven, professor of politicus”*. Een opmerkelijke uitspraak volgens Deneckere waarbij ze verwijst naar het feit dat De Wever en Defoort beide probleemloos lijken te combineren. Dat mogen ze van Deneckere, maar dan moeten ze consequent zijn:

“Tegelijk kunnen academici die een maatschappelijke stem laten horen en ethische oordelen vellen – voor zover die niet in het Vlaams-nationale kraam passen – maar beter hun mond

²⁸⁸ B. Dewever, “Wat Lisa Simpson ons over onszelf leert”, in: *De Standaard*, 24.03.2012.

²⁸⁹ K. Aerts, B. Bevernage en L. Colaert, “Ieder zijn verhaal. Drie historici versus een historicus.”, in: *De Standaard*, 05.04.2012.

²⁹⁰ E. Defoort, “De rest is geschiedenis”, in: *De Standaard*, 07.04.2012.

²⁹¹ G. Deneckere, « De terugkeer van Lisa Simpson », in : *De Standaard*, 11.04.2012.

houden. Engagement mag wel voor historici die bijdragen tot 'een goed verbeelde identiteit' maar niet voor hen die de solidariteit elders zoeken”

Volgens de historica kunnen en moeten historici door hun engagement de maatschappij in opspraak brengen:

“Historici zijn inderdaad vaak vervelende spelbrekers. Het is hun kritische taak politici die de geschiedenis gebruiken om koste wat het kost hun groot gelijk te halen te ontmaskeren. Zeker als diezelfde politici zich op de koop toe op hun gezag van historicus beroepen.”

Deze discussie is een indicatie dat historici vandaag de dag aanwezig zijn in het maatschappelijk debat, maar volgens de historici Bruno De Wever en Rudi Van Doorslaer is dit in het huidige klimaat geen evidentie. Historici worden vandaag beoordeeld volgens de maatstaven die gangbaar zijn in de exacte wetenschappen. Om promotie te krijgen moeten er minimaal twee publicaties per jaar geschreven worden voor A1-tijdschriften, doorgaans in het Engels. Wie dit, volgens De Wever, ernstig wilt doen, houdt weinig tijd over om boeken te schrijven of tentoonstellingen te organiseren die mikken op een breed publiek in eigen land.²⁹² De Wever verwijt hier ook enige gemakzucht aan de media. Hij wijst op het belang van historici in het publiek debat maar dit kan volgens hem niet zonder medewerking van kwaliteitskranten of programma's zoals de kruitfabriek en Reyers Laat.

“Ik verwijt de media niet dat ze niet alle academici kennen. Ik vind het wel erg dat ze weigeren contact met hen op te nemen, gewoon omdat het onderwerp zagezegd 'te moeilijk' is.”²⁹³

Uit deze voorbeelden blijkt dat historici en politici in Vlaanderen soms op gespannen voet staan. Dit heeft zeker te maken met de context waarin historici en andere instellingen zoals erfgoedorganisaties zich bevinden in Vlaanderen. Het verschil met de context in Franstalig België is een interessant uitgangspunt om de rol van historici in het herdenkingsproject voor 2014- 2018 te bekijken. Heeft de politiek van de herinnering in Wallonië en de afwezigheid daarvan in Vlaanderen een invloed op de betrokkenheid van historici bij de herdenking? Stellen Vlaamse historici zich daarom kritisch op tegenover de overheden?

²⁹² H. Van Humbeeck en W. Pauli, interview met Bruno Dewever en Rudi Van Doorslaer, in: *Knack*, 13.02.2013, p.42

²⁹³ H. Van Humbeeck en W. Pauli, interview met Bruno Dewever en Rudi Van Doorslaer , p.43.

4.2.3 *Historici en de honderdjarige herdenking van Wereldoorlog I*

De drie overheden die in dit hoofdstuk besproken worden organiseren hun beleid omtrent de herdenking op een andere manier. Op federaal niveau is er naast een organisatiecomité met overheidsdiensten ook een wetenschappelijke comité aangesteld. Dit comité, bestaande uit historici uit verschillende Belgische universiteiten en een vertegenwoordiger van het departement herinnering en communicatie van het IV-NIOO, geeft wetenschappelijke en historische adviezen en evalueert de subsidieaanvragen voor lokale projecten. Op Vlaams niveau is er geen wetenschappelijk comité aangesteld en zijn er geen historici aanwezig in het organisatiecomité. Naast dit organisatiecomité werd wel een ‘beschermcomité’ opgericht, maar ook daar geen historici in aanwezig.²⁹⁴

Bij Wallonië en de federatie Wallonië-Brussel werd geen afzonderlijk wetenschappelijk comité opgericht, maar maken er wel historici deel uit van het organisatiecomité. Dit organisatiecomité staat onder het voorzitterschap van de historica Laurence Van Ypersele. Het comité bestaat naast historici ook uit politici en vertegenwoordiging van CRECCIDE.²⁹⁵ Het tekent de grote lijnen uit voor de herdenking en staat in voor de evaluatie van subsidieaanvragen voor projecten.

De aanwezigheid van historici in het comité is een bewuste keuze:

“On ne commémore pas tout et n’importe quoi. Au plan de la mémoire officielle, il y a bel et bien un choix du passé qui implique des politiques de mémoire [...] Toutefois ce choix ne peut être ni tout à fait arbitraire ni en contradiction avec la vérité historique. En effet, on peut user et abuser de la mémoire. Il y a donc une réelle nécessité d’historiser la mémoire, contre les abus de la mémoire livrée à elle-même. C’est dans cette optique, d’ailleurs, que Rudy Demotte a souhaité la présence significative de scientifiques dans ce groupe de travail. C’est aussi dans cette optique que les historiens concernés ont décidé de s’engager dans le processus commémoratif au service de la société : il s’agit, pour eux, de veiller à l’historicité de ce que les politiques choisiront de commémorer; il s’agit aussi de rendre public les choix fait par les politiques.”²⁹⁶

De Vlaamse overheid is de enige overheid die geen historici betreft in het ontwerp van haar beleid of bij de toekenning van subsidies aan lokale projecten. Is dit het gevolg van de spanningen die er

²⁹⁴ Cfr. Infra.

²⁹⁵ Cfr. Infra.

²⁹⁶ L.vanYpersele, “Les préparatifs des commémorations de 14-18 par la Fédération Wallonie-Bruxelles et la Wallonie”. In: *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis*, 42 (2012), 2, p.193.

heersen in Vlaanderen tussen politici en historici, zoals hierboven geschetst? Worden er in Vlaanderen geen historici betrokken omdat ze zich soms kritisch uitlaten tegenover politici in de media? Hoe reageren Vlaamse historici hier op?

De historicus Nico Wouters uitte zijn ongenoegen over de samenstelling van het Vlaamse organisatiecomité omdat er op geen enkele manier Belgische of Vlaamse specialisten betrokken werden bij de voorbereidende fase van het herdenkingsprogramma. Dat iemand als Sophie de Schaepdrijver, specialiste binnen het vakgebied op vlak van Wereldoorlog I, niet gecontacteerd werd door de Vlaamse Overheid vindt hij veelzeggend.²⁹⁷ Kris Peeters reageerde op deze kritiek in De Standaard:

“Wat met mevrouw De Schaepdrijver gebeurd is, is pijnlijk.”²⁹⁸ Ik wens me daar als bevoegde minister voor te verontschuldigen. Ik heb bij de lancering van 100 jaar Grote Oorlog aangekondigd dat ik een beschermcomité wil oprichten met gezaghebbende en neutrale stemmen. Zij is iemand die daarvoor zeker in aanmerking komt. Maar ik wil met klem tegenspreken dat we kritische stemmen uit het debat zouden weren. Die gedachte is academici onwaardig.”²⁹⁹

Dit beschermcomité is er intussen gekomen, maar ook daar zitten geen academici in. Werden er academici uitgenodigd voor het comité? Zoja, waren ze dan niet bereid om toe te treden? Kwam deze vraag van de Vlaamse regering te laat? Minister Geert Bourgeois treedt Kris Peeters bij door te stellen dat Vlaanderen de geschiedenis niet wil herschrijven en dat hij inderdaad geen wetenschappers gebeld heeft omdat hij stelt zichzelf verantwoordelijk stelt voor de subsidiering van infrastructuur en evenementen, en niet voor de betrokkenheid van historici.³⁰⁰

Op 16 november 2011 werd hierover gedebatteerd in het Vlaams parlement.³⁰¹ Daar bleek er geen eensgezindheid te bestaan over de rol van historici in het Vlaamse herdenkingsproject. Parlements lid

²⁹⁷ N. Wouters, “‘Poor little Belgium’? De Vlaamse en Franstalige herdenkingspolitiek”, in: *Belgisch tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis*, 42 (2012), 2, p.199.

²⁹⁸ Sophie de Schaepdrijver had contact opgenomen met de Vlaamse Overheid in verband met het herdenkingsproject voor een eventuele samenwerking. Ze werd daarop vriendelijk gevraagd even te vermelden wat haar specialiteit nu weer was.

²⁹⁹ W. Vandriessche, “De kleine oorlog om de Grote Oorlog”, in: *De Standaard*, 12.11.2011.

³⁰⁰ W. Vandriessche, “De kleine oorlog om de Grote Oorlog”, in: *De Standaard*, 12.11.2011.

³⁰¹ Vlaams Parlement, *Actuele vraag van Bart Caron tot Kris Peeters over de kritiek van sommige historici op de Vlaamse initiatieven in het kader van de herdenking van de Eerste Wereldoorlog en Actuele vraag Karim Van*

Bart Caron (Groen) vroeg zich af of het niet ‘zeer zinvol’ zou zijn om historici en wetenschappers nauwer te betrekken bij het project, *“alstublieft breng die historici in dat verhaal binnen”*. Minister Geert Bourgeois was niet opgezet met de kritiek over de onvoldoende betrokkenheid van wetenschappers. *“Ofwel is dit een groot misverstand, ofwel is dit intentioneel, met de bedoeling om dit project in een kwaad daglicht te stellen.”* Bourgeois verdedigt het herdenkingsproject door enkele initiatieven en studies binnen het herdenkingsproject op te noemen, waarin wetenschappers betrokken werden. Hij verwees onder andere naar de studie van het steunpunt Buitenlands Beleid, het wetenschappelijk onderzoek binnen het VIEO en de medewerking van historici aan de vijf strategische projecten die de Vlaamse overheid subsidieert. Hij wees ook op de decretale opdracht die enkele Vlaamse musea hebben om aan wetenschappelijk onderzoek te doen. Als voorbeeld geeft hij het *In Flanders Fields* museum waar professoren Jean Bourgeois, Koen Koch, Bruno De Wever en Sophie De Schaepdrijver actief zijn. Bourgeois vulde zijn pleidooi aan met de stelling dat, wanneer de Vlaamse Overheid zelf tentoonstellingen of projecten zal opzetten, wat tot nog toe niet de bedoeling geweest was, het dan vanzelfsprekend zal zijn dat ze zich zullen laten begeleiden door wetenschappers. Voorlopig ligt volgens Bourgeois het initiatief bij de steden en verenigingen die beroep doen op historici.

Over de betrokkenheid van historici in de commissies die de toeristische projecten moeten goedkeuren, zegt Bourgeois echter niets. Bart Caron stelde voor om ‘een heel bescheiden stap’ te zetten door een wetenschappelijk comité op te richten, die het gehele project wetenschappelijk kan ondersteunen. Karim van Overmeire (N-VA) was niet overtuigd van dit voorstel en stelde dat Bart Caron op deze manier insinueert dat ze fout bezig zijn. Als er sprake zou zijn van een verborgen politieke agenda binnen dit herdenkingsproject dan stelde hij zich de vraag wie deze verborgen agenda heeft:

“ is dat de Vlaamse Regering of zijn het degenen die kritiek hebben, en die hopen om door die kritiek een platform te krijgen, niet om nieuwe wetenschappelijke inzichten aan te brengen, maar om specifieke politieke standpunten naar voren te brengen?”

Als verantwoordelijke minister voor het herdenkingsproject gaat minister Geert Bourgeois in de verdediging door allerhande projecten op te noemen waar historici wel betrokken zijn. Het valt echter op dat hij een belangrijk punt van kritiek, de afwezigheid van experts in het comité die de subsidies toekent, niet verder aan bod laat komen.

Overmeire tot Geert Bourgeois, over de kritiek uit wetenschappelijke hoek op de Vlaamse plannen voor de herdenking van 100 jaar Wereldoorlog I, parlementaire handelingen, 16.11.2011.

Op 2 februari 2012 uitte het Vlaams Vredesinstituut in zijn advies aan de Vlaamse regering de bezorgdheid omtrent de gebrekkige betrokkenheid van historici op beleidsniveau.³⁰² Hun advies luidde:

“[...] Dat historici nauwer betrokken moeten worden bij het herdenkingsproject, bijvoorbeeld door hen uit te nodigen voor een overkoepelend adviescomité dat het geheel van het project vanuit wetenschappelijk oogpunt begeleidt, alsook voor specifieke selectiejury's die ingericht worden om subsidies toe te kennen.”³⁰³

Dit advies werd op 14 februari 2012 besproken in het Vlaams parlement, waar de meningen opnieuw verdeeld waren. Jurgen Vanlerberghe (Sp.a) vond de kritiek inzake de beperkte betrokkenheid van historici ‘voor een stuk goedkoop’. Marc Vanden Bussche (Open VLD) verwees opnieuw naar de samenstelling van de commissies die de subsidies toewijzen. Hij wees erop dat de ambtenaren van Toerisme Vlaanderen hiervoor onvoldoende opgeleid zijn. Bart Caron (Groen) volgde dit discours en stelde dat de samenstelling van de comités te eenzijdig toeristisch is. Hij mist een inhoudelijke visionaire benadering en een inbreng vanuit de cultuur- en erfgoedwereld. Ook Johan Versterken (CD&V) stelt dat de betrokkenheid van de historici nog kan verbeteren. Lieven Dehandschutter (N-VA) merkte op dat deze kritiek niet belet om academici in de komende jaren te betrekken bij initiatieven. Academici kunnen trouwens altijd hun mening of visie ventileren over WOI. Thomas Baum, directeur van het Vlaams Vredesinstituut sloot het debat af door te stellen dat het interessant zou zijn een conferentie te organiseren waarop historici debatteren over de herdenking en de aanpak ervan door de verschillende politieke overheden. In beide parlementaire discussies valt het op dat de kritiek op het comité die de subsidies toekent wordt aangehaald door parlementariërs, maar dat de verantwoordelijke minister, Geert Bourgeois, hier niet verder op ingaat.

Naast het opnoemen van projecten waarin wetenschappers betrokken werden gaat Geert Bourgeois de kritiek over het gebrek aan betrokkenheid bij historici ook tegen door te stellen dat op het lokale niveau wel heel wat wetenschappers actief zijn. Zo wijzen ook Piet Buysse, Joachim Spyns en Kim Van Belleghem in de interviews op het feit dat in lokale projecten wel heel wat historici aan het werk zijn.

³⁰² Vlaams Vredesinstituut, *advies: 100 jaar Eerste Wereldoorlog In het teken van vrede*, Brussel, Vlaams Vredesinstituut, 2012.

³⁰³ Vlaams Vredesinstituut, *advies: 100 jaar Eerste Wereldoorlog In het teken van vrede*, Brussel, Vlaams Vredesinstituut, 2012, pp.5-6.

Joachim Spyns kan zich wel vinden in de kritiek van historici:

“Ik ben akkoord met die kritiek dat zij bij wijze van spreken in 2009 aangeschreven konden zijn en dat er dan wetenschappelijke comités zouden moeten gekomen zijn die nadachten over de accenten waarop de subsidieregeling zou worden toegespitst. Dat lijkt mij een terechte kritiek en dat is waarschijnlijk niet gebeurd [...]”³⁰⁴

Hij stelt echter wel dat de rol van de universiteiten op dit ogenblik bijzonder miniem is. Zoals Geert Bourgeois terecht opmerkte zijn er op het lokale vlak veel historici aan het werk. De kritiek over de gebrekkige betrokkenheid van historici moet gekaderd worden in zijn context. Bij de omkadering en invulling van het project op beleidsniveau is er geen wetenschappelijk comité aangesteld geweest, waar academici terecht kritiek over hebben geuit. Er mag echter niet uit het oog verloren worden dat op lokaal vlak, bijvoorbeeld in erfgoedcellen, er wel een grote betrokkenheid is van historici. Kim Van Belleghem, haalt hierbij het belangrijke verschil aan tussen publieksgeschiedenis en academische geschiedenis, maar stelt hierbij dat de twee niet noodzakelijk tegengestelden moeten zijn.

“Vanuit de erfgoedcel vertrekken we niet van een wetenschappelijke onderzoeksvraag, dat is een andere insteek, wij vertrekken vanuit het erfgoed. Maar als je die twee helemaal van elkaar loskoppelt, verlies je zoveel, samenwerking maakt het juist boeiend. Het is een oefening hoe je beide op elkaar kan afstemmen.”³⁰⁵

Ook Frederik Demeyere volgt deze visie. Hij verklaart de frustratie van academici deels door het feit dat lokale historici speelruimte en budget hebben binnen de instellingen waarin ze werken terwijl het budget van academici binnen het herdenkingsproject voorlopig beperkt is.³⁰⁶

Publieksgeschiedenis vond recent ingang in het universitair onderwijs. Zo werd op 6 oktober 2007 het Instituut voor Publieksgeschiedenis (Universiteit Gent) opgericht door de historici Gita Deneckere en Bruno De Wever. Publieksgeschiedenis wordt door de stichters benaderd als history plus. Een publiekshistoricus combineert kennis en vaardigheden van academici met competenties die belangrijk zijn voor het brengen van geschiedenis naar een groot publiek. Publieksgeschiedenis is immers geen kwestie van versimpelen of vulgariseren in een pejoratieve zin. Daarom pleiten ze voor een brug tussen de samenleving en academische wereld. Een recent initiatief van het IPG en het Vlaams Vredesinstituut getuigt van deze toenadering tussen academische geschiedenis en

³⁰⁴ Persoonlijk archief, Interview met Joachim Spyns en Piet Buysse, Martelaarsteden, 24.04.2013.

³⁰⁵ Persoonlijk archief, Interview met Kim Van Belleghem, Projectvereniging BIE, 23.04.2013.

³⁰⁶ Persoonlijk archief, Interview met Frederik Demeyere, Oorlog en Vrede in de Westhoek, 07.05.2013.

publieksgeschiedenis.³⁰⁷ In het kader van de honderdjarige herdenking verleende het instituut zijn medewerking aan het boek '14-18 van dichtbij. Inspiratiegids voor lokale projecten over de Grote Oorlog', geschreven door Giselle Nath, historica aan de Universiteit van Gent en Maarten Van Alstein, onderzoeker bij het Vlaams Vredesinstituut.³⁰⁸ Het boek wil een inspiratiegids zijn voor een breed publiek van onder andere erfgoedwerkers, heemkundigen, lokale besturen en studenten die een project willen opstarten over het lokale oorlogsverleden. Een eerste luik in het boek wil de aandacht vestigen op een degelijke inhoud en de historische relevantie van lokale projecten. Daarom werden actuele academische inzichten over de bezetting in '14-'18 hertaald naar het grote publiek. Een tweede onderdeel bestaat uit een overzicht van mogelijke vormen voor publiekprojecten, telkens voorzien van enkele voorbeelden. In het kader van dit boek werden in het voorjaar van 2013 workshops georganiseerd voor lokale cultuur- en erfgoedwerkers die een project willen uitwerken over de Eerste Wereldoorlog.³⁰⁹

In het kader van de herdenkingen van 2014-2018 stelt Nico Wouters zich de vraag over welke positie de historicus moet innemen bij de organisatie van de herdenkingen.

“Voor historici roept dit alleszins op tot zelfreflectie. Dat academische historici al lang niet meer de belangrijkste actoren zijn op het veld van de omgang met de geschiedenis is wel duidelijk [...] Hoe verhouden we ons tot die ontwikkeling en hoe definiëren we onze veranderende rol? [...] De omvang en de aard van de herdenkingsprogramma's 2014-2018 maken die vragen opnieuw relevanter dan ooit. Worden we actieve spelers die midden in het centrum de herinnering mee gaan construeren?”³¹⁰

³⁰⁷ Persoonlijk Archief, *Publieksgeschiedenis in Vlaanderen tussen erfgoed, herinnering en media* (B. Dewever en G. Deneckere).

³⁰⁸ G. Nath en M. Van Alstein, *14-18 van dichtbij. Inspiratiegids voor lokale projecten over de Grote Oorlog*, Leuven/Den Haag, Acco, 2012.

³⁰⁹ Gregory Vercauteren, *Workshops 14-18 van dichtbij*, in: < <http://www.faronet.be/blogs/gregory-vercauteren/workshops-14-18-van-dichtbij>>, geraadpleegd op 23.05.2013.

³¹⁰ N. Wouters, “‘Poor little Belgium’? De Vlaamse en Franstalige herdenkingspolitiek”, in: *Belgisch tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis*, 42 (2012), 2, p.205.

4.2.4 Wetenschappelijke onderbouw

Naast de kritiek inzake hun betrokkenheid op beleidsniveau, hebben sommige Vlaamse historici bedenkingen geuit bij de budgettaire invulling van het project door de Vlaamse overheid. De kritiek luidt dat het project onvoldoende wetenschappelijke onderbouw zou hebben. Zo is er in het Vlaamse herdenkingsprogramma geen specifiek budget voorzien voor wetenschappelijk onderzoek. Volgens de historicus Nico Wouters wordt wetenschappelijk onderzoek op deze manier een afgeleid product van erfgoedprojecten of toeristische programma's. Voor budgettering van wetenschappelijk onderzoek wordt er verwezen naar de normale kanalen zoals het FWO. Een beleidskeuze volgens Wouters die niet aansluit bij het afficheren van wetenschappelijk onderzoek als een belangrijk speerpunt.

“Wetenschappelijk onderzoek fungeert nu immers louter als een leeg ‘kwaliteitsetiket’, een schaamlap die een politieke agenda moet legitimeren.”³¹¹

Op de studiedag van 16 juni 2011 werd het gebrek aan budget voor wetenschappelijk onderzoek aangehaald als pijnpunt. De leden van het panel pleitten sterk voor het opstarten van fundamenteel wetenschappelijk onderzoek over WOI om de lacunes in de kennis en een aanvulling te kunnen zijn naast de projecten van zuiver toeristische aard.

Deze kritiek vinden we niet terug bij de werkgroep van Wallonië en de federatie Wallonië-Brussel. Dit is het gevolg van het feit dat in deze werkgroep wel historici betrokken worden. Verder investeert de werkgroep in twee interuniversitaire projecten. Een eerste heet *‘Pourquoi et comment commémorer la Grande Guerre en 2014-2018 ?’*. In 2013 wordt hierover een colloquium en onderzoek georganiseerd over de herdenkingen van de Eerste Wereldoorlog. In het colloquium worden verschillende betrokken actoren uit de politieke en academische wereld, culturele en toeristische wereld etc. betrokken. Daar zal het de bedoeling zijn om een reflexief kader te ontwikkelen voor het onderzoek. Het ander project heet *‘L’expérience de la Première Guerre mondiale en Belgique et l’évolution du droit international’*. Dit project vertrekt vanuit het geweld dat kenmerkend was voor de inval en de bezetting van België in het begin van de oorlog. De schending van België's neutraliteit werd gezien als een mislukking van het internationaal recht. In dit onderzoek wordt gefocust op de ondernemingen die werden genomen in het interbellum om deze lacunes in het internationaal recht te herstellen. Hierbij zal onder andere de rol van Belgische juristen in dit conflict worden bekeken. Het project wordt ingevuld door drie doctoraten en afgesloten met een internationaal colloquium.³¹²

³¹¹ N. Wouters, “‘Poor little Belgium’? De Vlaamse en Franstalige herdenkingspolitiek”, in: *Belgisch tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis*, 42 (2012), 2, p. 199.

³¹² *Commémorer 14-18, Plan d’action de la Wallonie et de la fédération Wallonie-Bruxelles*, p.47.

4.3 Het verhaal van België in Wereldoorlog I

4.3.1 *Vergeten vs. Herinneren*

Herdenken impliceert niet alleen herinneren, herdenken impliceert ook vergeten. Wat wordt herdacht en wat wordt niet herdacht? De casus van de martelaarssteden is in het kader van de herdenking van Wereldoorlog I een goed voorbeeld. In haar artikel ‘Gemartelde steden en verwoeste gewesten, twee legaten van 1914-1918’ gaat de historica Sophie de Schaepdrijver in op de plaats van de martelaarssteden in de dynamiek van de herinnering.³¹³ Tamines, één van deze steden, was ooit internationaal bekend door de gruwelijke mishandeling van de bevolking door Duitse soldaten bij het begin van de oorlog in 1914. Tijdens de oorlog werden de moorden door de nabestaanden in stilte herdacht omdat het bezettingsregime de herdenking van de gebeurtenissen verbood. Ze werden afgeschilderd als ‘strafexpedities tegen burgersluipschutters’.³¹⁴ Na de oorlog herdachten de getroffen steden hun trauma publiek door voorlopige monumenten op te trekken en plannen te maken voor permanente gedenktekens. De internationale erkenning van België als martelaarsnatie was evenwel voorbij. De burgerdoden wogen niet op tegen de talloze gestorven soldaten aan het front. In België werd het trauma nog steeds herdacht, maar dit bleef grotendeels lokaal. De Belgische overheid getuigde van niet veel politieke wil en er was gebrek aan geld en consensus omtrent de gedenktekens. Door deze zwakke nationale herdenkingstraditie werd de herdenkingswens in de getroffen steden sterker en steeds meer openbaar.³¹⁵ Deze lokale herdenkingswens veroorzaakte soms conflict over de vormgeving van de monumenten, maar belangrijker was de vraag of Duitsland binnen het herdenkingsgebeuren met een beschuldigende vinger kon worden gewezen. Na Wereldoorlog II bleef deze lokale focus en met het geleidelijk aan verdwijnen van directe getuigen, vervaagde de herinnering. Op dit punt maakt De Schaepdrijver het verschil met de Westhoek. Bij het verdwijnen van de laatste getuigen, kende deze regio de tegenovergestelde beweging. In 1978 werd er daar door plaatselijke historici getuigenissen verzameld van een vijftigtal mannen en vrouwen die de oorlog meegemaakt hadden, als burger of soldaat. Deze werden gebundeld in het boek ‘Van den Grooten Oorlog’. Gebaseerd op dit boek, werd er een enorm populair volksspel ontwikkeld, ‘Nooit brengt een oorlog vrede’. Deze twee initiatieven waren, naast de cruciale aanwezigheid van de Britten, belangrijke triggers voor het voortbestaan van de herdenkingstraditie in de Westhoek.³¹⁶ Het perspectief waarin de herdenkingen zich afspeelden was volgens De Schaepdrijver hierbij van belang.

³¹³ S. De Schaepdrijver, *Gemartelde steden en verwoeste gewesten. Twee legaten van 1914-1948*. In: J. Tollebeek et al. *België: een parcours van herinnering*. Amsterdam, Bakker, 2008, pp. 194- 207.

³¹⁴ S. De Schaepdrijver, *op.cit.*, p.198.

³¹⁵ S. De Schaepdrijver, *op.cit.*, p. 199.

³¹⁶ S. De Schaepdrijver, *op.cit.*, p. 204.

In de frontstreek stonden de oorlogservaring van de gewone mens centraal. Deze benadering versterkte het beeld van een zinloze oorlog zonder schuldigen. In de martelaarssteden was zo'n benadering moeilijker. De herdenking van het oorlogsverleden hield in de martelaarssteden steeds iets beschuldigend in, burgers werden verheven tot martelaren die gestorven waren voor het land, met als schuldigen de Duitse soldaten. Deze benadering verloor echter aan draagwijdte, waardoor de herdenkingscultuur van de Martelaarssteden steeds meer naar de achtergrond schoof. De Schaepdrijver concludeerde:

“De gedenksteen in het Flanders Fields Museum vermeldt dertien door twintigste-eeuws oorlogsgeweld verwoeste steden. Ieper en Verdun staan er naast, onder andere, Coventry, Dresden, Nagasaki en Sarajevo- een strik de oorlog aanklagende opsomming waarin geen plaats is voor Leuven of Dinant. De ene ‘gemartelde stad’ is, in de dynamiek van de herinnering, de andere niet.”³¹⁷

Deze studie toont aan dat binnen de herdenking van Wereldoorlog I in België niet altijd plaats was voor het volledige verhaal van België in de oorlog. Daarom is het interessant om te onderzoeken hoe dit zal verlopen in 2014-2018? Zal er in 2014-2018 plaats zijn voor verhalen als deze van de Martelaarssteden? Welke verhalen zullen aan bod komen? In het kader van de voorbereiding op 2014-2018 werd hierover reeds bezorgdheid geuit. Zo riepen Benedict Wydooghe en Dominique Nuytens (verbonden aan het expertisecentrum Kunst en Cultuur aan KATHO) op tot het afstappen van ‘gestroomlijnde en voorgekauwde verhalen’.³¹⁸

“Over precies twee jaar zal een lawine van herdenkingen van de Eerste Wereldoorlog over ons uitgestort worden. Laten we daarbij niet vergeten dat we het verleden altijd selectief bekijken. We worden opgedragen te herdenken wat het beste uitkomt.”

In hun opiniestuk waarschuwden de auteurs voor het gevaar van het hedendaagse gebruik van het oorlogsverleden. Dit zou volgens hen kunnen leiden tot mainstream-verhalen, waar iedereen zijn eigen belangen wil uithalen. Ook Giselle Nath, historica aan de Universiteit van Gent en het IPG, vraagt zich af of *“weerbare verhalen toppers kunnen zijn op de culturele agenda”*. Ze doet een oproep om naast de welbekende verhalen over de soldaat in de Westhoek ook de dwangarbeider in bezet gebied

³¹⁷ S. De Schaepdrijver, *op.cit.*, p. 207.

³¹⁸ B. Wydooghe en D. Nuytens, “Van de Last Post naar de Lost Past”, in: *De Standaard*, 10.11.2012.

aan bod te laten komen. “Gebruik de ellende van miljoenen mensen niet om een simplistisch verhaal te vertellen.”³¹⁹

4.3.2 Wat zal herdacht worden in 2014-2018 ?

Aangezien de herdenkingen nog volop in hun voorbereidingsfase zijn is het natuurlijk niet exact te bepalen hoe de talrijke evenementen en projecten precies zullen worden ingevuld. In de beleidsdocumenten zijn wel al eerste aanwijzingen te vinden waarop de overheden zich zullen focussen. De federale overheid legt zoals reeds vermeld de focus op drie nationale herdenkingsplechtigheden. In deze plechtigheden wordt vooral gefocust op de militaire mijlpalen van de oorlog. De drie plechtigheden zijn verspreid over de drie gewesten. De eerste gaat door op 4 augustus 2014 in Luik en herdenkt de invasie van België door Duitsland. De tweede plechtigheid vindt plaats op 28 oktober 2014 in Ieper en Nieuwpoort, de frontlijn, waar de 1^e slag bij Ieper zal herdacht worden. De laatste herdenkingsplechtigheid zal doorgaan in Brussel op 11 november 2018 en herdenkt het einde van de oorlog en de heropbouw.³²⁰ Op moment van schrijven is het nog niet duidelijk op welke geografische gebieden men zich zal focussen in hun subsidiebeleid omdat de oproep nog loopt tot 14 juli 2013. In hun resolutie vermelden ze het ‘het hele grondgebied van België’ en staat er een specifieke verwijzing naar de Martelaarssteden.³²¹

Op Vlaams niveau staat er in de resolutie dat het toepassingsgebied van hun project niet beperkt zal blijven tot de Westhoek, maar betrekking zal hebben op heel Vlaanderen. In het bijzonder zal er aandacht besteed worden aan gemeenten die te lijden hebben gehad onder de inval, bezetting en/of eindoffensief. Specifiek verwijzen ze bijvoorbeeld naar de aandacht die zal gegeven worden aan sites en monumenten, gelegen buiten de Westhoek, zoals de Amerikaanse begraafplaats in Waregem of de Antwerpse fortengordel.³²² De vijf strategische projecten bevinden zich in de Westhoek waaronder Ieper, Passendaele, Poperinge, Diksmuide en Nieuwpoort.³²³ De goedgekeurde projecten die subsidies krijgen op Vlaams niveau voor infrastructuur en evenementen zijn reeds bekend. Daar komen naast

³¹⁹ G. Nath, *Een ongevaarlijke oorlog. Voorbij de commercie en de clichés?*, in: <<http://www.ipg.ugent.be/archives/1698>>, 22.11.2012.

³²⁰ Secretariaat van het Federaal Organisatiecomité, *Nationale ceremoniën*, in: <<http://be14-18.be/nl/evenementen/nationale-ceremoni%C3%ABn>>, geraadpleegd op 11.06.2013.

³²¹ Federaal parlement, *Resolutie over de herdenking van 100 jaar Eerste Wereldoorlog (1914-1918)*, 2012-2013, 7 maart 2013.

³²² Vlaams Parlement, *Voorstel van resolutie betreffende het Vlaamse beleid voor een levende herinnering aan de Eerste Wereldoorlog*, 2008-2009, 30 april 2009.

³²³ Vlaamse Regering, *Brochure 100 jaar Grote Oorlog in Vlaanderen*, november 2011, p.21.

enkele projecten in de Westhoek ook veel andere projecten aan bod.³²⁴ De Vlaamse Overheid volgt in deze zin zijn resolutie door een divers aanbod te subsidiëren. Een voorbeeld is het project van de projectvereniging BIE, *‘Zeven gemeentes tijdens veertien achttien. De mens in tijden van oorlog.’* Dit project wil de oorlogsgeschiedenis van de gemeenten Roeselare, Staden, Ingelmunster, Lichtervelde, Moorslede, Izegem en Hoogdele vertellen. Een belangrijke motivatie hierbij was om ‘de andere kant’ van het front te belichten, naast het verhaal van de Westhoek.³²⁵

In de resolutie van Wallonië en de federatie Wallonië-Brussel wordt geen specifiek geografisch gebied vermeld maar dit is wel terug te vinden op hun website en in het artikel van Laurence Van Ypersele. Ze leggen hun focus op Luik, Namen, Bergen, Charlerloi, Komen-Ploegsteert en de Martelaarsteden.³²⁶ Net als op federaal niveau is er nog niets bekend over de bestemming van de subsidie-uitgaven omdat de oproep nog loopt. In deze context is het belangrijk om één van hun doelstellingen nog eens te vermelden. In deze doelstelling wordt duidelijk aangegeven dat ze een ander verhaal dan dat van de Westhoek willen vertellen.

*“Notoriété: La partie francophone du pays a connu la guerre comme l’ensemble de la Belgique. L’histoire des combats ne se limite en effet pas aux tranchées du Westhoek mais elle recouvre également les batailles sanglantes de la guerre de mouvement d’août 14. A côté des combats, on soulignera aussi que l’expérience la plus largement partagée par la population fut celle de l’occupation.”*³²⁷

Terwijl in het verleden de Martelaarsteden lang niet openlijk herdacht werden, zal dit in 2014-2018 anders zijn. De Martelaarsteden worden op de drie niveaus vermeld in de beleidsdocumenten en komen via subsidiekanalen aan bod. Ze kregen onder andere een subsidie op federaal niveau voor het uitwerken van een publicatie, en op regionaal niveau kregen ze budget voor hun andere projecten.³²⁸ Op basis van deze informatie lijkt het erop dat de herdenkingen in 2014-2018 ondanks een blijvende focus op de Westhoek, ook andere verhalen en geografische streken zullen belichten.

³²⁴ Toerisme Vlaanderen, *Subsidies 100 jaar Grote Oorlog*, in: < <http://www.toerismevlaanderen.be/Subsidies100JaarGroteOorlog#oorlog11>>, geraadpleegd op 11.06.2013.

³²⁵ Projectvereniging BIE, *Zeven gemeentes tijdens veertien achttien*, in: < <http://www.bieterf.be/zeven-gemeentes-tijdens-veertienachtien>>, geraadpleegd op 11.06.2013.

³²⁶ L. Van Ypersele, « Les préparatifs des commémorations de 14-18 par la Fédération Wallonie-Bruxelles et la Wallonie », in: *Belgisch tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis*, 42 (2012), 2, p. 193.

³²⁷ Commémorer 14-18, *Plan d’action de la Wallonie et de la fédération Wallonie-Bruxelles*, p.13.

³²⁸ Persoonlijk archief, interview met Joachim Spyns en Piet Buysse, Martelaarssteden, 24.04.2013.

4.3.3 Profileringsdrang?

Naast enkele institutionele spanningen, zorgt de inhoudelijk invulling van de herdenking ook voor spanningen op verschillende niveaus. Op politiek niveau dreigen politici zich soms te verliezen in communautair gekibbel. De overheden willen de herdenking aangrijpen om zich te profileren binnen België zelf, maar ook in het buitenland. Aan de hand van beleidsdocumenten, maatregelen en politieke discussies lijkt de herdenking van 2014-2018 soms op een heuse concurrentiestrijd. De federale overheid wil zich op internationaal vlak profileren door aan de hand van de herdenking het Belgisch imago te versterken. Zo wordt in hun beleidsteksten bijvoorbeeld verwezen naar het imago van België als ‘neutrale bruggenbouwer’, als ‘advocaat van ontwapening’ en als ‘promotor van de rechtstaat die strijdt tegen straffeloosheid’. Verder verwijzen ze naar de rol van België bij de uitbouw van enkele belangrijke internationale instellingen zoals de VN, de NAVO en de EU.

Bij de regionale overheden is deze profileringsdrang nog duidelijker aanwezig in hun doelstellingen. Één van de doelstellingen van de Vlaamse Overheid is dan ook door de herdenking van 100 jaar Wereldoorlog I Vlaanderen een grotere internationale zichtbaarheid te geven.³²⁹

*“De herdenking ‘100 jaar Grote Oorlog (2014-18)’ biedt een bijzondere gelegenheid om Vlaanderen te promoten als een vreedzame, open, tolerante en internationaal georiënteerde deelstaat.”*³³⁰

In Franstalig België geeft men een expliciet politieke invulling aan de herdenking. In het voorwoord van Rudy Demotte (PS, minister-president van de Waalse Regering) in het Waalse actieplan staat:

*« A l’heure où les communautarismes et l’individualisme menacent notre mode de « vivre ensemble », il est du devoir des pouvoirs publics de veiller à ce que la résistance héroïque de nos soldats et les sacrifices endurés par nos populations et nos villes martyres ne soient pas oubliés. »*³³¹

Deze uitspraak en de doelstellingen van de regionale overheden verbinden de herdenking van 100 jaar Wereldoorlog I aan de huidige politieke situatie in België en deze dreigt daarom terecht te komen communautair vaarwater. Ondanks deze retoriek in de officiële documenten zijn de meeste politici het

³²⁹ Departement Internationaal Vlaanderen, *Visie en doelstellingen*, in: <<http://www.vlaanderen.be/int/visie-en-doelstellingen>>, geraadpleegd op 04.06.2013..

³³⁰ Vlaamse Regering, *Beleidsbrief Buitenlands Beleid, Internationaal Ondernemen en Ontwikkelingssamenwerking 2011-2012*, 21 oktober 2011, p.6.

³³¹ Commémorer 14-18, *Plan d’action de la Wallonie et de la fédération Wallonie-Bruxelles*, p.7.

erover eens dat de herdenking geen communautaire splijtzwam mag worden. Op 9 december 2011 vond een colloquium plaats in het Waalse parlement waar men tot de conclusie kwam dat de honderdjarige herdenking geen nieuw punt van communautaire onenigheid mocht worden.³³² Jacques Etienne (CDH, burgemeester van de Namen) stelde :

“Le centenaire de la grande guerre ne peut sous aucun prétexte être un facteur de division, un problème communautaire. Ce serait un affront à ses combattants et à ses victimes civiles”

Louis Tobback (Sp.a, burgemeester van Leuven) deelt deze mening en stelde de aanwezigen bij het colloquium gerust door te verklaren dat hij in Vlaanderen nog niets gehoord heeft over een ‘vervlaamsing’ van de Grote Oorlog.³³³ Ondanks dit verschil tussen de retoriek in de actieplannen van de overheden en de visie van lokale politici, heeft deze profileringsdrang van de gemeenschappen voor verschillende spanningen in het herdenkingsveld gezorgd. De moeizame opstelling van de *Flanders Fields Declaration* en de discussie rond de ‘te Vlaamse oorlog’ zijn hiervan goede voorbeelden.

4.3.3.1 De Flanders Fields Declaration

Internationale samenwerking is één van de speerpunten van het beleid van de Vlaamse Overheid. Dit houdt in dat de Vlaamse Overheid verschillende landen zal betrekken worden bij haar herdenkingsproject. Het lijkt Nico Wouters dan het ook logisch dat de Vlaamse regering ook contact zou zoeken met de federale regering en de Franstalige gemeenschap. De problematiek rond de opstelling van de Flanders Declaration toont aan dat deze dialoog echter niet zo vlot verloopt.³³⁴ Deze declaratie, opgesteld door de Vlaamse Overheid en tevens een stokpaardje van haar beleid, werd naar ongeveer 50 landen gestuurd en officieel voorgesteld op 9 november 2011. Maar de federale overheid en Franstalig België ontvingen in eerste instantie geen uitnodiging. Nico Wouters stelt zich hierbij vragen want “*waren er dan geen Belgische soldaten aan de IJzer ?*”³³⁵ Wallonië en de federatie Wallonië-Brussel en de federale regering kregen pas in maart 2012 een uitnodiging om de declaratie te ondertekenen. Deze uitnodiging kwam echter niet op initiatief van de Vlaamse Overheid zelf, maar op vraag van een Australische ambassadeur. Deze weigerde de declaratie te ondertekenen als de andere regeringen van België niet betrokken werden. De Australische soldaten waren immers *Poor little*

³³² S.n., « 14-18: ne pas faire de la commémoration un différend communautaire », in : *La Dernière Heure*, 09.12.2011.

³³³ S.n., “van herdenking Grote Oorlog geen communautaire kwestie maken”, in: *Knack*, 09.12.2011.

³³⁴ N. Wouters, “‘Poor little Belgium’? De Vlaamse en Franstalige herdenkingspolitiek”, in: *Belgisch tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis*, 42 (2012), 2, p. 199.

³³⁵ N. Wouters, “‘Poor little Belgium’? De Vlaamse en Franstalige herdenkingspolitiek”, in: *Belgisch tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis*, 42 (2012), 2, p. 200.

Belgium gaan redden, niet Vlaanderen. Na de uitnodiging verliep de ondertekening verliep niet zonder problemen. Franstalig België wilde aanpassingen in de tekst.³³⁶ Laurence Van Ypersele noemt de relatie tussen beide gemeenschappen ‘niet evident’ omdat beide overheden met andere waarden en perspectieven werken. Dat het woord ‘België’ ontbreekt in de officiële documenten van de Vlaamse Overheid over de herdenking zorgt volgens haar voor bezorgdheid in Franstalig België. Hetzelfde verhaal met het ontbreken van ‘een Belgisch element’ in het logo dat Vlaanderen gebruikt voor de herdenkingen, het Britse ‘poppy-logo’. De inhoud van *Flanders Fields Declaration* zorgde ook voor wrijving tussen de twee deelstaten.³³⁷ In de eerste versie van de tekst stond:

*“We commit ourselves to this Flanders Fields Declaration, a solemn pledge to uphold the memory of the Great War, fought one hundred years ago, here in Flanders Fields and throughout Europe and the rest of the world.”*³³⁸

De Franstaligen hadden dus voornamelijk een probleem met het feit dat ‘België’ niet voorkwam in de verklaring. Na menig politieke discussie werd in november 2012 een consensusversie opgesteld:

*“We commit ourselves to this Declaration, a solemn pledge to uphold the memory of the First World War fought one hundred years ago here in the Flanders Fields and in the whole of Belgium, throughout the European continent and in the rest of the world, and to pay respect to the terrible human suffering this war produced.”*³³⁹

Over het tot stand komen van deze intra-Belgische consensustekst werd in het Vlaams parlement gedebatteerd.³⁴⁰ Daar was deze consensustekst voor parlementslid Stefaan Sintobin (Vlaams Belang) opnieuw een teken van federale recuperatie.³⁴¹ In deze parlementaire discussie is het opnieuw belangrijk om deelnemers aan het debat in hun eigen politieke context te plaatsen. De mening van Stefaan Sintobin kan dan ook niet als representatief worden beschouwd voor het gehele Vlaams parlement of de Vlaamse regering. Sintobin hamerde in de discussie op het feit dat voorwaarden die

³³⁶ N. Wouters, “‘Poor little Belgium’? De Vlaamse en Franstalige herdenkingspolitiek”, in: *Belgisch tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis*, 42 (2012), 2, p. 197.

³³⁷ L. Van Ypersele, « Les préparatifs des commémorations de 14-18 par la Fédération Wallonie-Bruxelles et la Wallonie », in: *Belgisch tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis*, 42 (2012), 2, p.197.

³³⁸ Vlaamse Regering, *Flanders Fields Declaration*, versie november 2011.

³³⁹ Vlaamse Regering, *Flanders Fields Declaration*, versie november 2012.

³⁴⁰ Vlaams Parlement, *Vraag om uitleg van Stefaan Sintobin tot Kris Peeters over de totstandkoming van een intra-Belgische consensustekst voor de ‘internationale verklaring’ rond WO I*, parlementaire handelingen 15.01.2013.

verbonden waren aan deze intra-Belgische tekst, duidelijk moesten worden overgebracht aan de landen die de declaratie zullen ondertekenen. Hij benadrukte dat de declaratie een Vlaams initiatief is, dat de verwijzing naar Flanders Fields expliciet in de tekst moet blijven staan en dat de ondertekening van het document moest plaatsvinden in Vlaanderen, met de Vlaamse regering als gastheer. Verder uitte hij zijn bezorgdheid over de uitsprake van de federale commissaris en premier Di Rupo (PS). De premier had namelijk in een toespraak gezegd dat België een grote rol gespeeld had in de oorlog, en dan ze dan ook een centrale plaats zal innemen bij de herdenking. Sintobin was ook misnoegd over de vertraging die de ondertekening van de tekst had opgelopen door de interventie van het federale niveau en Waalse niveau. Parlements lid Johan Verstreken (CD&V) relativeerde deze commentaar en stelde dat we beter geen *“koude oorlog voeren om de Grote oorlog”*, vrede was tenslotte de centrale boodschap van de herdenking. Ook minister Kris Peeters bedaarde de gemoederen door te stellen dat iedereen de afspraken die gepaard gingen met deze intra-Belgische consensustekst goed opvolgde, en er geen discussie meer is wat betreft de inhoud. Peeters wees er nogmaals op dat de initiatieven op federale niveau geen bedreiging zijn voor het Vlaamse project.

“De heer Sintobin heeft trouwens gelijk. Wij waren in deze koers al heel wat kilometers vooruit gereden. Dit heeft tot reacties geleid. We hebben het peloton wat moeten laten terugkomen. Dit betekent echter niet dat we in de sprint niet als eerste over de lijn zullen komen.”

4.3.3.2 Een Vlaamse of Belgische oorlog?

De profileringsdrang van de overheden heeft ook implicaties op de invulling van hun herdenkingsproject en op de perceptie die ze hebben over de andere projecten. Een veelvoorkomende kritiek, gericht aan de Vlaamse overheid, stelt namelijk dat het project door de Vlaamse Overheid ‘te Vlaams’ wordt ingevuld. Politici en historici hebben zich hierover uitgelaten, waar bij momenten de herdenking opnieuw dreigt uit te draaien op een communautair geschil.

Enkele historici maken zich onder andere zorgen over een te Vlaamse interpretatie van de Eerste Wereldoorlog. Sophie De Schaepdrijver begrijpt vanuit een marketingstandpunt de Vlaamse regering. *Flanders Fields* is een sterk begrip, en dit is volgens de historica ook terecht. Ze stelt echter dat historisch gezien de Vlaamse invulling van de herdenking niet klopt. ’14-’18 was voor de meeste Belgen immers een Belgische oorlog, een oorlog die niet stopte aan de taalgrens. Volgens De Schaepdrijver was dat niet zo in de feiten, en nog veel minder in de geesten.³⁴² Ze pleit hierbij voor een Belgisch kader om de Eerste Wereldoorlog te herdenken. Dit houdt geen pleidooi in voor een sterker federaal beleid, *“het zou een schone zaak zijn, daar niet van, maar in het huidige kader zijn*

³⁴² W. Vandriessche, “De kleine oorlog om de Grote Oorlog”, in: *De Standaard*, 12.11.2011.

verzuchtingen in die zin utopisch.” Een Belgisch kader kan wel een goede contextualisering bieden en is internationaal relevant.³⁴³ Bruno De Wever heeft het als historicus ook bijzonder moeilijk met een ‘Vlaamse’ Eerste Wereldoorlog. Volgens hem wordt de geschiedenis van ’14-’18 door de Vlaamse Overheid aangewend als ‘schaamlapje’ voor andere belangen, waaronder natieopbouw.³⁴⁴

Ook de historicus Nico Wouters heeft het gevoel dat de Vlaamse overheid met de honderdjarige herdenking de Vlaamse identiteit wil versterken, en daarom doelbewust niet in wetenschappelijke onderbouw wil investeren. Geschiedenis wordt schaamteloos verdraaid, en daarom zijn er geen kritische stemmen welkom. Verder werd op de studiedag van 16 juni 2011 door enkele historici bezorgdheid geuit over het ‘Vlaamse karakter’ van de herdenkingen. Het institutionele kader en de financieringsstructuren zijn eenduidig Vlaams waardoor, volgens de participanten, er een spanningsveld ontstaat met de Belgische realiteit. Ook hier werd gesproken van “*doelbewust de Vlaamse identiteit versterken*”, wat volgens de historici zich kan uiten in doelbewuste selectie van projecten.

Ook Waalse historici hebben gereageerd op de invulling van de herdenking door de Vlaamse Overheid. De historicus Axel Tixhon stelt dat enkele Vlaamse politici het project willen aanwenden voor hun politieke agenda in 2014 en wijst er op dat een Vlaamse oorlog een anachronisme is: “*une lecture régionaliste, véritablement anachronique, car il n’ya avait que des unités belges et des soldats un sul drapeu*”.³⁴⁵ Laurence Van Ypersele deelt deze mening en legt de nadruk op het Belgische karakter van de oorlog. Het was namelijk de neutraliteit van België die aangevallen werd, het waren dorpen en steden van Vlaanderen en Wallonië die aangevallen werden en het was het Belgische leger dat vocht aan de IJzer.³⁴⁶

Ook op politiek niveau kwam hierop reactie. Waalse politici zijn niet opgezet met de te Vlaamse focus. Jean-Charles Luperto (PS, parlamentsvoorzitter van de federatie en burgemeester van de Sambreville) vindt dat Vlaanderen oorlogsslachtoffers gebruikt om zijn naam te versterken en toerisme te genereren. Dit zijn volgens hem lage motieven en hij vindt dit een jammere zaak. “*Als we zelfs in het herdenken van oorlogsdoden al niet meer verenigd kunnen zijn, waarin dan nog wel?*”, luidt het. Parlements lid Christophe Bastin (CDH) sprak in het parlement over ‘recuperatie’ van het

³⁴³ S. De Schaepdrijver, “België ’14-’18: een verhaal in het midden”, in: *Belgisch tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis*, 42 (2012), 2, p. 190.

³⁴⁴ W. Vandriessche, “De kleine oorlog om de Grote Oorlog”, in: *De Standaard*, 12.11.2011.

³⁴⁵ H. Dorzee, Le soir, « 14-18: la Belgique coordonnera les commémorations. », in: *Le Soir*, 09.11.2012.

³⁴⁶ L. Van Ypersele, « Les préparatifs des commémorations de 14-18 par la Fédération Wallonie-Bruxelles et la Wallonie », in: *Belgisch tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis*, 42 (2012), 2, p.193.

oorlogsverleden.³⁴⁷ Vlaamse politici aan hun kant stellen deze beschuldigingen niet op prijs. Minister Geert Bourgeois (N-VA) stelt allereerst dat ‘Vlaams’ in hun opzicht betekent dat het geen puur lokale organisatie wordt. Hij wil dan ook samenwerking met de andere entiteiten institutionaliseren. Verder geeft hij wel aan dat hij geen probleem heeft om het ‘merk’ Vlaanderen te promoten door de herdenking van Wereldoorlog I³⁴⁸:

*“Flanders Fields is een sterk merk, van Nieuw-Zeeland tot Canada. Misschien wel het sterkste merk dat we hebben. Natuurlijk spelen we dat ten volle uit. Waarom zouden we daar terughoudend in moeten zijn? Die oorlog is er geweest. Het hele land had eronder te lijden, maar 90 percent van de soldaten sneuvelden in de Westhoek. Dat mogen we dan toch herdenken?”*³⁴⁹

Geert Bourgeois vindt bijval bij Louis Tobback (Sp.a) die stelt dat België of Wallonië helemaal niet doodgezwegen worden in het Vlaamse project. Daarbij verwijst hij naar de steun van het kabinet van Bourgeois voor zijn project met Waalse partners.³⁵⁰ *“Ik weet dat die mens liever “Vlaanderen” dan België” zegt, maar ik heb daar in de feiten niets van gemerkt.*” Ook Piet Chielens, conservator in het *In Flanders Fields Museum*, voelde nooit de druk om zich ‘Vlaams’ op te stellen. Hij wijt het feit dat Vlaanderen zo actief is louter aan de institutionele context, omdat herdenken nu eenmaal veel regionale bevoegdheden inhoudt.³⁵¹ Deze kritiek kwam aan het bod in een parlementair debat op 16 november 2011.³⁵² Karim Van Overmeire (N-VA) stelt daar dat het ronduit een ‘vreemde’ kritiek is en Stefaan Sintobin (Vlaams Belang) oppert voor een en nog grotere Vlaamse invulling van het project. Deze reactie uit Vlaamsgezinde hoek, is niet terug te vinden bij andere partijen. Deze stellen zich neutraler op, waaronder Johan Verstreken (Cd&V) die oproept om een beter contact tussen de verschillende overheden.

Door de discussies op politiek niveau en de profileringsdrang van de drie overheden lijkt de herdenking van 2014-2018 in communautair vaarwater terecht te komen. Men verwijt elkaar van ‘recuperatie’ waarbij vooral de Vlaamse overheid van zowel historici als andere politici de commentaar krijgt de historische waarheid te verdoezelen. Sommige Vlaamsgezinde politici in het

³⁴⁷ W. Vandriessche, “De kleine oorlog om de Grote Oorlog”, in: *De Standaard*, 12.11.2011.

³⁴⁸ W. Vandriessche, “De kleine oorlog om de Grote Oorlog”, in: *De Standaard*, 12.11.2011.

³⁴⁹ W. Vandriessche, “De kleine oorlog om de Grote Oorlog”, in: *De Standaard*, 12.11.2011.

³⁵⁰ Dit is het project van de Martelaarssteden, cfr. infra.

³⁵¹ W. Vandriessche, “De kleine oorlog om de Grote Oorlog”, in: *De Standaard*, 12.11.2011.

³⁵² Vlaams Parlement, *Actuele vraag Karim Van Overmeire tot Geert Bourgeois, over de kritiek uit wetenschappelijke hoek op de Vlaamse plannen voor de herdenking van 100 jaar Wereldoorlog I*, parlementaire handelingen, 16.11.2011.

debat vinden deze kritiek onterecht omdat de oorlog nu eenmaal voor een groot deel in Vlaanderen heeft plaatsgevonden. Een ‘Vlaamse’ oorlog is volgens hen dus een legitieme invulling van de herdenking. Er zijn echter ook stemmen die liever wat meer samenwerking zien in plaats van polemiek. Het is in ieder geval duidelijk dat de herdenkingen op deze manier een politieke kleur krijgen.

4.3.4 *Vrede verspreiden*

Het verspreiden van vrede is een belangrijke doelstelling die de drie overheden met elkaar gemeen hebben. De federale regering wil aan de hand van de honderdjarige herdenking “*gezamenlijk streven naar een vreedzame toekomst*”.³⁵³ Dit thema werd voorlopig echter niet uitgediept. In de beleidsdocumenten van de Vlaamse Overheid project is de vredesboodschap prominenter. De baseline van het Vlaamse herdenkingsproject is “Nooit meer oorlog” en wordt zeer veel gebruikt in de communicatie naar het grote publiek en mogelijke partners. Hoewel het een kernwaarde is in hun beleid is de filosofie hierachter niet expliciet duidelijk. Dit bleek uit het advies van het Vlaams Vredesinstituut aan het Vlaams parlement.³⁵⁴ Het Vredesinstituut raadde de Vlaamse overheid aan te reflecteren over hun visie op herdenkingspolitiek, omdat de koppeling van een vredesboodschap aan historische herdenkingen geen evidentie is. Volgens het instituut schuilt er namelijk het gevaar voor anachronisme. Dit houdt in dat een visie op geschiedenis te veel bepaald zou worden door hedendaagse belangen. Om de Vlaamse herdenkingsvisie uit te dragen naar het grote publiek en te implementeren in hun beleid suggereert het instituut drie stappen. Een eerste stap is een visietekst waarin de herdenkingsfilosofie concreter wordt belicht. Een tweede stap is dit implementeren aan de hand van een consequent subsidiebeleid. Als derde stap raden ze aan om hun herdenkingsfilosofie uit te dragen en andere actoren te informeren en te sensibiliseren over hun werkwijze.³⁵⁵ In het daaropvolgend debat in het parlement kon dit advies op veel instemming rekenen. Het is echter de vraag in hoeverre dit advies geïmplementeerd wordt. Tot nog toe is er geen visietekst verschenen en blijft de herdenkingsfilosofie van de Vlaamse overheid beperkt tot de onliner “*Nooit meer Oorlog*”.

Wallonië en de federatie Wallonië-Brussel vermeldt het doel om de vredesboodschap te verspreiden niet letterlijk in haar beleidsdocumenten als één van de doelstellingen, maar werken hun visie daarover

³⁵³ Secretariaat van het Federaal Organisatiecomité, *Drie thema's*, in: < <http://be14-18.be/nl>>, geraadpleegd op 09.06.2013.

³⁵⁴ Vlaams Vredesinstituut, *Advies: Honderd jaar Eerste Wereldoorlog in het teken van vrede*, 2 februari, 2012.

³⁵⁵ Vlaams Vredesinstituut, *Advies: Honderd jaar Eerste Wereldoorlog in het teken van vrede*, 2 februari, 2012, pp.4-5.

als enigste overheid wel uitgebreid uit. Ze verbinden de vredesboodschap aan hun educatieve luik in het project:

*“[...] il nous semble essential de commémorer ce conflit afin qui les citoyens d’aujourd’hui et de demain puisse prendre conscience des horreurs, de ce passé qui leur semble de plus en plus lointain, afin que la paix puisse regner encore longtemps sur notre continent.”*³⁵⁶

Laurence Van Ypersele gaat in haar artikel in het BTNG dieper in op het concept van vrede in het Franstalig herdenkingsprogramma.³⁵⁷ De werkgroep wil deze herdenking aangrijpen om te reflecteren over vrede vandaag. Vrede lijkt op het eerste zicht een politiek correcte term, maar Van Ypersele wijst op het feit dat vrede ook heel vaak in een niet-politiek correcte context wordt gebruikt. Hierbij legt ze de link naar regimes zoals deze van Hitler of van Khadafi. Volgens de werkgroep moet de link tussen vrede en Wereldoorlog I in zijn context geplaatst worden. Vrede was immers niet hét ultieme doel aan het front, soldaten en hun families waren vaak patriottisch ingesteld en wilden de oorlog winnen. Na de oorlog was het ook niet vrede die de eerste beelden over de oorlog beheersten. Dit gebeurde pas na 1925 wanneer onder invloed van het Locarno-act het pacifisme zijn ingang vond. De werkgroep stelt dat er niet enkel lessen uit het verleden moeten getrokken worden, maar dat het ook noodzakelijk is om na te denken over wat een wenselijke vrede is. Waarden en normen zoals vrijheid, respect voor mensenrechten, respect voor internationaal recht en solidariteit zijn basisvoorwaarden voor een ‘politiek-correcte’ vrede. Deze herdenkingsfilosofie is ook terug te vinden in voorgaande initiatieven van de Franstalige gemeenschap rond de educatie van burgers.³⁵⁸

De benadering van de Wereldoorlog in het teken van vrede valt vooral in Vlaanderen niet overal in goede aarde. Vlaamse historici sluiten zich aan bij de visie die Laurence Van Ypersele heeft over de link tussen vrede en Wereldoorlog I. Sophie De Schaepdrijver wees erop dat een vredevolle invulling van het Vlaamse herdenkingsproject niet noodzakelijk zal leiden tot een beter begrip van de oorlog.

*“Die gemeenplaats dat de Eerste Wereldoorlog absurd was en nergens over ging, draagt niet bij tot een beter begrip van wat de mensen toen bezielde. Het ging om iets zeer concreets: het terugdringen van Duitslands militaire veroveringen.”*³⁵⁹

³⁵⁶ Parlement van de federatie Wallonië-Brussel, *Proposition de résolution visant à promouvoir la commémoration du centenaire de la première guerre mondiale*, 2011-2012, 21 maart 2012.

³⁵⁷ L.vanYpersele, “Les préparatifs des commémorations de 14-18 par la Fédération Wallonie-Bruxelles et la Wallonie”. In: *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis*, 42 (2012), 2-3, pp. 193-197.

³⁵⁸ L.vanYpersele, “op.cit., pp.194-195.

³⁵⁹ W. Vandriessche, “De kleine oorlog om de Grote Oorlog”, in: *De Standaard*, 12.11.2011.

De Schaepdrijver deed in 2008 al een oproep om naast het vredesverhaal ook ruimte te laten voor de heldhaftigheid en zelfs het spektakel van de oorlog. Politiek gezien vindt ze de vredesboodschap verspreiden een goede zaak, maar als historica wees ze er op dat er ook een zekere fascinatie was voor de oorlog. Soldaten waren niet enkel slachtoffer, er zaten ook veel avonturiers en daders bij.³⁶⁰ De historici Rudi Van Doorslaer en Bruno De Wever sluiten zich aan bij de bezorgdheid over het vredesdiscours waarin de herdenkingen zullen plaatsvinden. Rudi Van Doorslaer vraagt zich af welke mythes overeind kunnen blijven en welke lessen we uit Wereldoorlog I kunnen of mogen distilleren. Als ze iets willen vertellen aan de jongere generaties, kunnen ze, volgens Van Doorslaer, zich niet beperken tot het overnemen van ‘mythes van de vorige eeuw’.

“In haar missionstatement koos de Vlaamse Overheid voor het thema ‘vrede’. Dat is de les die wij zogezegd uit de Eerste Wereldoorlog moeten trekken: dat mensen snakten naar vrede. Maar zowel tijdens als na de Grote Oorlog triomfeerde vooral het Belgisch patriotisme. Er was natuurlijk een Vlaamsgezinde Frontbeweging en collaboratie, maar dat waren kleine minderheidsgroepen.”³⁶¹

Ook Bruno De Wever verwijst naar een kleine pacifistische stroming. Maar de grote meerderheid van soldaten wilde doorvechten om de oorlog te winnen. De kritiek van deze historici werd genuanceerd door Wies De Graeve, onderzoeker bij het Vlaams Vredesinstituut.³⁶² In zijn opinie-bijdrage stelt hij dat het niet onmogelijk is om geschiedenis en een vredesgezinde herdenking verantwoord met elkaar te verzoenen. Hij wijst ook op het feit dat naast vredesgezinde herdenkingen het ook niet zal ontbreken aan patriottische initiatieven in 2014-2018. De kritiek van historici wordt volgens hem gestoeld op het verschil tussen geschiedenis en herinnering:

“Het is dan ook vreemd dat we de geschiedkundig vastgestelde attitude van de meerderheid van de frontsoldaten tijdens en na de oorlog, als (enige) maatstaf zouden moeten nemen om te bepalen of een herdenking en herinnering vandaag ‘goed’, dan wel ‘het ergste’ is.”

Historici’s kritiek op publieke herinneringsactiviteiten stoelt zich vaak op het feit dat het verleden gebruikt wordt om hedendaagse waarden te promoten, maar volgens De Graeve loopt elk herdenkingsinitiatief dit gevaar, niet enkel de vredesgezinde herdenking. De Graeve stelt dat anachronismen vermeden kunnen worden door het verleden te benaderen in al zijn diversiteit. Door

³⁶⁰ L. Sioen, “We blijven gefascineerd door hun offervaardigheid”. Sophie De Schaepdrijver graaft verder in de archieven van de Eerste Wereldoorlog”, in: *De Standaard*, 08.11.2008.

³⁶¹ H. Van Humbeeck en W. Pauli, Interview met Bruno Dewever en Rudi Van Doorslaer, in: *Knack*, 13.02.2013.

³⁶² W. De Graeve, “WOI en de vrees voor het ergste”, in: <<http://www.knack.be/opinie/vrije-tribunes/woi-en-de-vrees-voor-het-ergste/opinie-4000248252883.htm>>, 04.02.2013.

diverse verhalen te vertellen over de oorlog kan er een vredesgedachte ontstaan van onderuit. De Graeve erkent wel dat de Vlaamse Overheid zijn project beter had uitgetekend in samenwerking met historici en stelt dat de communicatie ervan ook beter kan. Hij staat positief tegenover het feit dat historici alsnog het terrein betreden.

Ook Maarten Van Alstein, onderzoeker bij het zelfde instituut, schreef een opinie-bijdrage waar hij de kritiek van de historici nuanceert.³⁶³ Ook hij erkent dat de Vlaamse Overheid tot nog toe te weinig inspanning gedaan heeft om historici structureel te betrekken bij het herdenkingsproject. De 'koudwatervrees' van historici vindt hij echter overdreven. Volgens Van Alstein focussen ze zich teveel op de aard van geschiedenis als wetenschap en te weinig op het specifieke karakter van herdenkingen. Herdenkingen spelen doorgaans een grotere rol in de maatschappij dan wetenschappelijke traktaten en hebben een normatief en politiek gekleurd karakter. Hij vindt het terecht dat historici argwanend zijn over politieke instrumentalisering van geschiedenis, maar wijst erop dat herdenkingen in geen geval historisch-wetenschappelijke analyses zijn. Een vredevol kader zorgt niet voor een exacte analyse van hoe de bevolking de oorlog beleefd heeft, maar ze gaat wel terug op een specifieke herinnering van mensen. Anders dan Bruno De Wever en Rudi Van Doorslaer wijst hij op een aanwezig beeld van een zinloze oorlog. Herinneringen zijn divers, aldus Van Alstein, en evolueren doorheen de tijd. Het is dan ook niet noodzakelijk om in een herdenking te brengen hoe tijdsgenoten betekenis gaven aan het conflict, omdat deze betekenis doorheen de tijd geëvolueerd is. Net als Wies De Graeve pleit hij voor meerstemmigheid om anachronismen te vermijden. Op deze manier hoopt hij mensen aan te zetten kritisch na te denken over oorlog en vrede.

³⁶³ M. Van Alstein, "Vredig Vlaanderen herdenkt de Grote Oorlog", in:

<<http://www.rektoverso.be/artikel/vredig-vlaanderen-herdenkt-de-grote-oorlog>>, geraadpleegd op 09.06.2013.

4.4 Pralines, *In Flanders Fields* Paté en frontbier: de commercialisering van de oorlog

4.4.1 *Herdenken en toerisme*

Herdenkingstoerisme of oorlogstoerisme is geen nieuw fenomeen. Zoals reeds te lezen was in het inleidend historisch overzicht, ontstond er vrij snel na de oorlog toerisme, gericht op het bezoeken van slagvelden. Men maakte hierbij een onderscheid tussen pelgrimstochten, gericht op het verwerken van een verlies en de zuiver toeristische uitstap. Ook toen waren er al bezorgdheden omtrent de ethiek van herdenkingstoerisme. Kon men wel het oorlogsverleden aanwenden voor toeristisch-recreatieve doeleinden? In hedendaagse herdenkingen is het toeristische aspect een vaste waarde geworden. Ook vandaag de dag zijn de meningen hierover verdeeld. In haar studie over hedendaagse oorlogsherdenking wees het Vlaams Vredesinstituut op enkele aandachtspunten met betrekking tot herdenkingstoerisme vandaag de dag.³⁶⁴ Volgens het instituut heeft toerisme een groot potentieel om de verschillende boodschappen die herdenkingen uitdragen, relevant te maken de dag van vandaag en over te brengen naar een groot publiek. Toch wijzen ze erop dat er met de nodige omzichtigheid moet worden omgesprongen met een toeristisch luik in een herdenkingsproject. Welke boodschap draagt zo'n initiatief uit? Hoe kan dit gebeuren met respect voor het historisch geheugen en zijn herdenkingspraktijken? Hoe kan er gewaakt worden over het morele aspect bij een toeristische invalshoek? Organisatoren moeten zich hoeden voor een te eenzijdige benadering van het verleden en dienen voor ogen te houden dat de toeristische belangen niet de enige belangen zijn. Reflecteren over het morele aspect mag namelijk niet over het hoofd gezien worden, toeristen mogen niet met een verward gevoel naar huis gaan. De nota besluit met de vaststelling dat hierover nog meer onderzoek moet gebeuren zodat de complexiteit van herdenkingstoerisme in kaart kan worden gebracht en gedeeld worden met de overheden en andere betrokken organisaties.³⁶⁵

Toerisme en herdenken staan dus op gespannen voet. In een andere studie van het Vlaams Vredesinstituut werden stakeholders bevraagd over hun visie op herinneringstoerisme.³⁶⁶ Er werd hen de vraag gesteld aan welke gevoeligheden het herinneringstoerisme verbonden was in het kader van de

³⁶⁴ F. Migneault, I. La O' en M. Van Alstein, *Oorlogsherdenking herdacht*. Brussel, Vlaams Vredesinstituut, 2010.

³⁶⁵ F. Migneault, I. La O' en M. Van Alstein, *Oorlogsherdenking herdacht*. Brussel, Vlaams Vredesinstituut, 2010, p. 35.

³⁶⁶ M. Van Alstein. *Honderd jaar Eerste Wereldoorlog in het teken van vrede*. Brussel, Vlaams Vredesinstituut, 2011.

herdenking in 2014-2018.³⁶⁷ Een eerste groep van respondenten stelde zich kritisch op ten opzichte van ‘vermarktprocessen’ en commerciële logica. Een tweede groep pleitte voor het waken over het inhoudelijke kader bij toeristische projecten. Toeristische activiteiten moeten inhoudelijk voldoende complex en vredevol blijven. Een laatste groep stelde zich genuanceerder op en pleitte voor een evenwicht tussen het ethische en het historische element bij zo’n initiatieven. De algemene conclusie was dat het commerciële element altijd ondergeschikt moest blijven ten opzichte van de ethische dimensie, de vredesboodschap en de historische accuraatheid.³⁶⁸ Volgend citaat vat de kritiek op de commercialisering van de oorlog goed samen.

“Niet alles kan ‘vermarkt’ worden. Heel vlug kan overdreven worden, wanneer we het economisch randgebeuren niet met de nodige omzichtigheid benaderen. Als het commerciële de overhand neemt zal het hele gebeuren zich tegen de organisatoren keren en zal het omgekeerde effect ontstaan van wat werd beoogd. Dus oppassen voor pralines in de vorm van helmpjes, In Flanders Fields paté, frontbier en dergelijke extravagaties, die de zaak niet dienen. Niet alles op dat vlak kan tegengehouden worden, maar de commerciële markt moet zich bewust zijn dat niemand van het ‘geld verdienen op de rug van gesneuvelden’ beter wordt.”³⁶⁹

4.4.2 Een Vlaamse kermis

Zowel in Vlaanderen als in Franstalig België is een economische doelstelling één van de speerpunten van het beleid. Gezien haar beperkte bevoegdheden kan de federale regering geen investeringen doen in toerisme, dus wordt deze hier buiten beschouwing gelaten. De Vlaamse Overheid streeft aan de hand van haar herdenkingsproject naar *“een aanzienlijke toename van het vredestoerisme in (West)-Vlaanderen”*.³⁷⁰ Hierbij wordt duidelijk verbinding gezocht met het aanwezige oorlogserfgoed in Vlaanderen. Ook Wallonië en de federatie Wallonië-Brussel willen het herdenkingstoerisme stimuleren en een geïntegreerd aanbod voorzien voor Belgische en buitenlandse bezoekers.³⁷¹

³⁶⁷ F. Migneault, I. La O’ en M. Van Alstein, *Oorlogsherdenking herdacht*. Brussel, Vlaams Vredesinstituut, 2010, p. 56.

³⁶⁸ F. Migneault, I. La O’ en M. Van Alstein, *op.cit.*, p. 57.

³⁶⁹ F. Migneault, I. La O’ en M. Van Alstein, *op.cit.*, p.57.

³⁷⁰ Departement Internationaal Vlaanderen, *Visie en doelstellingen*, in: < <http://www.vlaanderen.be/int/visie-en-doelstellingen>>, geraadpleegd op 07.04.2013.

³⁷¹ Commémorer 14-18, *Plan d’action de la Wallonie et de la fédération Wallonie-Bruxelles*, p. 13.

In Vlaanderen ontstond er in de krant De Standaard in maart 2013 polemiek rond enkele uitspraken van de federale commissaris Paul Breyne. Op 9 maart 2013 riep Breyne in De Standaard op tot soberheid in het kader van de herdenking in 2014-2018.³⁷² Hij vond dat men voorzichtig moest zijn met te veel economische doelstellingen te koppelen aan het herdenkingsproject. Volgens de federale commissaris waren betrokken landen zoals Australië en Nieuw-Zeeland ‘enorm allergisch’ aan het ‘misbruik van de doden’ voor economische doeleinden. Ze wensen volgens Breyne geen onderdeel te zijn van marketing-toerisme waarbij ze stelden dat *“onze mensen zijn niet komen sterven aan de andere kant van de wereld omdat commercianten hier wat meer pralines zouden verkopen.”* Breyne stelde in het artikel dat Vlaanderen het goed recht heeft hun Vlaamse identiteit te willen versterken via een economische invalshoek, maar dit zou volgens hem niet de essentie mogen zijn.

Dit pleidooi van Breyne viel niet overal in goede aarde, zo blijkt uit een artikel op 12 maart 2013 in De Standaard.³⁷³ De kritiek van Breyne moet gekaderd worden in zijn institutionele context. Met weinig middelen moet hij veel proberen te realiseren. Als hij dan bezorgdheid wil uiten over het commerciële aspect van de herdenkingen kan hij, gezien de beperkte bevoegdheden, niet naar het federale niveau kijken, en richt hij zijn kritiek bijgevolg aan de Vlaamse Regering. Peter De Wilde, directeur van Toerisme Vlaanderen, gaat in het artikel de kritiek van ‘een Vlaamse kermis’ tegen door te verwijzen naar het concept ‘toerisme+’ dat in Vlaanderen ontworpen werd om zo’n overcommercialisering te vermijden.³⁷⁴

“Het is wat anders dan zon, zee en strand. Het is ruimer dan alleen toerisme, het gaat om een herdenkingsbeleving. De hele communicatie is daar op aangepast. We hebben het niet over toeristen, maar over bezoekers. We spreken niet over attracties, maar over sites. Uiteraard komen daar commerciële partners bij kijken, zoals hotels, maar vlak voor de start zetten we in een grondige briefing de gewenste stijl nog eens scherp.”

Paula Wilson, ambassadrice van Nieuw-Zeeland in Brussel stelt in het artikel dat er in Nieuw-Zeeland, in tegenstelling tot wat Breyne in het vorige artikel beweerde, weinig problemen zijn in de samenwerking met Vlaanderen en dat er al evenmin kritiek is op de commerciële aanpak van het project. Ze erkent dat als je buitenlandse gasten wilt ontvangen, je enige commercialisatie niet kan ontwijken om het publiek onder te brengen en eten te geven.

³⁷² S. Andries, “Herdenking WOI mag geen misbruik maken van de doden. Paul Breyne maakt balans op jaar na aanstelling als coördinator.”, in: *De Standaard*, 09.03.2013.

³⁷³ G. Sels, “Kermis aan het front. Het denkwerk rond ‘100 jaar Grote Oorlog’ blijft hachelijk.”, in: *De Standaard*, 12.03.2013.

³⁷⁴ Toerisme+, cfr. infra.

De kritiek van Paul Breyne in de krant zorgde voor bezorgdheid in het Vlaamse Parlement. Zoals eerder vermeld, stelde Jurgen Vanlerberghe (Sp.a) op 13 maart 2013 een vraag in het parlement over de ‘imagoschade’ die Vlaanderen zou opgelopen hebben als gevolg van de uitspraken van Paul Breyne.³⁷⁵ Stefaan Sintobin (Vlaams Belang) reageerde op de kritiek van commercialisering “*dat we niet heiliger moeten zijn dan de paus*” en dat in economisch moeilijke tijden als deze het geoorloofd is aan lokale en regionale middenstanders een graantje mee te pikken. Minister Kris Peeters heeft vertrouwen in deze kwestie en stelt dat de betrokken middenstanders goed weten hoe ze moeten omgaan met het evenwicht tussen herdenken en commercie.

Op 15 maart 2013 reageerden enkele middenstanders op Breyne’s kritiek in De Standaard.³⁷⁶ Bepaalde producenten waren namelijk niet opgezet met zijn kritiek. Zo stelt de producent van de *Chocolate Poppies* dat hun pralines geen commerce zijn, maar een positief symbool willen uitdragen. De producent verwijst dan ook naar de toestemming die ze kregen van de *Royal British Legion* om pralines te produceren in de vorm van *poppies*. Dit is een liefdadigheidsinstelling die Britse militairen, veteranen en hun families ondersteunt. Een deel van hun opbrengst gaat naar de Ieperse tak van deze instelling. De Heulse brouwerij Sint-Eutropius trekt zich niet veel aan van de uitspraken, “*hoe meer we in het nieuws komen, hoe beter*”, luidt het. De brouwerij bracht *remembrance beer* ‘14-’18 op de markt om de wereldoorlog te herdenken.

De kwestie van commercialisering van de herdenking werd al vroeger dan deze discussie in De Standaard, besproken op politiek niveau. Het Vlaams vredesinstituut gaf onder andere in februari 2012 advies met betrekking tot deze kwestie.³⁷⁷ Dit advies werd achteraf in het parlement besproken en kwam ook meermaals aan bod op vergaderingen binnen de commissie van Toerisme. De meningen in het parlement omtrent deze kwestie zijn opnieuw verdeeld.³⁷⁸ Jurgen Vanlerberghe (Sp.a) nuanceert het risico van commercialisering omdat het volgens hem bij alle vormen van cultureel toerisme aanwezig is. De overvloedige kritiek is volgens hem dan ook oneer aandoen aan een sector die reeds

³⁷⁵ Vlaams Parlement, *actuele vraag van Jurgen Vanlerberghe tot Kris Peeters over de imagoschade voor Vlaanderen als gevolg van de uitspraken van de federale coördinator betreffende de herdenking van de Eerste Wereldoorlog*, handelingen plenaire vergadering 13 maart 2013.

³⁷⁶ S. Andries, Paul Breyne oogst golf van kritiek. Onze pralines zijn meer dan commercie”, in: De Standaard, 15.03.2013.

³⁷⁷ Dit advies is gebaseerd op de studie van het Vlaams Vredesinstituut, die in 4.4.1 wordt besproken. Vlaams Vredesinstituut, *advies: 100 jaar Eerste Wereldoorlog In het teken van vrede*, Brussel, Vlaams Vredesinstituut, 2012.

³⁷⁸ Vlaams Parlement, *Advies van het Vlaams Vredesinstituut over honderd jaar Eerste Wereldoorlog in het teken van vrede. Gedachtewisseling, 2011-2012*, 21 februari 2012.

heel wat ervaring heeft op dit gebied. Hij snapt de kritiek, maar de aandacht die ze krijgt is buiten proportie en vervelend. Johan Verstreken (Cd&V) en Bart Caron (Groen) erkennen meer het gevaar van overcommercialisering en pleiten voor een gezond evenwicht, een evenwicht dat volgens hen in Ieper wel eens balanceert naar de verkeerde kant. Stefaan Sintobin (Vlaams Belang) stelt dat collega's die deze kritiek aanvaarden, blind zijn voor de economische realiteit van het herdenkingsgegeven. Kleine zelfstandigen mogen niet belet worden pralines met helmpjes te maken.

De kritiek op commercialisering beperkt zich niet enkel tot uitspraken van de federale coördinator. In november 2012 verscheen een kritische bijdrage in De Standaard door Steven Maes, medewerker in het Ijzertoren museum.³⁷⁹ In zijn bijdrage is hij kritisch voor de economische invalshoek van het herdenkingsproject van de Vlaamse Overheid.

“De middenstand regeert het land. Als het geld opbrengt, kan je veel door de vingers zien. Zo denkt ook de Vlaamse Regering.”

Hij stelt dat de herdenking kritiekloos wordt benaderd en vindt het geen goede zaak dat het georganiseerd wordt door ‘het commerciegericht’ Toerisme Vlaanderen, en niet door het ministerie van Cultuur. Hij stoort zich aan het marktgerichte denken in het herdenkingsproject en aan het feit dat alle herdenkingen moeten geconcentreerd zijn op plaatsen die economisch het meest renderen, waarbij hij Ieper de ‘bodemloze portemonnee van de Grote Oorlog’ noemt. Een economische en commerciële benadering is volgens hem de gemakkelijkste benadering, economische parameters zijn immers duidelijk en eenvoudig. Daar hoeven geen vragen bijgesteld worden of lessen uit worden getrokken.

De vele kritiek om de commercialisering van de oorlog wordt niet volledig gedragen door de geïnterviewde actoren, die een meer pragmatische houding innemen. Piet Buysse stelt dat we af en toe moeten durven vermarkten. Verder wijst hij erop dat infrastructuurinvesteringen voor toeristische projecten nu eenmaal noodzakelijk zijn om de grote stroom aan bezoekers in 2014-2018 op een kwalitatieve manier te kunnen onthalen.³⁸⁰ Deze visie wordt ook door Frederik Demeyere gevolgd.³⁸¹ Joachim Spyns vindt de kritiek op de focus die ligt op toerisme onterecht. Hij is tevreden dat het departement Toerisme Vlaanderen het project trekt omdat ze nu eenmaal heel wat expertise hebben over bezoekers op een goede manier te ontvangen, iets wat een departement Cultuur niet heeft.³⁸² Deze pragmatische aanpak wordt ook onderschreven door Kim Van Belleghem die stelt dat de

³⁷⁹ S. Maes, “We verzilveren de dood.”, in: *De Standaard*, 12.11.2012.

³⁸⁰ Persoonlijk archief, interview met Joachim Spyns en Piet Buysse, Martelaarsteden, 24.04.2013

³⁸¹ Persoonlijk archief, interview met Frederik Demeyere, Oorlog en Vrede in de Westhoek, 07.05.2013.

³⁸² Persoonlijk archief, interview met Joachim Spyns en Piet Buysse, Martelaarsteden, 24.04.2013

toeristen onvermijdelijk zullen komen, dus dat we maar beter kunnen zorgen dat we ze goed ontvangen met een kwaliteitsvol aanbod. Ze pleit wel voor het belangrijk evenwicht tussen toerisme en historisch goed onderbouwde zaken.³⁸³

³⁸³ Persoonlijk archief, interview met Kim Van Belleghem, Projectvereniging BIE, 23.04.2013.

5 BESLUIT

Anno 2013 zijn de voorbereidingen voor de herdenking van de Eerste Wereldoorlog in 2014-2018 volop aan de gang. Uit deze voorbereidingen blijkt dat de politieke overheden in België Wereldoorlog I groots zullen herdenken. Wanneer we de geschiedenis erop nagaan zal 2014-2018 een uitzonderlijke herdenkingsperiode in de geschiedenis van België zijn. Het zal de eerste keer zijn dat de politieke overheden zich in zo'n mate engageren om Wereldoorlog I te herdenken. Deze unieke gebeurtenis vormde de aanleiding tot het schrijven van deze thesis.

De enorme aandacht voor de herdenking van Wereldoorlog I toont aan dat talrijke en diverse actoren de eerste Wereldoorlog zullen herdenken. In deze thesis werd de focus gelegd op de politieke overheden en hun beleid omtrent de herdenking. Het doel van deze thesis was om aan de hand van enkele onderzoeksvragen de kenmerken van de politieke herdenkingslandschap te belichten. In een beschrijvend deel werd een overzicht gegeven van het beleid van de overheden. Hoe organiseren ze de herdenking, wat zijn hun doelstellingen en waarop ligt de focus in hun beleid? In een tweede deel werden enkele elementen uit het beleid van de overheden met elkaar vergeleken. Hieruit werden vier thema's gekozen die enkele spanningen belichten en kenmerkend zijn voor het hedendaagse Belgische politieke herdenkingsveld. Naast een analyse van het beleid van de overheden, werd het beleid ook in een breder kader geplaatst door ook de perceptie van het politiek beleid door andere actoren zoals historici en lokale spelers te integreren in mijn onderzoek.

Uit dit onderzoek bleek dat de institutionele context waarin de overheden hun herdenkingsbeleid vormgeven een eerste cruciale factor is. Een eerste kenmerk is dat door de federale staatsstructuur er duidelijk een regionaal zwaartepunt is wat het herdenkingsbeleid betreft. Dit regionaal zwaartepunt zorgt voor spanningen tussen de regionale regeringen en de federale regering en tussen de regionale regeringen onderling. Ondanks haar beperkte bevoegdheden is de federale regering een herdenkingsbeleid aan het ontwikkelen. Dit zorgde op politiek niveau voor heel wat discussie. Wat kan de federale regering binnen zijn beperkte bevoegdheden organiseren? Zo stelden bijvoorbeeld aan Vlaamse kant sommige parlementsleden dat 'hun' herdenkingsproject gerecupereerd wordt door deze federale initiatieven. Deze Vlaamse kritiek op het feit dat de federale regering zich ook engageert om Wereldoorlog I te herdenken moet wel in zijn context geplaatst worden. De politieke achtergrond en de functie binnen de organisatie van de bewuste politici zijn hier van groot belang.

De voorsprong van de Vlaamse regering op de andere overheden is een belangrijk gegeven dat leidt tot een tweede kenmerk. Deze voorsprong zorgt zowel bij de andere overheden als bij de Vlaamse overheid zelf voor bezorgdheid en frustratie, waardoor op sommige momenten de herdenking een

heuse concurrentiestrijd lijkt, een tweede kenmerk van het politiek herdenkingslandschap. Deze concurrentiestrijd gaat niet enkel over bevoegdheden, maar uit zich ook duidelijk in de context waarin de overheden hun herdenkingsproject inhoudelijk vorm geven. Sommige doelstellingen en beleidskeuzes verraden namelijk een zekere profileringsdrang bij de overheden. De overheden wenden de herdenking aan om zich zowel binnen als buiten België te profileren, waarbij op sommige momenten de herdenking zelf een communautair karakter dreigt te krijgen. De moeizame opstelling van de *Flanders Fields Declaration* en de discussie rond de ‘te Vlaamse’ oorlog toonden dit aan. Terwijl in het verleden herdenkingen vaak werden aangewend om de eenheid van de natie te bevestigen, lijkt de herdenking van 2014-2018 eerder de verdeeldheid in het huidige politieke Belgische landschap aan te tonen.

Naast de institutionele context speelt ook de maatschappelijke context waarin het herdenkingsbeleid van de overheden vorm krijgt een belangrijke rol. De verhouding tussen historici en politici is hierbij van belang. Een derde kenmerk is dat er een groot verschil is tussen de verschillende regeringen met betrekking tot de betrokkenheid van historici in de beleidsvorming. In Wallonië en de federatie Wallonië-Brussel, waar herdenking en geschiedenis vaak op de politieke agenda staan en ook op wetgevend vlak aandacht krijgen, zijn historici sterk betrokken in het organisatie en beleidsvorming van het herdenkingsbeleid. In Vlaanderen zijn helemaal geen historici betrokken op beleidsniveau. Dit verschil valt te verklaren door het feit dat Vlaanderen in vergelijking met Wallonië geen traditie van wetgevende initiatieven rond herinnering en herdenking kent en dat historici zich in het verleden kritisch hebben uitgelaten over politici die zich bezighouden met geschiedenis. De gebrekkige betrokkenheid van historici in Vlaanderen verklaart ook deels waarom er in Vlaanderen meer kritiek vanuit academische hoek komt dan in Wallonië of op federaal niveau. De discussie over de betrokkenheid van historici in het herdenkingsproject roept in Vlaanderen in ieder geval interessante vragen op over de rol van de historicus en zijn relatie met de politiek.

Een andere bron van spanning is de hedendaagse component die aan de herdenkingen verbonden wordt. Zo zorgde het verbinden van een vredesboodschap aan de herdenking in Vlaanderen voor commotie bij historici die stelden dat zo'n invulling niet historisch correct is. Deze spanning tussen een wetenschappelijke invulling en de invulling van de herdenking door de overheden is een vierde kenmerk van het hedendaagse politieke herdenkingslandschap. In Vlaanderen laaide zo'n discussie ook op wanneer historici stelden dat een Vlaamse Wereldoorlog historisch gezien niet correct is. Een andere hedendaagse component die verbonden wordt aan de honderdjarige herdenking, en een vijfde kenmerk is, is het feit dat de overheden economische doelstellingen aan de herdenking verbinden. Deze commercialisering van het oorlogsverleden zorgde onder andere voor discussie tussen de

Vlaamse en de federale overheid. Deze discussies in het kader van 2014-2018 zijn echter niet nieuw, en zijn in het algemeen een inherent kenmerk van hedendaagse herdenkingen.

Deze vijf kenmerken geven een beeld van het huidige politieke herdenkingslandschap in België. Mijn thesis wierp een licht op de politiek van de herdenking in het kader van grootse herdenkingsperiode in 2014-2018. Dit politiek herdenkingslandschap is onderdeel van een groter herdenkingslandschap. Dit is een divers veld aan actoren die zich zullen engageren om Wereldoorlog I te herdenken. In dit groter herdenkingslandschap moet je een onderscheid maken tussen het politieke beleidsniveau en het praktijkniveau. Als vervolgonderzoek zou het dan ook interessant zijn dit praktijkniveau van dichterbij te bekijken om een volledig beeld te kunnen vormen van het herdenkingslandschap. Welke verschillende soorten lokale actoren zullen Wereldoorlog I herdenken? Welke spanningen zijn kenmerkend in het praktijkveld? Hoe verloopt de interactie tussen beleid en praktijk? De honderdjarige herdenking belooft met andere woorden een interessante periode te worden als case-study voor onderzoek naar hedendaagse herdenkingspraktijken.

6 OPGAVE VAN BRONNEN EN LITERATUUR

6.1 Geraadpleegde literatuur

ANDERSON (B.). *Imagined Communities: reflections on the origin and spread of nationalism*. Londen, Verso, 1985.

ASHPLANT (T.), DAWSON (G.) en ROPER (M.), eds. *The politics of war memory and commemoration*. Londen, Routledge, 2000.

BELL (D.), ed. *Memory, trauma and world politics. Reflections on the relationship between past and present*. Hamsphire en New York, Palgrave MacMillan, 2006.

BEYEN (M.). "A parricidal memory: Flander's memorial universe as a product and producer of Belgian history". In: *Memory Studies*, 5 (2012), pp. 32-44.

BOURDIEU (P.). *De regels van de kunst. De wording en structuur van het literaire veld*. Amsterdam, Van Genneep, 2004.

DE SCHAEFDRIJVER (S.). *De Grote Oorlog. Het Koninkrijk België tijdens de Eerste Wereldoorlog*, Antwerpen, Uitgeverij Atlas, 1997

DE SCHAEFDRIJVER (S.). "België '14-'18: een verhaal in het midden", in: *Belgisch tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis*, 42 (2012), 2, pp. 189-192.

ERAUW (W.). "Herinneringscultuur, herdenkingsplicht en de historici in onze democratie. Over de omgang met de geschiedenis van de twintigste eeuw en de erfenis van het totalitarisme." In: *Cahiers d'Histoire du Temps présent*, 17 (2006), pp. 253-271.

HOBBSBAWM (E.) EN RANGER (T.). *The invention of tradition*. Cambridge, Cambridge University Press, 1983.

JACOBS (M.). *Zij, die vielen als helden...I: Cultuurhistorische analyse van de oorlogsgedenktekens van de twee wereldoorlogen in West-Vlaanderen*. Brugge, Provincie West-Vlaanderen, 1995.

JAUMAIN (S.), AMARA (M.), MAJERUS (B.) en VRINTS (A.) eds. *Une guerre totale ? La Belgique dans la Première Guerre Mondiale. Nouvelles tendances de la recherche historique*. Brussel, Archives générales du Royaume, 2005

KANSTEINER (W.). "Finding meaning in memory: a methodological critique of collective memory studies." In: *History and Theory*, 41 (2002), 2, pp. 179-197.

TILMANS (K.), VAN VREE (F.) EN WINTER (J.) eds. *Performing the Past. Memory, History, and Identity in Modern Europe*. Amsterdam, Amsterdam University, 2010.

MEIRE (J.). *De stilte van de Salient. De herinnering aan de Eerste Wereldoorlog rond Ieper*, Tielt, Lannoo, 2003.

- MIGNEAULT (F.), LA O' (I.) EN VAN ALSTEIN (M.). *Oorlogshedenking herdacht*. Brussel, Vlaams Vredesinstituut, 2010.
- NATH (G.) en VAN ALSTEIN (M.). *14-18 van dichtbij. Inspiratiegids voor lokale projecten over de Grote Oorlog*, Leuven/Den Haag, Acco, 2012.
- PERKS (R.) en THOMSON (A.), eds. *The Oral History Reader*. Londen, Routledge, 1998.
- ROSOUX (V.) EN VAN YPERSELE (L.). "The Belgian national past: Between commemoration and silence" In: *Memory Studies*, 5 (2012), 1, pp. 45-57.
- TOLLEBEEK (J.) ET AL. *België: een parcours van herinnering*. Amsterdam, Bakker, 2008.
- VAN ALSTEIN (M.). *Honderd jaar Eerste Wereldoorlog in het teken van vrede*. Brussel, Vlaams Vredesinstituut, 2011.
- VAN DER AUWERA (S.). De herdenking van de Grote Oorlog en Flanders Fields. Een beknopt overzicht in 25 staten (vooronderzoek, vervolgonderzoek). Antwerpen, Steunpunt Buitenlands Beleid, 2007-2008.
- VAN YPERSELE (L.). « Les préparatifs des commémorations de 14-18 par la Fédération Wallonie-Bruxelles et la Wallonie », in: *Belgisch tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis*, 42 (2012), 2, pp. 193-197.
- VIGES, *De maatschappelijke rol van geschiedenis: historici aan het woord*, Brussel, Koninklijke Vlaamse Academie van België voor wetenschappen en kunsten, 2010
- WINTER (J.). *Sites of memory, sites of mourning. The Great War in European cultural history*. Cambridge, Cambridge University Press, 1995.
- WINTER (J.) en SIVAN (E.), eds. *War and Remembrance in the Twentieth Century*. Cambridge, Cambridge University Press, 1999.
- WINTER (J.). *Remembering War. The Great War between memory and history in the twentieth century*. New Haven en Londen, Yale University Press, 2006.
- WOUTERS (N.). "‘‘Poor little Belgium’’? De Vlaamse en Franstalige herdenkingspolitiek”, in: *Belgisch tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis*, 42 (2012), 2, pp.198-205.

6.2 Geraadpleegde bronnen

6.2.1 Officiële politieke documenten

Federaal beleid

Federale Regering, *Regeerakkoord 1 december 2011*.

Federale Regering, *Beleidsnota Landsverdediging 2013*, 22 december 2012.

Belgische Senaat, *Voorstel tot het instellen van een bijzondere commissie belast met het bestuderen van de relatie tussen de nationale politieke overheid, het historisch onderzoek en de verwachtingen van de samenleving inzake geschiedenis en gedachtenis*, ingediend door Alain Destexhe en Isabelle Durant, 2005-2006, 14 maart 2006.

Federaal parlement, *Vraag van Wouter De Vriendt aan de eerste minister. De herdenking van 100 jaar WOI*, 2011-2012, 25 juli 2012.

Federaal parlement, *Resolutie over de herdenking van 100 jaar Eerste Wereldoorlog (1914-1918)*, 2012-2013, 7 maart 2013.

FOD Kanselarij van de Eerste Minister, *Na de Holocaust. Recente Belgische initiatieven*, 5 maart 2012.

Vlaams beleid

Vlaamse Regering, *Vlaanderen in Actie. Een sociaal-economische impuls voor Vlaanderen*, juli 2006.

Vlaamse Regering, *Overeenkomst tussen de Vlaamse Regering en de Regering van Nieuw-Zeeland inzake samenwerking op het vlak van de gezamenlijke geschiedenis van de Wereldoorlogen van de twintigste eeuw*, 4 oktober 2007.

Vlaamse Regering, *Beleidsbrief Onderwijs 2012-2013*, 22 oktober 2012.

Vlaamse Regering, *Beleidsbrief Ruimtelijke Ordening en Onroerend Erfgoed 2006-2007*, 27 oktober 2006.

Vlaamse Regering, *Beleidsbrief Ruimtelijke Ordening en Onroerend Erfgoed 2007-2008*, 6 november 2007.

Vlaamse Regering, *Beleidsbrief Toerisme 2006-2007*, 27 oktober 2006.

Vlaamse Regering, *Beleidsbrief Toerisme 2007-2008*, 29 oktober 2007.

Vlaamse Regering, *Beleidsbrief Toerisme 2010-2011*, 23 oktober 2010.

Vlaamse Regering, *Beleidsbrief Toerisme 2011-2012*, 24 oktober 2011.

Vlaamse Regering, *Beleidsbrief Buitenlands Beleid, Internationaal Ondernemen en Ontwikkelingssamenwerking 2011-2012*, 21 oktober 2011.

Vlaamse Regering, 2009-2014. *Een daadkrachtig Vlaanderen in beslissende tijden. Voor een vernieuwende, duurzame en warme samenleving*, september 2009.

Vlaamse Regering, '100 jaar Grote Oorlog' Vlaams Actieplan.

Vlaamse Regering, *Mededeling aan de Vlaamse Regering betreft: project 'herdenking 100 jaar Grote Oorlog (2014-18)'*- Vlaams actieplan.

Vlaams Parlement, *Voorstel van resolutie betreffende het Vlaamse beleid voor een levende herinnering aan de Eerste Wereldoorlog*, 2008-2009, 30 april 2009.

Vlaams Parlement, *Voorstel van resolutie betreffende het aanmoedigen van klasreizen naar sites gerelateerd aan de Eerste Wereldoorlog voor leerlingen van het secundair onderwijs in het kader van de herdenking van '100 jaar Grote Oorlog'*, 2012-2013, 23 januari 2013.

Vlaams parlement, *Vraag om uitleg van Johan Verstreken tot Geert Bourgeois over overleg tussen de Vlaamse en de Federale Regering over de federale initiatieven rond '100 jaar Grote Oorlog'*, 2011-2012, 25 mei 2012.

Vlaams Parlement, *Vraag om uitleg van Johan Verstreken tot Joke Schauvliege over de bijdrage van het beleidsdomein Cultuur aan de herdenking van '100 jaar Grote Oorlog'*, 2011-2012, 1 december 2011.

Vlaams Parlement, *Actuele vraag van Stefaan Sintobin tot Geert Bourgeois, over de federale recuperatie van de herdenking van 100 jaar Eerste Wereldoorlog*, handelingen plenaire vergadering 16 november 2011.

Vlaams Parlement, *Actuele vraag van Bart Caron tot Kris Peeters over de kritiek van sommige historici op de Vlaamse initiatieven in het kader van de herdenking van de Eerste Wereldoorlog*

Vlaams Parlement, *Actuele vraag Karim Van Overmeire tot Geert Bourgeois, over de kritiek uit wetenschappelijke hoek op de Vlaamse plannen voor de herdenking van 100 jaar Wereldoorlog I*, parlementaire handelingen, 16.11.2011.

Vlaams Parlement, *Vraag om uitleg van Stefaan Sintobin tot Kris Peeters over de totstandkoming van een intra-Belgische consensustekst voor de 'internationale verklaring' rond WO I*, parlementaire handelingen 15.01.2013.

Vlaams Parlement, *actuele vraag van Jurgen Vanlerberghe tot Kris Peeters over de imagoschade voor Vlaanderen als gevolg van de uitspraken van de federale coördinator betreffende de herdenking van de Eerste Wereldoorlog*, handelingen plenaire vergadering 13 maart 2013.

Vlaams Parlement, *Advies van het Vlaams Vredesinstituut over honderd jaar Eerste Wereldoorlog in het teken van vrede. Gedachtewisseling*, 2011-2012, 21 februari 2012.

Beleid van Wallonië en de federatie Wallonië-Brussel

Parlement van de federatie Wallonië-Brussel, *Décret relatif au renforcement de l'éducation à la citoyenneté responsable et active au sein des établissements organisés ou subventionnés par la Communauté française*, 12.01.2007.

Parlement van de federatie Wallonië-Brussel, *Decrét relatif à la transmission de la mémoire des crimes de génocide, des crimes contre l'humanité, des crimes de guerre et des faits de résistance ou des mouvements ayant résisté aux régimes qui ont suscité ces crimes*, 13 maart 2009.

Parlement van de federatie Wallonië-Brussel, *Proposition de résolution visant à promouvoir la commémoration du centenaire de la première guerre mondiale*, 2011-2012, 21 maart 2012.

Waals parlement, *Proposition de résolution relative au devoir de mémoire, à la défense de la démocratie et de la citoyenneté et à la lutte contre les extrémismes*, 30 april 2009.

Waals parlement, *Proposition de résolution visant à promouvoir la commémoration du centenaire de la Première Guerre mondiale*, 2011-2012, 15 december 2011.

Commémorer 14-18, *Plan d'action de la Wallonie et de la fédération Wallonie-Bruxelles*.

6.2.2 Pers

“Geschiedenis is meer dan herinneren”, in: *De Standaard*, 25.01.2006.

« 14-18: ne pas faire de la commémoration un différend communautaire », in : *La Dernière Heure*, 09.12.2011.

“van herdenking Grote Oorlog geen communautaire kwestie maken”, in: *Knack*, 09.12.2011.

AERTS (K.), BEVERNAGE (B.) COLAERT (L.). “Ieder zijn verhaal. Drie historici versus een historicus.”, in: *De Standaard*, 05.04.2012.

ANDRIES (S.). ‘Herdenking WOI mag geen gebruik maken van doden. Paul Breyne maakt balans op jaar na aanstelling als coördinator.’, *De Standaard*, 09.03.2013.

ANDRIES (S.). Paul Breyne oogst golf van kritiek. Onze pralines zijn meer dan commercie”, in: *De Standaard*, 15.03.2013.

DELAFORTRIE (S.) en SPRINGAEL (C.). *Herdenking van de Eerste Wereldoorlog (persbericht ministerraad 4 november 2011)*, in: <<http://www.presscenter.org/nl/pressrelease/20111104/herdenking-van-de-eerste-wereldoorlog>>, geraadpleegd op 19.03.2013.

DELAFORTRIE (S.) EN SPRINGAEL (C.), *Herdenking van de Eerste Wereldoorlog in België (persbericht ministerraad 23 maart 2012)*, in: <<http://www.presscenter.org/nl/pressrelease/20120323/herdenking-van-de-eerste-wereldoorlog-in-belgi%C3%AB>>, geraadpleegd op: 19.03.2013.

DEFOORT (E.). “De rest is geschiedenis”, in: *De Standaard*, 07.04.2012.

DE SERRANO (L.). *Vlaamse Regering : Herdenkingsproject ‘100 jaar Grote Oorlog’*(persmededeling 13 december 2012), in: <<http://www.politics.be/persmededelingen/34269/>>, geraadpleegd op 07.04.2013.

DENECKERE (G.). « De terugkeer van Lisa Simpson », in : *De Standaard*, 11.04.2012.

DEWEVER (B.). “Wat Lisa Simpson ons over onszelf leert”, in: *De Standaard*, 24.03.2012.

DORZEE (H.). Le soir, « 14-18: la Belgique coordonnera les commémorations. » , in: *Le Soir*, 09.11.2012.

MAES (S.). “We verzilveren de dood.”, in: *De Standaard*, 12.11.2012.

SELS (G.). “Kermis aan het front. Het denkwerk rond ‘100 jaar Grote Oorlog’ blijft hachelijk.”, in: *De Standaard*, 12.03.2013.

SIOEN (L.). “We blijven gefascineerd door hun offervaardigheid'. Sophie De Schaepdrijver graaft verder in de archieven van de Eerste Wereldoorlog”, in: *De Standaard*, 08.11.2008.

VAN HUMBEECK (H.) en PAULI (W.). Interview met Bruno Dewever en Rudi Van Doorslaer, in: *Knack*, 13.02.2013.

VANDRIESSCHE (W.). “De kleine oorlog om de Grote Oorlog”, in: *De Standaard*, 12.11.2011.

WYDOOGHE (B.) en NUYTENS (D.). “Van de Last Post naar de Lost Past”, in: *De Standaard*, 10.11.2012.

6.2.3 Websites

Algemeen Rijksarchief, *Wie zijn we?*, in: <http://arch.arch.be/content/section/11/201/lang,nl_BE/>, geraadpleegd op 09.06.2013.

Belgische Federale Overheidsdiensten, De bevoegdheden van de federale overheid, in: <http://www.belgium.be/nl/over_belgie/overheid/federale_overheid/bevoegdheden_federale_overheid/>, geraadpleegd op 21.03.2013.

Belgische Federale Overheidsdiensten, De bevoegdheden van de gemeenschappen, in: <http://www.belgium.be/nl/over_belgie/overheid/gemeenschappen/bevoegdheden/>, geraadpleegd op 21.03.2013.

Belgische Federale Overheidsdiensten, *De Duitstalige gemeenschap*, in: <http://www.belgium.be/nl/over_belgie/overheid/gemeenschappen/duitstalige_gemeenschap/>, geraadpleegd op 16.05.2013.

Bijzonder Comité voor Herinneringseducatie, *Toetssteen voor een kwaliteitsvolle herinneringseducatie*, in: <<http://www.herinneringseducatie.be/Portals/3/Toetssteen120620.pdf>>, geraadpleegd op 18.05.2013.

Bijzonder Comité voor Herinneringseducatie, *Forumdag herinneringseducatie "De Grootte Oorlog in de klas"*, in:

<<http://www.herinneringseducatie.be/DOET/Forumdag2013DeGrootteOorlogindeklas/tabid/167/Default.aspx>>, geraadpleegd op 13.06.2013.

Carrefour régional et communautaire de la Citoyenneté et de la Démocratie, *Qui sommes-nous ?*, in: <http://www.creccide.org/index.php?option=com_content&view=article&id=83:qui-sommes-nous&catid=41:le-creccide-asbl&Itemid=94>, geraadpleegd op 14.04.2013.

CEGESOMA, *Welkom bij Cegesoma*, in: <http://www.cegesoma.be/cms/index_nl.php>, geraadpleegd op 09.06.2013.

Departement Internationaal Vlaanderen, *Flanders Fieldsverklaring*, in: <<http://www.vlaanderen.be/int/flanders-fieldsverklaring>>, geraadpleegd op 07.04.2013.

Departement Internationaal Vlaanderen, *Freinds of Flanders Fields*, in: <<http://www.vlaanderen.be/int/friends-flanders-fields>>, geraadpleegd op 07.04.2013.

Departement Internationaal Vlaanderen, *Buitenlands Beleid*, in: <<http://www.vlaanderen.be/int/buitenlands-beleid>>, geraadpleegd op 07.04.2013.

Departement Internationaal Vlaanderen, *Voorstelling Flanders Fields verklaring*, in: <<http://www.vlaanderen.be/int/voorstelling-flanders-fields-verklaring>>, geraadpleegd op 07.04.2013.

Departement Internationaal Vlaanderen, *Projectsecretariaat 100 jaar Grote Oorlog*, in: <<http://www.vlaanderen.be/int/projectsecretariaat-100-jaar-groote-oorlog>>, geraadpleegd op 03.03.2013.

Departement Internationaal Vlaanderen, *Centrale Projectgroep*, in: <<http://www.vlaanderen.be/int/centrale-projectgroep>>, geraadpleegd op 03.03.2013.

Departement Internationaal Vlaanderen, *Projectsecretariaat 100 jaar Grote Oorlog*, in: <<http://www.vlaanderen.be/int/projectsecretariaat-100-jaar-groote-oorlog>>, geraadpleegd op 03.03.2013.

Departement Internationaal Vlaanderen, *Onroerend Erfgoed*, in: <<http://www.vlaanderen.be/int/onroerend-erfgoed>>, geraadpleegd op 07.04.2013.

Departement Internationaal Vlaanderen, *Onroerend Erfgoed*, in: <<http://www.vlaanderen.be/int/onroerend-erfgoed>>, geraadpleegd op 07.04.2013.

Departement Internationaal Vlaanderen, *Studies*, in: <<http://www.vlaanderen.be/int/studies>>, geraadpleegd op 07.04.2013.

Departement Internationaal Vlaanderen, *Inventaris Wereldoorlog I erfgoed* in: <<http://www.vlaanderen.be/int/inventaris-wereldoorlog-i-erfgoed>>, geraadpleegd op 07.04.2013.

Departement Internationaal Vlaanderen, *Cultuur*, in: <<http://www.vlaanderen.be/int/cultuur>>, geraadpleegd op 07.04.2013.

Departement Internationaal Vlaanderen, *Onderwijs*, in: <<http://www.vlaanderen.be/int/onderwijs>>, geraadpleegd op 07.04.2013.

Departement Internationaal Vlaanderen , *100 jaar Grote Oorlog (2014-18)*, in: <<http://www.vlaanderen.be/int/100-jaar-groote-oorlog-2014-18>>, geraadpleegd op 07.04.2013.

Departement Internationaal Vlaanderen, *Visie en doelstellingen*, in: <<http://www.vlaanderen.be/int/visie-en-doelstellingen>>, geraadpleegd op 07.04.2013.

<<http://www.pro.europeana.eu/web/europeana-1914-1918>>.

Giselle Nath, *Een ongevaarlijke oorlog. Voorbij de commercie en de clichés?*, in: <<http://www.ipg.ugent.be/archives/1698>>, 22.11.2012.

Gregory Vercauteren, *Workshops 14-18 van dichtbij*, in: <<http://www.faronet.be/blogs/gregory-vercauteren/workshops-14-18-van-dichtbij>>, geraadpleegd op 23.05.2013.

Grenzgeschichte DG, *GrenzGeschichteDG - eine Arbeitsabteilung der Autonomen Hochschule in der DG* , in: <<http://www.grenzgeschichte.eu/>>, geraadpleegd op 21.04.2013.

Grenzgeschichte DG, *Aktionstage Politische Bildung in der DG 2013*.

Grenzgeschichte DG, *GrenzGeschichteDG - eine Arbeitsabteilung der Autonomen Hochschule in der DG* , in: <<http://www.grenzgeschichte.eu/>>, geraadpleegd op 21.04.2013.

INTERREG- FWVL, *De Grote Oorlog herdacht*, in: <<http://www.interreg-fwvl.eu/nl/projet-detail.php?projectId=16>>, geraadpleegd op 06.06.2013.

IV-NIOOO, *Historiek van het IV-NIOO*, in: <<http://www.warveterans.be/algemeen/historiek-van-het-iv-niooo/id-menu-29>>, geraadpleegd op 09.06.2013.

IV-NIOOO, *De drie opdrachten van het Instituut voor Veteranen-NIOOO*, in: <<http://www.warveterans.be/algemeen/de-3-opdrachten-van-het-instituut-voor-veteranen-niooo/id-menu-28>>, geraadpleegd op 09.06.2013.

IV-NIOOO, *Bibliotheek*, in: <<http://www.warveterans.be/herinneringseducatie-scholen/bibliotheek/id-menu-38>>, geraadpleegd op 09.06.2013.

Koninklijk Museum van het Leger en de Krijgsgeschiedenis, Wetenschappelijke instelling, in: <<http://www.klm-mra.be/klm-new/nederlands/main01.php?id=amuseum/wetenschappelijk>>, geraadpleegd op 09.06.2013.

M. Van Alstein, “Vredig Vlaanderen herdenkt de Grote Oorlog”, in: <<http://www.rektoverso.be/artikel/vredig-vlaanderen-herdenkt-de-grote-oorlog>>, geraadpleegd op 09.06.2013.

Parlement van de federatie Wallonië-Brussel, *Talrijke benamingen in de loop der jaren*, in : <http://www.pfwb.be/nl/talrijke_benamingen_in_de_loop_der_jaren>, geraadpleegd op 19.03.2013.

POD Wetenschapsbeleid, *Musea en wetenschappelijke instellingen*, in: <http://www.belspo.be/belspo/fsi/index_nl.stm>, geraadpleegd op 21.03.2013.

Projectvereniging BIE, *Zeven gemeenten tijdens veertienachtien*, in: < <http://www.bieterf.be/zeven-gemeenten-tijdens-veertienachtien>.>

Provincie West-Vlaanderen, *Oorlog en Vrede* , in: <http://www.west-vlaanderen.be/genieten/Cultuur/erfgoed/streekgerichteprojectenengebiedswerking/oorlog_vrede/Pages/default.aspx.>

Secretariaat van het Federaal Organisatiecomité, *Info over de federale organisatie*, in: <<http://be14-18.be/nl/content/info-over-de-federale-organisatie>>, geraadpleegd op 09.06.2013.

Secretariaat van het Federaal Organisatiecomité, *Projectoproep*, in: <<http://be14-18.be/nl/content/projectoproep>>, geraadpleegd op 11.06.2013.

Secretariaat van het Federaal Organisatiecomité, *Tentoonstellingen*, in: < <http://be14-18.be/nl/evenementen/tentoonstellingen>>, geraadpleegd op 10.06.2013.

Secretariaat van het Federaal Organisatiecomité, *Publicaties*, in: < <http://be14-18.be/nl/evenementen/publicaties>>, geraadpleegd op 11.06.2013.

Secretariaat van het Federaal Organisatiecomité, *Nationale ceremoniën*, in: <<http://be14-18.be/nl/evenementen/nationale-ceremoni%C3%ABn>>, geraadpleegd op 11.06.2013.

Secretariaat van het Federaal Organisatiecomité, *Activiteiten*, in: [http://be14-18.be/nl/evenementen/activiteiten?field_date_value2\[value\]=&field_date_value\[value\]=](http://be14-18.be/nl/evenementen/activiteiten?field_date_value2[value]=&field_date_value[value]=), geraadpleegd op 11.06.2013.

Secretariaat van het Federaal Organisatiecomité, *Drie thema's*, in: < <http://be14-18.be/nl>>, geraadpleegd op 09.06.2013.

Steunpunt Buitenlands Beleid, *Steunpunt Buitenlands Beleid*, in:< <http://www.ua.ac.be/main.aspx?c=.VSBB>>, geraadpleegd op 18.05.2013

Territoires de la Mémoire, Centre d'Education à la Résistance et à la Citoyenneté, *Qui Sommes-Nous?*, in : <<http://www.territoires-memoire.be/qui-sommes-nous>>, geraadpleegd op 13.06.2013

Territoires de la Mémoire, Centre d'Education à la Résistance et à la Citoyenneté 2013, *Présentation Générale*, p.3, in: <<http://www.territoires-memoire.be/images/book/presentationgenerale2013/#/1/zoomed>>, geraadpleegd op 13.06.2013.

Toerisme Vlaanderen , *Toerisme+*, in: <<http://www.toerismevlaanderen.be/sites/toerismevlaanderen.be/files/assets/documents/Info%20toerisme%2B.pdf>>, geraadpleegd op 07.04.2013.

Toerisme Vlaanderen, *Subsidies 100 jaar Grote Oorlog*, in: < <http://www.toerismevlaanderen.be/Subsidies100JaarGroteOorlog#oorlog11>>, geraadpleegd op 11.06.2013.

Vlaams Vredesinstituut, *Over het Vredesinstituut*, in: < <http://www.vlaamsvredesinstituut.eu/index.php/het-instituut/over-het-vredesinstituut>>, geraadpleegd op 18.05.2013.

Vlaams Vredesinstituut, *Onderzoeksvisie*, in: <http://www.vlaamsvredesinstituut.eu/index.php/onderzoek/onderzoeksvisie>, geraadpleegd op 18.05.2013.

W. De Graeve, “WOI en de vrees voor het ergste”, in: <http://www.knack.be/opinie/vrije-tribunes/woi-en-de-vrees-voor-het-ergste/opinie-4000248252883.htm>, 04.02.2013.

Y. Amire, *Excom- themavergadering: herdenkingsplechtigheid Eerste Wereldoorlog/Commémoration de la première guerre mondiale*, in: http://prezi.com/b_iw1pxwuvyu/untitled-prezi, geraadpleegd op 19.03.2013.

6.2.4 Andere

FARO, *Beleidsplan FARO 2012-2016*.

Kunsten en Erfgoed, *Cultureel-erfgoeddecreet van 2008, memorie van toelichting*.

Kris Peeters, *elfnovemberviering Ieper*, 11.11.2011.

Rapport de la commission de reflexion sur la modernisation des commémorations publiques sous la présidence d’André Kaspi, november 2008

Toerisme Vlaanderen en Westtoer, *Toeristische valorisatie van erfgoed in de Westhoek met het oog op 100 jaar Grote Oorlog (2014-2018)*, 2008.

Vlaamse Regering, *Indeling agentschappen per beleidsdomein overeenkomstig de beslissing van de Vlaamse Regering op 3 juni 2005*.

Vlaams Vredesinstituut, *advies: 100 jaar Eerste Wereldoorlog In het teken van vrede*, Brussel, Vlaams Vredesinstituut, 2012.

6.2.5 Persoonlijk archief

Centenary of the First World War, Internationaal meeting of national coördinators, Brussel, 06.11.2012.

Briefing for accredited diplomatic representatives in Belgium, Egmont Palace, Brussels, 26.06.2012.

Interview met Kim Van Belleghem, Projectvereniging BIE, 23.04.2013.

Interview met Joachims Spyns en Piet Buysse, Martelaarssteden, 24.04.2013.

Interview met Frederik Demeyere, Oorlog en Vrede in de Westhoek, 07.05.2013.

Mail Herbert Ruland, 01.05.2013.

Mail Klaartje De Boeck, projectmedewerker Bijzonder Comité voor Herinneringseducatie, 26.04.2013

Mail Myriam Pelzer Duitstalig parlement, 21.05.2013.

Translation commemorative activities

Persdossier Martelaarssteden: Martelaarssteden herdenken samen 100 jaar Grote Oorlog.

Publieksgeschiedenis in Vlaanderen tussen erfgoed, herinnering en media (B. Dewever en G. Deneckere).

